



Kriminalomsorgens høgskole  
og utdanningscenter KRUS



UNGE VOKSNE I KRIMINALOMSORGEN-  
SAMMEN OM TILBAKEFØRING.  
NYTTIG KUNNSKAP FOR UTVIKLING AV  
PRAKSIS

**SAMMENDRAG**

En sammenstilling av  
forsknings- og  
erfaringsbasert  
kunnskap om unge  
voksne i  
kriminalomsorgen,  
straffegjennomføring  
og tilbakeføring

[Siv Gaarder](#)

Utgitt av: Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS [www.krus.no](http://www.krus.no)

Utgitt første gang 2022

Copyright: Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS

ISBN: 978-82-8257-061-9

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

## Forord

Denne rapporten har bakgrunn i et mangeårig kunnskapsutviklingsarbeid ved KRUS hvor fokuset har vært å løfte oppmerksomheten om at unge voksne i kriminalomsorgen er en målgruppe med spesifikke behov. Rapporten svarer også på oppdrag gitt til KRUS i disponeringsbrev fra Kriminalomsorgsdirektoratet om å bidra med kunnskapsgrunnlag til arbeidet med «Fagstrategi for domfelte og innsatte 18-24 år 2021-2026».

Målgruppen for rapporten er beslutningstakere og praktikere i kriminalomsorgen og i samarbeidende sektorer, og den er ment å komme til praktisk anvendelse ved å gi fagstøtte og retning i utvikling av kunnskapsbasert praksis om unge voksnes straffegjennomføring og tilbakeføring.

Problemstillingene i rapporten tar utgangspunkt i de utfordringsbildene og mulighetene som har pekt seg ut i et stabilt og nært samspill med praksisfeltet. Nettopp den nære kontakten mellom KRUS og det utøvende fagfeltet bidrar til at rapporten er relevant og nyttig i praksisutvikling.

Seniorrådgiver Trond Martinsen ved KRUS har i stor grad bidratt i utarbeidelse av rapporten og professor Elisabeth Fransson ved VID vitenskapelige høyskole har bistått som veileder. FOU-gruppen Barn og Unge ved KRUS har kommet med viktige innspill underveis i prosessen.

Det er i rapporten inkludert bidrag fra fagpersoner som er forfattere i eget navn. Disse er spesialpsykolog Thale Bostad ved Fengselspsykiatrisk poliklinikk Oslo universitetssykehus OUS, høyskolelektor Karianne Hammer ved KRUS og fengselsprest Odd Gjøn. Seniorrådgiver Espen Michaelsen ved Kriminalomsorgsdirektoratet har bidratt med tallmateriale.

Vi håper rapporten vil være et verdifullt kunnskapsbidrag til arbeid med unge voksne under straffegjennomføring.

Rapporten er fagfellevurdert ved KRUS.

KRUS, juni 2022

Kristina Vee Lægneid

direktør

## Innhold

Forord.....	2
Innledning.....	5
<b>Kapittel 1 Kunnskapsgrunnlag og utfordringsbilder.....</b>	<b>6</b>
<b>Kapittel 2 Begrunnelser for eget fokus på unge voksnes tilbakeføring.....</b>	<b>17</b>
<b>Kapittel 3 Unge voksne i kriminalomsorgen – tall og trender .....</b>	<b>23</b>
Tall og trender om unge voksne i kriminalomsorgen v/ Espen Bille Michaelsen, seniorrådgiver i Kriminalomsorgsdirektoratet. ....	23
Hvem er de unge som begår lovbrudd og straffes? .....	29
Forstå unge i et normalperspektiv og et mangelperspektiv v/ psykologspesialist Thale Bostad .	36
<b>Kapittel 4 Teoretiske og metodiske posisjoner former og gir retning i praksisfeltet.....</b>	<b>41</b>
<b>Kapittel 5 Den profesjonelle relasjonen til unge voksne .....</b>	<b>47</b>
Kunnskap om det «traumesensitive», regulering, toleransevinduet, kroppens stress-respons system v/ høghskolelektor Karianne Hammer, KRUS.....	49
Motoverføring, og den profesjonelles ansvar i relasjonen v/ psykologspesialist Thale Bostad ...	53
<b>Kapittel 6 Samarbeid om tilbakeføring - muligheter og sårbarheter i praksis .....</b>	<b>56</b>
Samarbeid mellom kriminalomsorgen og øvrige aktører i straffekjeden.....	56
Tiltak for miljøarbeid og tilbakeføring i Kriminalomsorgen .....	61
Aktørroller med ansvar for miljø- og tilbakeføringsarbeid i kriminalomsorgen .....	72
Importerte tjenester i kriminalomsorgen (Forvaltningssamarbeidsmodellen) .....	78
Om tros- og livssynstjenestene i fengsel og betydningen for unge voksne v/Odd Gjøn .....	86
Samarbeid mellom kriminalomsorgen og eksterne samarbeidspartnere .....	89
Frivillig sektor .....	96
Verktøy for samhandling mellom sektorer .....	98
Nasjonale samarbeidsstrategier (policy).....	98
Verktøy for samordning - Individuell Plan og ansvarsgrupper.....	99
Modell for Samordning av lokale rus og kriminalitetsforebyggende tjenester (SLT).....	101
<b>Kapittel 7 Kritiske sårbarheter i kriminalomsorgen som kan hindre samarbeid om tilbakeføring .</b>	<b>103</b>
Manglende implementering av kontaktbetjentarbeid, og rolleklarhet i tilbakeføringsarbeidet .....	103
Miljø- og tilbakeføringsarbeid som «annenrangs» oppgave.....	105
Spenning mellom fag og profesjoner om hvem som har den anerkjente kunnskap .....	107
<b>Kapittel 8 Ideer til tiltak.....</b>	<b>112</b>
Rettighetsfeste systematisk tilbakeføringsarbeid .....	112

Innføre «hendelses-samtale» som alternativ til reaksjon etter §40 etter situasjonsbetingede regelbrudd.....	112
Bruke innovativ tjenesteutviklingsmetodikk som strategi i utviklingsarbeid og prosjekter .....	114
<b>Konklusjon og avslutning</b> .....	<b>116</b>
Litteraturliste.....	118

## Innledning

Denne rapporten er en sammenstilling av forsknings- og erfaringsbasert kunnskap, og den har til hensikt å formidle kunnskap som kan komme til nytte i utvikling av praksis med unge i kriminalomsorgen.

Målet med rapporten er å bidra til å gi retning og kvalitet i utvikling av kunnskapsbasert praksis for straffegjennomføring og tilbakeføring for unge voksne. Med begrepet unge voksne menes i denne sammenhengen aldersgruppen 18-25 år.

Målgruppen for rapporten er beslutningstakere og praktikere i kriminalomsorgen og samarbeidende sektorer som er involvert i straffegjennomføring og tilbakeføring av unge.

I arbeidet med rapporten har vi også hatt et mål om å avdekke kunnskapshull og behov for videre forskning.

Utgangspunktet for rapporten er opparbeidet kunnskap om fagfeltet som over år har formet seg gjennom forskning, utviklingsarbeid og nært samarbeid med praksisfeltet. Basert på utfordringsbilder som har pekt seg ut dette kunnskapsgrunnlaget har rapporten dreid seg om to hovedfokus.

- Den profesjonelle relasjonen med unge voksne i kriminalomsorgen, og hvordan man kan møte de aldersspesifikke behovene på best mulig måte innenfor kriminalomsorgens rammer.

- Samarbeid på tvers av fag og sektorer, og hvilke ressurser og sårbarheter vi ser i tilbakeføringsarbeidet

Det er foretatt litteratursøk for å utdype den forskningsbaserte kunnskapen omkring det vi har identifisert som relevante og kritiske faktorer.

### Rapportens begrensninger

Når vi beveger seg inn på et felt som omhandler straff og unge, så vil det raskt reise seg spørsmål som er av prinsipiell betydning, for eksempel om straffens begrunnelse, forhold mellom straff og behandling eller motstrid mellom straffer- og hjelperrolle. Det vil også kunne reises spørsmål om ressurser og i hvilken grad for eksempel effektiviserings-reformer i staten virker inn på kriminalomsorgens tilrettelegging for unge voksne. Vi anerkjenner at diskusjonene er sentrale og viktige, men ønsker i denne sammenhengen å legge de grunnleggende ideologiske, politiske og økonomiske diskusjoner til side og fokusere på områder som kan utvikles med utgangspunkt i de juridiske og strukturelle rammene som per i dag finnes.

Kriminalomsorgen består av fengsler og friomsorgskontor. Svært mange i målgruppen unge voksne gjennomfører straff utenfor fengsel som administreres av friomsorgskontorene. I denne rapporten har vi fokusert mest på samarbeidet rundt tilbakeføring fra fengsel, og ikke like mye gått inn i spesifikke utfordringer knyttet til samarbeid under og etter

straffegjennomføring i samfunnet. Forskning og utvikling av kunnskap om unge voksne og straffegjennomføring i samfunnet bør bli et prioritert område for kriminalomsorgen.

### Rapportens struktur

Rapportens første kapittel handler om for forståelse og metodisk tilnærming og er en redegjørelse for «kunnskapsbasert praksis» og «læringsnettverk» som teoretisk tilnærming til arbeidet med rapporten, beskrivelse av metodevalgene som er gjort, og etiske overveielser.

Kapittel 2 begrunner viktigheten av fokus på unge voksne i kriminalomsorgen som egen målgruppe ut fra juridisk, utviklingspsykologisk og samfunnsøkonomisk perspektiv.

Kapittel 3 er en beskrivelse av hvem de unge voksne i kriminalomsorgen er, gjennom bakgrunnstall, utviklingstrender og kjennetegn.

Kapittel 4 beskriver kort hvilke fagteorier og metodiske perspektiver som fremstår som formende for praksisfeltet når det gjelder inkluderingsarbeid og forebyggende arbeid med unge voksne

Kapittel 5 presenterer noen fagteoretiske temaer som vi mener er kritisk kunnskap for å bygge og ivareta en god profesjonell relasjon til unge voksne som kan bidra til å støtte positiv utvikling

Kapittel 6 er en omfattende oversikt over aktører, roller, strukturer og verktøy som er involvert i miljø og tilbakeføringsarbeidet i kriminalomsorgen. Undervegs kommenteres det som viser seg som sårbare og kritiske faktorer i praksis. Dette kapittelet er mindre aldersspesifikt da tilbakeføringsarbeid i stor grad innebærer de samme ressurser og sårbarheter uavhengig av målgruppens alder.

Kapittel 7 er en drøfting av noen utfordringer i kriminalomsorgens tilbakeføringsarbeid som vi mener er kritiske sårbarheter for utvikling og implementering av kunnskapsbasert praksis for tilbakeføring.

Kapittel 8 presenterer noen ideer til endringer i praksis basert på funnene i kunnskapsgrunnlaget.

### **Kapittel 1 Kunnskapsgrunnlag og utfordringsbilder**

Å samle et kunnskapsgrunnlag om unge voksne i kriminalomsorgen er et utviklingsarbeid som har pågått over flere år, og som har forankring i KRUS sin FoU gruppe om barn og unge (*FOU gruppen Barn og Unge, KRUS, 2022*). Samspill mellom grunnforskning, anvendt forskning og praksisnære utviklingsarbeider gir gode synergier og er karakteristisk for FoU aktiviteten ved KRUS. Aktiviteten har resultert i en rekke forsknings- og utviklingsarbeider og nettverksforum som danner et utgangspunkt for arbeidet med denne rapporten. Nedenfor gis en oversikt over de viktigste forsknings- og utviklingsprosjektene som ligger til grunn for denne rapporten.

#### Forskningsprosjekter:

- Fra fengsel & ut – et grunnforskningsprosjekt knyttet til lokale progresjons- og tilbakeføringspraksiser i et høysikkerhetsfengsel på Østlandet. Et forskningssamarbeid i regi av KRUS og Høgskolen i Østfold fra 2013 – 2018 (Fransson & Brottveit, 2015).
- Barn, unge & veien videre - et anvendt forskningsprosjekt knyttet til barn og unge i fengsel og friomsorg i regi av KRUS fra 2013 – 2018 (Martinsen, 2016; Fransson, Martinsen & Staksrud, 2019).
- Barn & unge i fengsel – et grunnforskningsprosjekt knyttet til de norske ungdomsenhetene på oppdrag av Justisdepartementet ved KDI fra 2013 – 2019. (Fransson, Hammerlin & Skotte, 2019; Fransson, 2018; Dullum, Fransson & Skotte, 2022, Fransson, 2022a og b).
- Prison, Architecture & Womens Life. A Comparative Study of Prisons in Italy and Norway. Et forskningssamarbeid mellom TESIS, Firenze og KRUS fra 2018 – 2019. (Fransson & Giofrè, 2020).
- Soning & Forsoning – Samtaler med unge i fengsel fra 2019 – 2024. (Fransson & Gjøen, 2022).
- Barn & unges bosituasjoner etter fengsling – Et pilotprosjekt som bygger på samtaler med fengsler og friomsorg (Gaarder & Fransson, 2022)

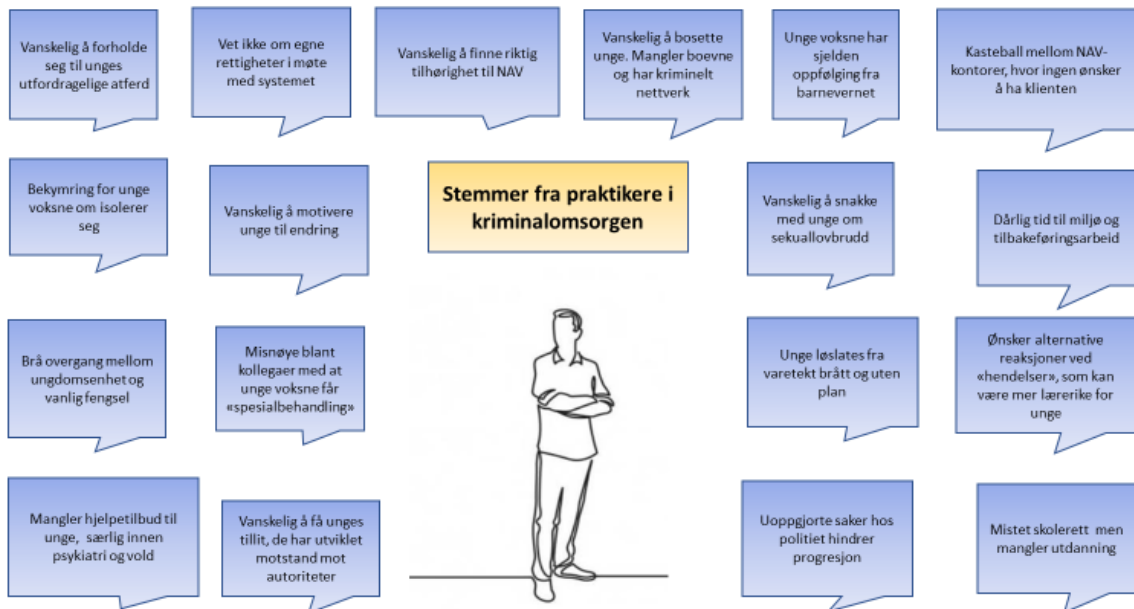
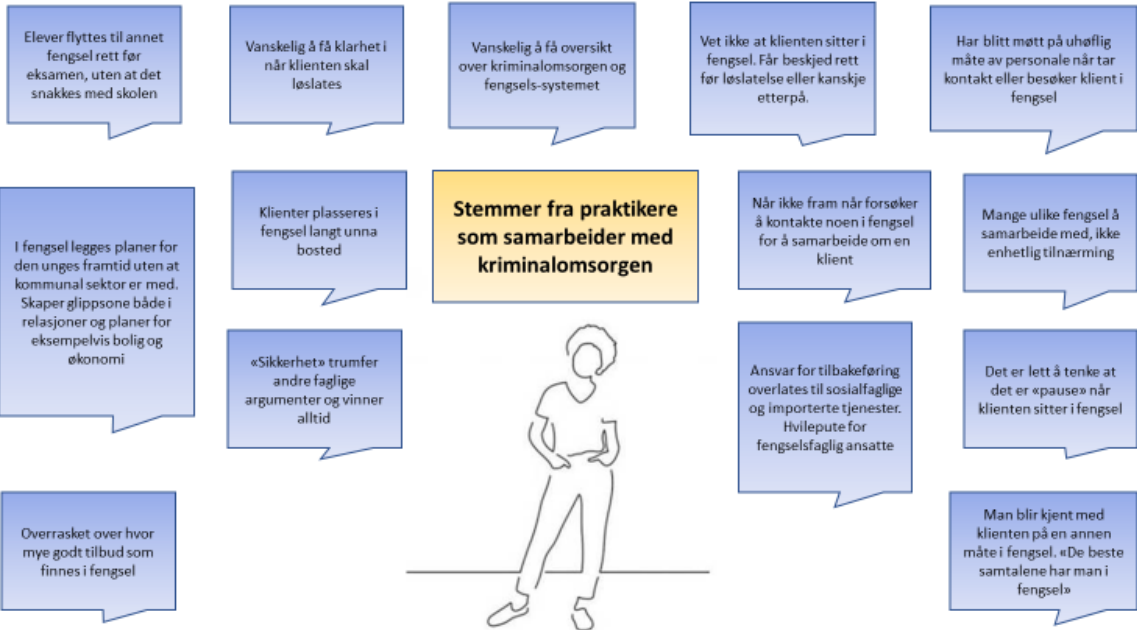
#### Utviklingsprosjekter:

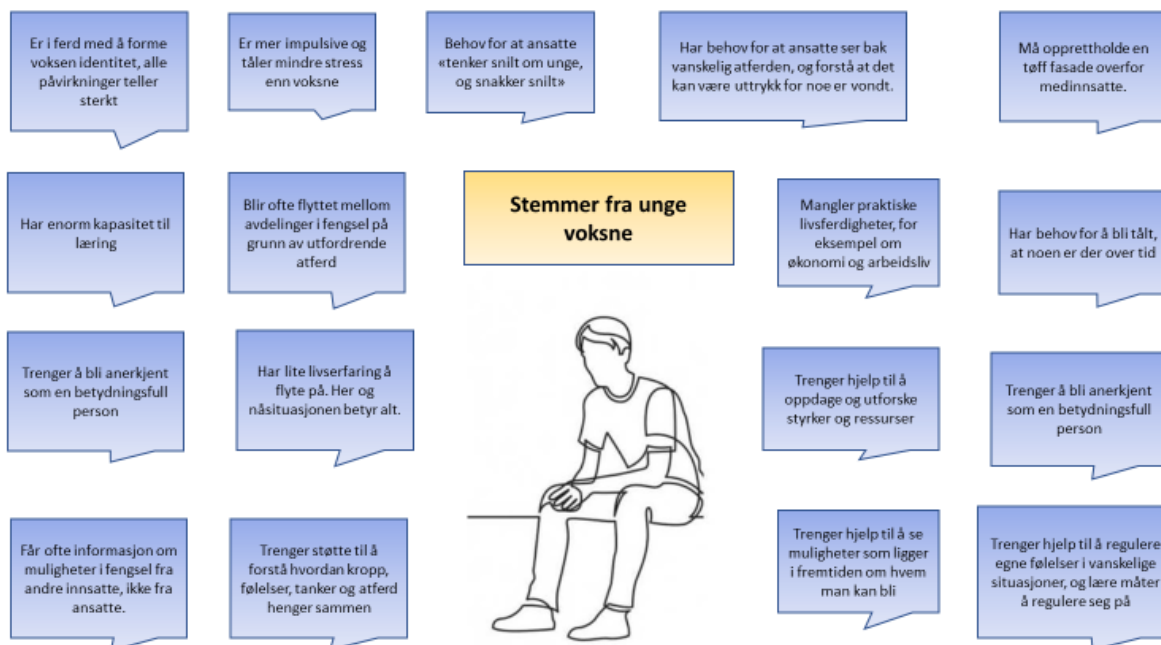
- Ung Ut – -Et utviklingsprosjekt og FoU-arbeid knyttet opp til tverrsektorielt samarbeid rundt unge varetektinnsatte (Gaarder, 2017)
- Tom (21) i fengsel filmene - Utvikling av undervisningsfilmer om unge voksne i fengsel (*tilbakeføring.no.*)
- Tilbakeføring.no - Utvikling av nettside for tverrsektorielt samarbeid om tilbakeføring(*tilbakeføring.no.*)

Gjennom forsknings og utviklingsprosjektene er det etablert viktige og stabile nettverk mellom KRUS og praksisfeltet i kriminalomsorgen og samarbeidspartnere. I møtene med praksisfeltet og gjennom FoU-arbeid har det over tid tegnet seg et utfordringsbilde. Og vi starter med å løfte fram tre perspektiver: Utfordringer og viktige faktorer sett fra praktikere i kriminalomsorgen, praktikere i samarbeidende sektorer og fra brukere.

Fig.1







Utfordringsbildene er en del av KRUS og feltes forforståelser og kunnskapsgrunnlag. De utgjør i denne rapporten et utgangspunkt for hvor vi retter blikket, hva vi vurderer å være særlig nyttig for praktikere og beslutningstakere som skal utvikle tjenester, tiltak og tilbud til unge voksne i kriminalomsorgen -og for forskere som skal utvikle ny kunnskap. Dette er en måte å sikre at rapporten bidrar til å formidle forskning og praksiskunnskap som oppleves relevant og anvendbart.

### Etiske overveielser

Som ansatt ved KRUS er man en del av kriminalomsorgen. Det å undersøke en organisasjon man selv er deltakende i, fører med seg forpliktelse til spesiell oppmerksomhet for å ivareta forskningsetiske prinsipper. Når man er så nær et praksisfelt som forvalter såpass mye makt kan man lett ta med seg organisasjonens egen historikk og forestillinger om hvordan ting er og går dermed glipp av «utenfrablippet» som kan bringe inn nye perspektiver og forståelser.

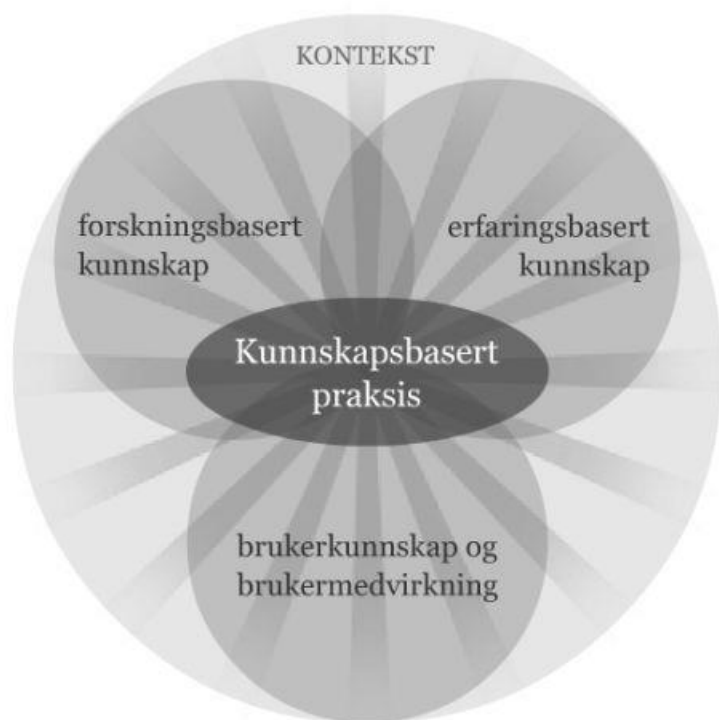
I sin masteravhandling fra 2016, «Der blodet bruser og ting skjer», beskriver Martinsen noe av utfordringene det er å forske med utgangspunkt i kriminalomsorgen som egen arbeidsplass, men også fordeler ved at man beveger seg inn i et terreng som på mange måter er kjent. Han viser til Nilsen og Repstad (2012) som skriver at det å bevege seg inn i en ny organisasjon er som å lære seg et nytt språk. Det har vi sluppet i arbeidet med denne rapporten. Der hvor en ekstern forsker hadde måttet bruke tid på å få den samme oversikten, har vi som praktikere i utgangspunktet gode forutsetninger for å forstå sammenhenger og relevans.

Det er imidlertid hele tiden viktig å jobbe med og være seg bevisst sin egen forforståelse. For å klare å se sitt eget felt med et nytt blikk, er det nødvendig også å skape en avstand. Dette har vi gjort gjennom å aktivt være i kontakt med forskere, diskutere med hverandre og med feltet og å jobbe med å innta nye perspektiv gjennom å analysere egen organisasjon ved hjelp av ulike teoretiske briller og metodiske verktøy for på denne måten å se nye sammenhenger (Thagaard, 2013).

I arbeidet med rapporten har vi ikke foretatt intervjuer, og dokumenterte innspill som har kommet gjennom praksisnettverket kan ikke spores tilbake til enkeltpersoner. Vi har heller ikke samlet inn og lagret materiale som utløser en søknadsplikt til NSD.

### Kunnskapsbasert praksis

Kunnskapsbasert praksis er en metodikk for kvalitet i policyutforming og praksisutøvelse. Det sikrer at praksisutøver, eller beslutningstaker, benytter seg av kunnskap fra flere kilder som grunnlag for avgjørelser og praksisutførelse. Metoden har utspring innenfor helsefagene. Helsebiblioteket.no gir teoretisk forankring og praktisk veiledning til begrepet.



[www.kunnskapsbasertpraksis.no](http://www.kunnskapsbasertpraksis.no)

Kunnskapsbasert praksis er en norsk oversettelse av evidence-based practice. Det innebærer å ta faglige avgjørelser på bakgrunn av systematisk innhentet forskning, erfaringsbasert kunnskap og kunnskap om brukernes ønsker og behov i den aktuelle situasjonen. Hovedmålet er å kontinuerlig bedre kvaliteten og sikkerheten på tjenestene våre (*Kunnskapsbasert praksis og politikkutforming*, 2021).

Kjente standarder for systematiske kunnskapsoppsummeringer er Cochrane og Cambell collaborations. Disse stiller krav til kunnskapskildene ved at studier for eksempel bør være randomiserte kontrollerte studier (RCT). Standardene har utspring i og er tilpasset fagfelt som har en naturvitenskapelig innretning. En artikkel av Bjelland, Elvebakken og Malterud publisert i Norsk velferdsforskning, peker på at når det gjelder å innhente kunnskap som skal påvirke policy og praksis innenfor komplekse og sammensatte fagområder vil slike standarder være mindre hensiktsmessig (Bjelland et al., 2017).

Systematiske søk viser f.eks at det er forholdsvis lite forskningspublikasjoner som handler om tilbakeføringsarbeid med unge voksne i norsk kriminalomsorg. Norsk institutt for forskning i innovasjon og utdanning (NIFU) gjorde i 2018 en oppsummering av forskning som er gjort innenfor straffekjeden. Rapporten «Forskning på straffekjeden 2006-2018: En forenklet kunnskapsoppsummering», forteller at fengsling, institusjonen fengsel og fengselsansatte sjeldent var oppe i de forskningspublikasjonene som ble kartlagt. Temaene var berørt 10 ganger, (0,8 prosent) av 1254 bidrag. Barn og ungdom forekom sjeldent. Det samme gjaldt for gjerningsperson, vitne og -forklaringer og fornærmede (Schwach & Wollscheid, 2019)

En kunnskapsoppsummering utelukkende basert på Cochrane og Cambell collaborations standarder ville derfor etter vårt syn ikke gitt et utfyllende bilde av utfordringene som angår tilbakeføring av unge voksne i kriminalomsorgen i Norge, og ville hatt begrenset nytteverdi i praksis og policy-utforming i vår kontekst. Vi velger derfor å støtte oss til metodiske prinsipper i kunnskapsbasert praksis som bidrar til å skaffe kunnskap fra flere kilder. Vi tenker en mer flerfoldig metodisk tilnærming gir et mer utfyllende og relevant kunnskapsgrunnlag for praktikere og beslutningstakere som utvikler praksis i norsk kriminalomsorg. Nedenfor gjør vi rede for disse ulike tilnærmingene.

### **Enkle systematiske litteratursøk og snøballmetodikk**

I arbeidet med å få tak i ytterligere forskningsbasert kunnskap i denne rapporten er det gjort enkle litteratursøk og benyttet snøballmetodikk.

Litteratursøkene er utført både innledningsvis og etter hvert som problemstillinger har utkrystallisert seg. Litteratursøk er for det meste utført med Google scholar.

Det er ikke søkt spesifikt etter internasjonal litteratur, dette begrunnes med at tilbakeføring av unge i kriminalomsorgen henger nøye sammen med samspillet i den norske velferdsstaten, og vi ønsker med denne rapporten å ta utgangspunkt i våre nasjonale forutsetninger for tilbakeføring. Det er likevel inkludert en del internasjonal litteratur i omtale av det aldersspesifikke for unge voksne, for eksempel forskning som handler om utviklingspsykologi, kroppens stressresponsystem og følgene av traumer. Det er risiko for at noe faller ut siden relevant norsk faglitteratur kan være publisert på engelsk eller har helt andre titler selv om de omhandler barn og unge i kriminalomsorgen.

Det ble innledningsvis gjort enkle søk i Oria. Med søkeordene «Ung / barn og kriminalomsorg», fikk vi over 200 treff. Avgrenset til fagfelleverderte publikasjoner fra

tidsrommet 2010-2021 ble det ca 40. Av disse var det mange artikler som omhandlet mindreårige spesielt, og ulike bidrag som handlet om ungdomsstraffen, noen handlet om foreldrerollen i kriminalomsorgen.

Søk med søkeordene «Kriminalomsorg tilbakeføring og unge», begrenset til fagfelleverderte tidsskrift i perioden 2010-2020 gav færre enn 10 treff.

Et bredt Google scholar søk på: «unge voksne kriminalomsorgen tilbakeføring» avgrenset til perioden 2010-2020 gav ca 200 treff.

Vi gjorde utvalget ved å inkludere publiserte artikler som omhandlet samarbeid mellom kriminalomsorg og barnevern, og som omhandlet unge voksne i ettervern og institusjoner, da vi tenker dette praksisfeltet samsvarer mest med kriminalomsorgen. Eksempler på dette er Inger Oterholms undersøkelse om hvordan organisasjonstilhørighet påvirker oppfølging i ettervern (Oterholm, 2015) og Helsetilsynets landsomfattende tilsyn med ettervernet og samarbeidet med NAV «En dag så står du der helt aleine» (Helsetilsynet, 2020).

Treffene besto av en del masteroppgaver som berørte tematikken. Vi har valgt å inkludere noen av dem som virket mest relevante og hvor vi fant få tilsvarende vitenskapelige artikler. Eksempler på dette er undersøkelser som omhandler arbeidsdriften, og bruk av musikk og idrett i fengsel og i behandling.

Snøballmetode er beskrivelse av en systematisk måte å få oversikt over kunnskapskilder, ved å undersøke litteraturlistene og kildene i studier og rapporter (*Systematiske litteratursøk*, 2021). Vi har fått mange treff på aktuelle bidrag ved å undersøke litteraturhenvisningene og kildene. Noen publikasjoner har vært spesielt sentrale for å få oversikt over feltet, for eksempel 0-24 samarbeidets kunnskapsgrunnlag fra FAFO (Skog Hansen et al., 2019) og en oversikt over kriminalitetsforebyggende arbeid, utført av Politihøgskolen (Runhovde & Skjevrek, 2018).

En kjent svakhet med snøballmetode er at man kan risikere å få et skjevt utvalg og slik gå glipp av forskningsbidrag som peker i andre retninger. I vårt tilfelle hvor vi selv har vært aktører i et praksisfelt og har personlig forforståelse, kan det være risiko for det som kalles «cherry-picking», at man bevisst eller ubevisst velger ut bidrag som bekrefter meningen eller hypotesen man allerede har (*Systematiske litteratursøk*, 2021). Vi har forsøkt å demme opp for denne risikoen ved å være bevisst på å opprettholde nysgjerrigheten på nye tanker og innfallsvinkler. Vi tror at siden kriminalomsorgen som praksisfelt er lite, oversiktlig og har forholdsvis begrenset forskning, blir risikoen for å gå glipp av vesentlige bidrag mindre.

## **Dokumentanalyse**

Vi har fått tilgang til både forskningsbasert og erfaringsbasert kunnskap fra dokumenter som rapporter, utredninger, innspillsdokumenter og artikler gjennom dokumentanalyse. Den kvalitative analysen knyttet til dokumenter går ut på å gjennomgå innholdet i dokumentene systematisk med tanke på å finne relevant informasjon, for så å registrere og kategorisere det som er interessante funn (Thagaard, 2004).

I denne rapporten har det vært spesielt interessant å se etter brukerstemmene og stemmene fra praktikere i samarbeidende sektorer. For eksempel er barneombudets rapport om unge som bor på barnevernsinstitusjon «De tror vi er shitkids» (Barneombudet, 2020) en kilde til unges egne opplevelser som kan være relevant for kriminalomsorgen. For eksempel gjenspeilet i figur 1.

### **Læringsnettverk**

Læringsnettverk er en modell for læring og kunnskapsutvikling og brukes som metode for forbedringsarbeid i helsesektoren. På helsedirektoratets nettsider omtales læringsnettverk slik: *Et læringsnettverk blir brukt for å skape en arena for felles kompetanseutvikling. I nettverkene oppstår det en felles læringsprosess for et definert område en ønsker å utvikle. Læringsnettverk er et pedagogisk rammeverk for å spre god praksis på tvers av profesjoner, enheter og organisasjoner (Læringsnettverk bør benyttes som metode for tjenesteutvikling, 2021).*

Det har vært gjennomført en rekke workshops og utviklingsprosjekter med unge voksne i kriminalomsorgen som tema, og rapporten inneholder en del data som har fremkommet fra slike prosjekter og arrangementer.

Et utviklingsprosjekt som har vært viktig for datamaterialet i rapporten er prosjektet «Ung Ut Sammen om tilbakeføring» som varte fra 2013-2016. Prosjektet var et tverrdirektoralt samarbeidsprosjekt hvor målet var å se hvordan man kunne utvikle bedre samarbeid om unge voksne i fengsel. Det ble over en treårsperiode utviklet kunnskap og kompetanse omkring både målgruppen unge voksne, og på fagområdet tilbakeføring og tverrsektorielt samarbeid. (Gaarder, 2017). Både i prosjektperioden og i årene etterpå har vi gjennomført mange arrangementer som har hatt bred deltakelse fra kriminalomsorgens praksisfelt, samarbeidspartnere i offentlig og frivillig sektor og brukerrepresentanter. Arrangementene er fasilitert med målsetning om å få frem ulike perspektiver og skape en følelse av «vi», og det har i stor grad vært de samme aktørene som har møttes med jevne mellomrom over tid. På den måten bærer det preg av å være læringsnettverk. (Folkehelseinstituttet, 2021). I arrangementene har det vært vektlagt å få representasjon fra ulike nivåer i policyutforming. Et hovedprinsipp har vært å ha med representanter fra aktørgruppene: forskere, brukere, praktikere og beslutningstakere. På den måten har vi bevisst brukt prinsippene fra kunnskapsbasert praksis om ulike kunnskapskilder.

Gjennom prosesser og arrangementer skjer en kunnskapsakkumulering gjennom samtaler og diskusjoner. Metodikken som er brukt for å fasilitere arrangementene sikrer at mye av dette dokumenteres. For eksempel metoder deltakere bes om å skrive sine egne utsagn på post-it-lapper, det kan være egne refleksjoner over bestemte tema, forslag til problemstillinger, forslag til løsninger. Alle post-it-lapper henges opp for alle å se. Dette er i etterkant av møtene avfotografert og lagt inn i referater. I utviklingsprosjekter dokumenteres en del av diskusjonene også gjennom føring av møtelogg.

Diskurser og problemstillinger som kommer frem gjennom læringsnettverk er ikke alltid dokumentert skriftlig. Som deltakere i nettverket har vi lyttet til diskusjonene, og denne muntlige kunnskapen er også i noen grad inkludert i rapporten som refleksjoner.

### **Utvalg – hvem har vært med å gi innspill**

Praksisfeltet i kriminalomsorgen består i denne sammenhengen av enheter som jobber spesielt med målgruppen, som ungdomsenhetene på Eidsvoll og i Bjørgvin, Indre Østfold fengsel avd Eidsberg, Søndre Vestfold fengsel avd Larvik, og avdeling ung ved Oslo friomsorgskontor. Også Oslo fengsel er representert gjennom prosjektet Ung ut. Vi har også knyttet til oss spesielle innsatser og prosjekter som for eksempel samarbeidsprosjekter med NAV i kriminalomsorgens region nord, og utprøving av ungdomsteam i kriminalomsorgens region vest.

Videre er aktører i velferdssektorene og frivillig sektor viktige samarbeidspartnere. Fra frivillig sektor er det spesielt Røde kors nettverk ung, Wayback og Kirkens bymisjon som har deltatt i utviklingsprosjekter og arrangementer.

Når det gjelder kriminalomsorgens egne enheter er hele landet geografisk representert i utvalget. Når det gjelder samarbeidspartnere utenfor kriminalomsorgen er kildene i stor grad kontaktpersoner og fagmiljøer fra østlandsområdet. Dette kan være en svakhet fordi man kan gå glipp av utfordringer og gode praksiser fra andre deler av landet. Samtidig kan utvalget begrunnes med at østlandsområdet har den største tettheten av befolkning generelt. For eksempel hentes en del praksiserfaringer om kommunalt samarbeid gjennom SaLTo, som er Oslo kommunes SLTsamarbeid, hvor hver av de 15 bydelene i Oslo er som store kommuner å regne når det gjelder folketall.

Rapporten har hovedtyngde på praksis i fengsel, og er mindre fylldig på friomsorgen. Dette kan forklares med at forsknings- og utviklingsarbeidene som danner utgangspunkt for kunnskapsgrunnlaget i hovedsak er fra fengsel. Dette er en skjevhet ved denne rapporten om må erkjennes, med den konklusjon at det behøves mer systematisk innsamling av kunnskap om unge voksne som gjennomfører straff i friomsorgen. Særlig viktig er dette da utviklingen peker mot stadig flere unge voksne gjennomfører straff i friomsorgen i stedet for i fengsel.

I arbeidet med rapporten har vi hatt samtaler med fagfolk som vi anser har spesiell og viktig kunnskap om målgruppen. Noen er forfattere av bidrag i eget navn, dette er fengselsprest Odd Gjøen, psykologspesialist ved Oslo Universitetssykehus og fengselspsykiatrisk poliklinikk Thale Bostad, høgskolelektor ved KRUS Karianne Hammer og seniorrådgiver i KDI Espen Bille Michaelsen som har presentert tallgrunnlaget i rapporten.

### **Hvem er brukerne/brukerstemmene?**

«Brukerne» har vi i rapporten definert til de unge voksne som er i fengsel eller under straffegjennomføring pr nå, og de som har erfaring med straffegjennomføring og varetekt fra tidligere. De unge i fengsel eller under straff er del av den unge voksne-generasjonen i samfunnet, og de er også brukere av velferdstjenester både før, under og etter opphold i

kriminalomsorgen. Vi har derfor sett det som relevant å inkludere og stemmer fra brukere av velferdstjenester.

Vi har ikke gjort intervjuer med unge voksne i forbindelse med denne rapporten, men har hentet stemmen fra unge voksne med aktiv eller nylig erfaring fra kriminalomsorgen gjennom rapporter og forskningsbidrag. Særlig masteravhandlingen «når blodet bruser og ting skjer» gir et innblikk i 25 unge voksne menn sin opplevelse av straffegjennomføringen. (Martinsen, 2016)



Prosjektet Ung ut i Oslo fengsel brukte samskapende metodikk i prosjektutvikling, hvor brukere ble involvert i workshoper og i arrangementer. For eksempel ble unge voksne engasjert til å utvikle «Prison for dummies», en håndbok til nyinnsatte, skrevet av unge innsatte i Oslo fengsel (Gaarder, 2017 s.30)

Røverradioen gir stemme til innsatte i norske fengsel. De har sendinger fra fengslene i Oslo, Halden, Bergen, Bredtveit og Indre Østfold avd Eidsberg. I tillegg til radiosendinger arrangerer de debatter hvor brukernes egne stemmer alltid er vesentlige, og hvor debattleder ofte er tidligere innsatte. En del radiosendinger og debatter har hatt fokus direkte på gruppen unge og unge voksne, og tematikk av betydning for målgruppen.

KRUS har gjennom flere år hatt fag- og erfaringsamlinger om unge i kriminalomsorgen. Vi har i tillegg bidratt i utvikling av miljø- og tilbakeføringsarbeidet ved Indre Østfold fengsel avd. Eidsberg. Gjennom dette er det arrangert en rekke workshops hvor brukere har vært aktive aktører. Det kan spesielt nevnes samarbeidsorganisasjonene Wayback, Røde kors nettverk etter soning og Kirkens bymisjon. Videre har erfaringskonsulenter i Oslo kommune deltatt, samt unge fra rusebehandlingsinstitusjonene Stifinnern, Tyrili, Phenix House og Fossumkollektivet.



Utarbeidelse av undervisningsfilmene om «Tom (21) i fengsel» var en prosess med

Unge voksne fra fritidsavdelingen i Indre Østfold fengsel, avdeling Eidsberg, sto for produksjon av musikk til undervisningsfilmene om «Tom (21) i fengsel». En musikkvideo med den spesialproduserte låten «Golden» kan ses på nettsiden [www.tilbakeforing.no](http://www.tilbakeforing.no).

brukerinvolvering. Manusarbeidet involverte unge voksne og eldre innsatte særlig ved Stifinneravdelingen i Oslo fengsel, og ved rusbehandlingsinstitusjonen Phenix House. I tillegg til involvering av unge innsatte i Eidsberg fengsel under selve filminnspillingen. Tom-filmene er derfor også kilde til innblikk i kritiske områder i et fengselsopphold for en ung voksen. Filmene kan ses på nettsiden [tilbakeforing.no](http://tilbakeforing.no) (*Unge i kriminalomsorgen - Tilbakeforing.no*).

Stemmer fra unge voksne brukere av velferdstjenester er hentet fra rapporter og forskningsbidrag, særlig har kunnskapsgrunnlaget til NAV sitt interne kompetanseutviklingsprogram «Ungdomsplattformen» vært viktig og Arbeidsforskningsinstituttets tipshefte med forskningsbaserte anbefalinger for oppfølging av unge i NAV (Maximova-Mentzoni & Frøyland, 2016).

Videre er nettsiden «Ungdom i svevet» relevant som kilde til brukerstemmer. Nettsiden skal gi erfaringer, kunnskap og inspirasjon i arbeid med unge i lokale kommunale innsatser. Nettsiden er resultat av en nasjonal satsning i partnerskap mellom Fylkesmannen og Universitetet i Nordland og på oppdrag av fem ulike fagdirektorat. Ungdommers egne stemmer har vært spesielt viktig i satsningen (*Ungdom i svevet*).

Oslo kommune har i samarbeid med Fylkesmannen i Oslo og Viken utarbeidet en nettside med unge velferdsbrukeres egne forventninger til gode tjenester. «Ungdomsvennlige velferdstjenester» (*Ungdomsvennlig.no*, 2021) Nettsiden er utviklet i en samskapende prosess sammen med unge brukere.

Kunnskapsgrunnlaget til 0-24 samarbeidet utarbeidet av FAFO gir også tilgang til unges egne stemmer (Skog Hansen et al., 2019).

## Kapittel 2 Begrunnelser for eget fokus på unge voksnes tilbakeføring

Unge over 18 år i kriminalomsorgen er å betrakte som voksne og er ikke spesielt hensyntatt i lov og retningslinjer. Vi ønsker i dette kapitlet å gi begrunnelser for at unge voksne er en målgruppe med spesielle kjennetegn og sårbarheter som det er nødvendig å fokusere spesielt på i straffegjennomføring og varetekt.

### Sikre rettigheter, rettferdighet og likebehandling

Aldersspesifikke behov hos gruppen unge voksne er ikke hensyntatt i spesielle retningslinjer for straffegjennomføring i Norge, mens samarbeidende sektorer opererer med andre juridiske aldersgrenser enn kriminalomsorgen.

Barnevernet har forpliktelse som strekker seg til 25 års alder (*Lov om barneverntjenester (barnevernloven)*). Opplæringsloven strekker forpliktelsen seg til 25 års alder (*Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*). NAV har definert målgruppen for «Forsterket ungdomsinnsats» å gjelde alle under 30 år. Innenfor helselovgivning forplikter man seg til å særbehandle for eksempel vurdering av pasientrettigheter for rusbehandling fram til 23 års alder (*Pasient- og brukerrettighetsloven*). Normalitetsprinsippet er en viktig del av verdigrunnlaget for kriminalomsorgen. Domfelte har de samme rettigheter som andre borgere og tilværelsen under straffegjennomføringen skal så langt som mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007). Å tilpasse straffegjennomføring og varetektsfengsling slik at det harmonerer mer med samarbeidende sektorer vil på den måten være i tråd med normalitetsprinsippet

Behandling av unge under 18 år i kriminalomsorgen er regulert i internasjonalt og nasjonalt regelverk. I FNs minstestandarder for tilrettelegging for unge følger en anbefaling om at reglene som gjelder for personer under 18 år skal utvides til å gjelde unge voksne. (jfr Beijing-reglene § 3 (The Beijing Rules, 1985). og European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (Council of Europe, 2008).

*Young adult offender” means any person between the ages of 18 and 21 who is alleged to have or who has committed an offence. Young adult offenders may, where appropriate, be regarded as juveniles and dealt with accordingly, (Beijing Rules § 3.3 jfr. European Rules for juvenile offenders § 17 med kommentarer). Young adults in general are in a transitional stage of life and should therefore be treated in a way comparable to juveniles and be subject to the same interventions since they are not as mature and responsible for their actions as full adults; They should benefit from the variety of educational sanctions and measures that are provided for juvenile offenders. It is an evidence based policy to encourage legislators to extend the scope of juvenile justice to the age group of young adults and in this way find more appropriate constructive reactions with regard to the particular developmental problems of young adults, (European Rules for juvenile offenders § 17 med kommentarer)*

Å utvide barneperspektivet til også å omfatte unge voksne er etter dette i tråd med internasjonal lovgivning.

## Forebygge menneskelige og samfunnsøkonomiske kostnader

*Både menneskelig og samfunnsøkonomisk er dette en gruppe som er viktig å prioritere fordi de potensielt har mange år med kriminalitet foran seg, og ikke minst opphold i fengsel. En av mine tidligere «kjente» fra fengselet regnet, sammen med sin konsulent i friomsorgen, ut hvor mye økonomisk skade han påførte i løpet av en uke. Karen hadde spesialisert seg på bilbrekk og han var ute hver natt. De to anslo skadeverket til 200 000,- i uka. Dette er selvsagt ikke et presist anslag, men kan likevel gi et bilde av hvor mye kriminalitet koster reint økonomisk. I tillegg har man det menneskelige aspektet med den lidelsen de påfører andre og den de sjøl blir utsatt for. Med andre ord er det i denne sammenheng snakk om både store økonomiske besparelser og en menneskelig gevinst ved å prioritere arbeidet med disse unge innsatte» (Martinsen, 2016).*

Hvem vi er og hvem vi blir er for de fleste av oss knyttet opp til de materielle og strukturelle forholdene vi vokser opp under (Martinsen, 2016; Fransson, Hammerlin & Skotte, 2019). For mange av de unge voksne i kriminalomsorgen handler dette om en oppvekst i

En måling blant 2 872 løslatte fra fengsel i årene 2015 – 2018 som var under 25 år ved løslatelsestidspunktet, viste et samlet tilbakefall til ny fengselsdom avsonet i anstalt på ca. 29 % innen 2 år etter løslatelsen, målt fram til den første gjerningsdatoen i den nye dommen. Blant 219 løslatte unge under 18 år var tilbakefallet målt på samme måte 40 %.

Kilde: Ragnar Kristoffersen (2022): «Tilbakefall hos løslatte fra fengsel 2010 – 2018». Notat. Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter.

underprivilegerte kår, om fattigdom, klasse og kjønn, og hvor det blir tatt valg som ofte ikke er til deres beste. Det blir viktig å skape verktøy som gjør oss i stand til å bryte de sirklene disse unge menneskene befinner seg i. Når vi ser at en god del av de unge som blir løslatt fra fengsel blir dømt for ny kriminalitet i løpet av en toårsperiode aktualiserer dette viktigheten av å sette i verk tiltak med fokus på en kvalitativt god straffegjennomføring. Ikke minst på bakgrunn av at mange av dem potensielt vil ha en lang kriminell karriere foran seg. Det er knyttet store omkostninger både samfunnsøkonomisk og menneskelig til et liv i utenforskap og med nye offer for kriminalitet. Det er viktig å utvikle spesiell kunnskap, praksis og regelverk for å jobbe systematisk med denne gruppen for på den måten redusere tilbakefall og fremme inkludering i samfunnet.

## Tilrettelegge ut fra kognitivt og utviklingsmessig nivå

*Grunnlaget som legges i ungdomstiden når det gjelder følelsesmessig trygghet, helse, seksualitet, utdanning, ferdigheter, resiliens og forståelse av rettigheter, vil ha dyptgående følger, ikke bare for de unges individuelle optimale utvikling, men også for nåværende og fremtidig sosial og økonomisk utvikling». Myndighetsrepresentantene bør gjennom samhandling med de unge søke å «fremme omgivelser som anerkjenner ungdomstidens egenverdi, og innføre tiltak som hjelper unge til å blomstre, utforske sine fremvoksende identiteter, sin tro, sin seksualitet og sine muligheter, veie risiko mot sikkerhet, utvikle ferdigheter til å ta frie, informerte og positive avgjørelser og valg i livet, og navigere seg trygt gjennom overgangen til voksenlivet. Det er nødvendig med en tilnærming som bygger på styrkene og anerkjenner det unge kan bidra med i eget og andres liv, samtidig som den tar tak i barrierene som står i veien for disse mulighetene (Fra Fransson et al., 2019, s 45-46).*

Forskning i skjæringspunktet mellom utviklingspsykologi og nevrobiologi peker på at den normale ungdomshjernen ikke er ferdig utviklet før senere i 20-årene, og at handlingsmønsteret og evnen til kognitiv regulering av atferd hos en ungdom derfor er annerledes enn hos en godt voksen person (*Ungdomstiden, hjerne under ombygging*, 2022). Unge voksne i kriminalomsorgen i større grad enn en normal ungdomspopulasjon utsatt for omsorgssvikt, vold, rus og dårlige levekår i oppveksten (Mathias Killengreen Revold, 2015) og det er økt risiko for utviklingsforstyrrelser som ytterligere hemmer evne til atferdsregulering. En av kriminalomsorgens grunnverdier som er omtalt i stortingsmelding 37 Straff som virker, er prinsippet om rettferdighet og likebehandling (Justis og beredskapsdepartementet, 2007). Å tilpasse straff og varetekt for unge voksne i tråd med deres aldersspesifikke behov kan begrunnes i dette prinsippet.

### **Benytte unges kapasitet til læring og rammene i kriminalomsorgen**

Forskning på hvilken effekt straff og fengsel har på mennesker konkluderer ofte med negative resultater. I Nils Christies bok «Hvor tett et samfunn» (Christie, 1976) og Thomas Mathiesens bok «Kan fengsel forsvares» beskrives fengsel som nedbrytende, og begrep som forbryterskole brukes. Mathiesen konkluderer med at; «Ikke bare kan en med stor sikkerhet si at fengslene ikke rehabiliterer. Antagelig kan en også si at det direkte dehabiliterer» (Mathiesen, 2007)

Vi ønsker å understreke at det er avgjørende at ansatte har dyp forståelse av hva frihetsberøvelse gjør med et menneske. Professor Yngve Hammerlin (2021) har gjennom mange års forskning i kriminalomsorgen fremhevet og minnet om betydningen av dette og har forfattet «Fangenes tapsliste»

**Hammerlins *Fangenes tapsliste*** (første utgave /1986/1987); tapslista revideres hvert femte år basert på utgangspunkt i fengselsstudier, samtaler med fanger, betjenter og andre m.v.).

En revidert utgave er utformet i 2015/2018. **Fengselshverdagen produserer også lidelse:**

- **Tap av frihet/avmakt/maktesløshet**
- **Tap av sjølbestemmelse; (sosial) usikkerhet og utrygghet; tap av frihet**
- **Institusjonskompetanse mer enn livskompetanse . Sosial svekkelse og sosial avsondring. Institusjonalisering/prisonisering**
- **Marginalisering, isolering/sosial isolasjon, anonymisering**
- **Inkapsitering, inaktivisering, passivisering, monotoni**
- **Kompetanseødeleggelse, diskvalifisering, degradering, deklassering eller forverring/stabilisering av en dårlig posisjon/livssituasjon; tap av kompetansegivende muligheter; tap av kvalifiserende erfarings- og kunnskapskapital for produktive og sosiale virksomheter i samfunnet**
- **Tap av grunnleggende og normale livsvirksomheter i samfunnet; tap av muligheter til å bruke visse varer og tjeneste**
- **Midlertidige, eller varige tap av sosiale forhold, fremmedgjøring, desorientering, perspektivløshet, perspektivinnsvinn og perspektivfortetning. Eksistensielle belastninger.**
- **Tap av ting, gjenstander**
- **Sosial katastrofe, fortvilelse, angst, sorg, frustrasjoner, eksistensielle problemer og kriser som følge av fengslingen**
- **Tap av seksualitet, kjærlighet, forhold, omsorg**
- **Tvang til uønskete sosiale forhold, tap av sikkerhet**
- **Fattigdom, kulturfattigdom; et liv på en for «trang» og kulturfattig arena (fengselsarena). Livsinnskrenkelse**
- **Fysisk, psykisk og sosial deprivasjon (i form av å stoppe i utviklingen, forsakelse osv.)**
- **Kreativ deprivasjon, etisk deprivasjon – i noen tilfeller deprivasjon**
- **Mortifikasjonsprosess, personlig integritet og sosial identitet trues eller svekkes – den enkelte gjøres «sosialt død»; ydmykelse og brudd på den enkeltes integritet**
- **Stigmatisering, avvikerkarriere**

(Hammerlin, 2021)

Utvikling av praksis må bunne i en erkjennelse av at fengsel krenker grunnleggende menneskelig normalitet, og må søke å begrense skadevirkningene som et fengselsopphold gir unge voksne. Samtidig fortelles det om i forskning og erfaring at straffegjennomføring og fengselsopphold også kan innebære mulighet for konstruktiv endring.

*Ved å vektlegge fangenes perspektiv og deres opplevelse av soning og ulikheter mellom avdelinger og fengselstyper, viser vi at det finnes forhold ved norsk soning som innsatte definerer som konstruktive, som gir noen innsatte mulighet til å etablere et nytt og bedre liv (Rindal Lundeberg, 2018).*

Unge voksne kan få mestringsopplevelser underveis i fengselsoppholdet gjennom skole eller arbeid, utredning og behandling for rus/psykiatri og samarbeid om tilrettelagt løslatelse. Det kan gi unge mulighet til å gjøre straff og fengselsopphold som ledd i et vendepunkt dersom man lykkes i å anerkjenne og støtte unges identitet som betydningsfull, ressursfull og deltakende samfunnsborger.

I denne rapporten fremheves det at fengsel og straffegjennomføring, i tillegg til de negative effektene av frihetsberøvelse, også kan gi mulighet til å orientere seg mot et bedre liv. Mennesker i fengsel eller under straff i kriminalomsorgen kan ofte ha en stressfylt og helsefarlig tilværelse i sitt frie liv. I fengsel kan noen innsatte profittere på å ha en tilværelse med rusfrihet og regulert hverdag med mat, søvn og aktivitetstilbud. Under et fengselsoppholdet kan innsatte bli mer tilgjengelig for å inngå i relasjoner, og det kan gi rom for ettertanke (Gaarder, 2017). I fengsel finnes det ressurser og strukturer til hjelp for innsatte som ønsker det. Viktige velferdsaktører har flyttet sine tjenester inn i fengselet slik at innsatte får tilgang til deres tilbud (Fridhov & Langelid, 2017). Fengselsbetjenter, verksbetjenter og sosialfaglig ansatte i fengsel er utdannet for praktisk og menneskelig å

hjelpe innsatte med tilbakeføring til samfunnet. Det utføres mye godt sosialfaglig arbeid, og det finnes tilbud om programmer og aktiviteter som støtter unges utvikling.

Tilsvarende gir gjennomføring av straff i samfunnet mulighet til møtepunkter med ansatte som har god sosialfaglig og relasjonell kompetanse, og straffens innhold gir rammer og krav om å delta i prososiale aktiviteter. Kriminalomsorgens strukturer er på denne måten i stor grad innrettet med tanke på å gi innsatte mulighet til å bli bidragsyttere i samfunnet.

Unge mennesker er i en fase i livet hvor identiteten formes, og det ligger stort potensiale til utvikling og endring i denne perioden.

*Ungdomstiden er en sårbar tid i et menneskes liv, noe som må vektlegges mer når velferdstjenester skal møte ungdom. Noen generelle trekk ved ungdom er at de tåler mindre stress en voksne, kan være mer impulsive, kan feilvurdere en situasjon, kan glemme avtaler, komme for sent til avtaler osv. Samtidig har tenåringshjernen en enorm kapasitet til å lære. Det betyr at gode møter og samhandling med fagpersoner kan bli positiv læring. Det å få muligheten til å lære noe om seg selv og sin egen prosess er derfor veldig gunstig for videre kognitiv og emosjonell utvikling, og for veien videre inn i voksenlivet (Ungdomsvennlig.no).*

Det er ikke uvanlig med uttalelser fra ansatte i tjenesteapparatet om at de får mulighet til å bli kjent med sine unge klienter på en annen måte når de er i fengsel.

Historien på neste side er fortalt av en person som er ansatt i barnevernets ettervern. Den viser et eksempel på hvordan fengselsopphold ble benyttet til å få en styrket relasjon.

Forfatters navn og arbeidssted er anonymisert av hensyn til den aktuelle innsattes personvern.

### **Historien om A**

En ung gutt vokste opp i Oslo, eldst av syv søsken. Hans barndom var preget av vold, emosjonell og materiell nød. Barnevernet overtok omsorgen. Seks søsken ble plassert i fosterhjem. A ble plassert på institusjon. Da var han 16 ½ år. A fant seg aldri til rette og skrev seg ut av barnevernet den dagen han fylte 18 år. Hans problemer eskalerte. Han ruset seg tungt og var ofte involvert i alvorlig volds- og vinningskriminalitet. 18 år og 4 mnd ble han fengslet og fikk dom på 1 år.

I fengsel hadde han en krevende start. Etter avrusningen fulgte massiv angst, depresjon og mye sinne. Han slet med samvittighetskvaler og hadde lave tanker om egen verdi.

Fengselet viste seg å bli en arena for A som kunne tilby ro etter en lang periode med indre og ytre kaos. Fengselet bød på struktur, rutine, vennlighet og en nysgjerrighet på hvem han var og hva han trengte for å kunne velge en annen sti. Han ble sett og fikk mulighet til å vise frem andre sider av seg selv. A har betydelige utfordringer knyttet til rus, vold og sinne, men er også en omsorgsfull, energisk, høflig gutt med sterk personlighet.

Takket være fengselet viste A vilje til å prøve å ta imot hjelp og ettervern. Barnevernet ble invitert inn i tett samarbeid med fengselets ungdomsteam og fengselspsykiatrisk poliklinikk. Ved løslatelse hadde A skoleplass, bolig, arbeidsavklaringspenger og ansvarsgruppe. En lang stund gikk det etter planen. Men det var skjørt. Han mistet skoleplassen. Han hadde uoppgjorte saker og måtte igjen i rettsak og fengsel.

I skrivende stund er A igjen i arresten. Nedbrutt, deprimerert og svært skuffet over seg selv. Han har et genuint ønske om å komme seg videre og ut av en destruktiv livsstil, men finner det vanskelig. Ønsket om penger og ikke minst tilhørighet veier tungt. Det er tøft å skulle snu ryggen til et miljø som har tilbudt beskyttelse, vennskap og samhold.

A drømmer om å kunne starte egen bedrift og jobbe med biler. Han ønsker seg familie og dager uten angst og depresjon. Han har en lang vei å gå og vil trolig igjen feile, men han gir ikke opp.

Det er nå det er viktig å ikke slippe taket! Han vil trenge minst en person som tror på han. Som kan tilby råd og praktisk hjelp. En som kan bidra til å skape en mening og rød tråd i hans hverdag og som kan bære håpet når alt er svart og virker håpløst.

Fengsel kan tilby gutter som A å finne ro i kaoset og få tid og rom til refleksjon og nyorientering. Der inntrykkene og rammene er begrenset må man vende blikket innover.

Min erfaring er at de beste samtalene har man ofte i fengselet.

Vi som jobber med gutter som A bør bruke tiden i fengsel for alt det er verdt. Ikke ta pause, men bruke den unike muligheten til å skape øyeblikk hvor tanker kan sås om at det kommer flere veivalg og muligheter.

## Kapittel 3 Unge voksne i kriminalomsorgen – tall og trender

*Hovedbildet fra Ungdata er at de aller fleste unge stort sett oppfører seg bra, og at det er en mindre del av ungdomsgruppa som står for mesteparten av ungdomskriminaliteten. De færreste involverer seg i lovbrudd som nasking og hærverk. Det er nesten ingen som røyker sigaretter lenger og først mot slutten av videregående er rusmidler noe som flertallet av ungdom begynner å eksperimentere med eller begynner å bruke jevnlig. Oppsummert er dagens unge trolig en god del skikkeligere og på mange måter mer veltilpasset enn mange tidligere ungdomsgenerasjoner*

*Ungdata 2020 (A. Bakken, 2020)*

I forskningsbidrag og rapporter omtales en trend de siste 10-20 årene om at den unge generasjonen virker mer veltilpassede enn generasjonene før. De begår lite kriminalitet, har godt forhold til sine foreldre, trives hjemme og satser på utdanning. Statistikken viser at omfanget av lovbrudd blant unge har sunket etter årtusenskiftet. Historisk vises det også at den gruppen unge som begår lovbrudd blir eldre. For 60 år siden var kriminaliteten i Norge mest utbredt blant

14åringer. I dag er det 19 åringene som topper statistikken (Bakken, 2020).

I det neste kapittelet beskrives de unge voksne i kriminalomsorgen fra et statistisk perspektiv. Tallene er innhentet fra statistisk sentralbyrå og kriminalomsorgens eget fagsystem KOMPIS. Det er sammenstilt og kommentert av seniorrådgiver i Kriminalomsorgsdirektoratet, Espen Bille Michaelsen i oktober 2021.

Tall og trender om unge voksne i kriminalomsorgen v/ Espen Bille Michaelsen, seniorrådgiver i Kriminalomsorgsdirektoratet.

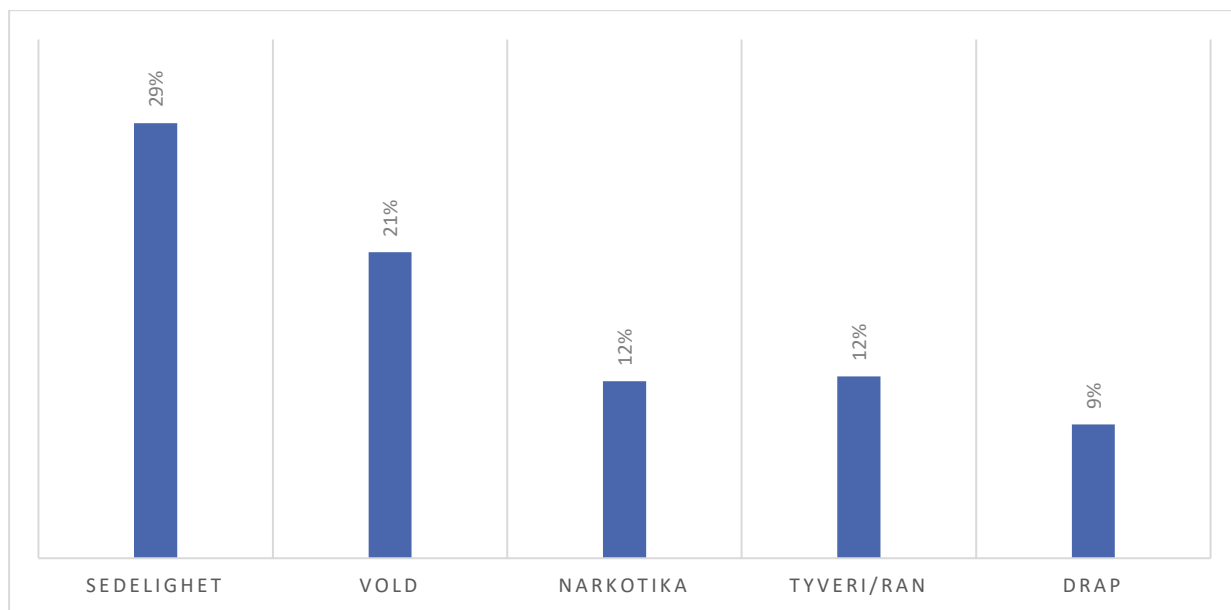
### Situasjonen i dag

Den 1. oktober 2021 var det totalt 391 innsatte under 25 år i norske fengsel. 79 prosent av disse sonet på dom, 21 prosent satt i varetekt.

Blant de domfelte under 25 år var 29 prosent dømt for seksuallovbrudd, 21 prosent dømt lovbrudd relatert til bruk av vold (vold, legemsbeskadigelser og legemsfornærmelse). Ran og narkotikaomsetning utgjorde om lag 12 prosent av de innsatte, mens 9 prosent sonet for drap. De nevnte lovbruddskategoriene utgjorde totalt 83 prosent av de innsatte i 2020.

*Figur 1. Fordeling domfelte, lovbruddskategori. 1.oktober 2021. Prosent.*





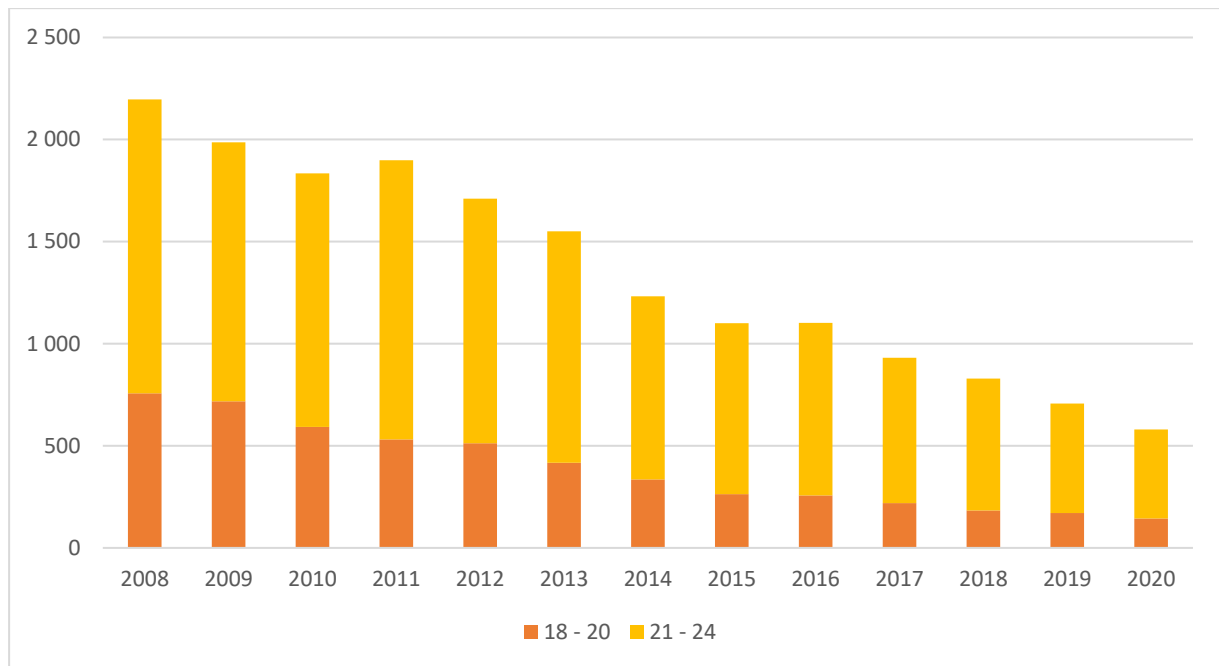
### Utviklingen for unge voksne i fengsel

Figur 2 under, viser utviklingen i antall nyinnsettelse på dom samt overføringer fra varetekt til dom for personer under 25 år i perioden 2008 til 2020<sup>1</sup>.

I 2020 ble det iverksatt om lag 600 ubetingede dommer for unge under 25. Dette er en nedgang på om lag 1600 iverksettelse siden 2008, en nedgang som tilsvarer 74 prosent.

*Figur 2. Nyinnsettelse og overføringer fra varetekt til dom. Personer under 25 år. Absolutte tall. 2008 - 2020.*

<sup>1</sup> Periodestart er satt til 2008 på grunn av etableringen av elektronisk kontroll.



## Tall om unge voksne straffgjennomføring i samfunnet

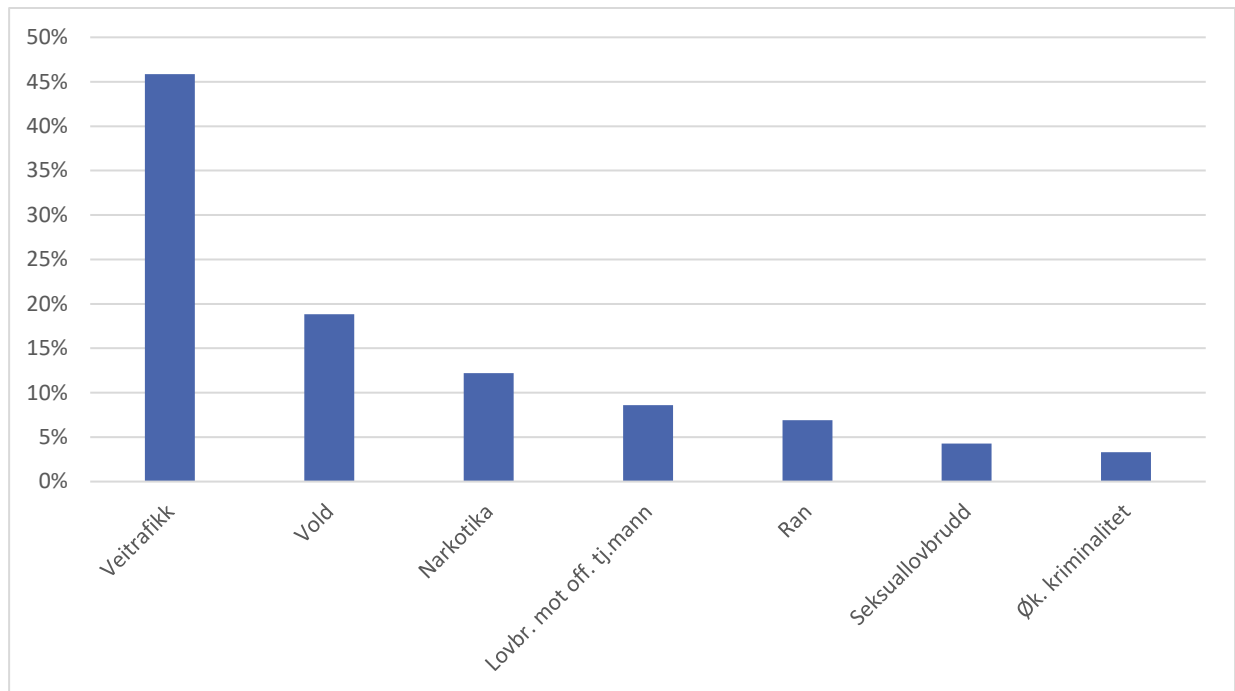
### Situasjonen i dag

Det er til enhver tid om lag 400 personer under 25 i år som gjennomfører straff i samfunnet. Disse fordeler seg på samfunnsstraff, elektronisk kontroll, program mot ruspåvirket kjøring og narkotikaprogram med domstolskontroll<sup>2</sup>. Elektronisk kontroll og samfunnsstraff utgjør det store volumet med rundt 97 prosent av sakene.

Av alle saker som ble iverksatt i 2020 for personer under 25 år, utgjorde ulike lovbrudd knyttet til veitrafikk for 45 prosent av sakene. Dette sakene omfatter brudd på veitrafikkloven, kjøring i ruset tilstand og promillekjøring. Voldsrelatert kriminalitet (vold, legemsbeskadigelse- og fornærmelse) utgjorde 19 prosent. Narkotikarelatert kriminalitet utgjorde 12 prosent. Lovbrudd mot offentlig tjeneste mann utgjorde 9 prosent av sakene, mens ran/tyveri, seksuallovbrudd og økonomisk kriminalitet utgjorde hhv. 7, 4 og 3 prosent. De nevnte lovbruddskategoriene utgjorde totalt 92 prosent av alle iverksatte saker i samfunnet i 2020.

<sup>2</sup> Iverksatte saker omfatter helgjennomføringer. Dette vil si at hele straffen gjennomføres i samfunnet og ikke overføringer fra fengsel.

Figur 3. Fordeling iverksatte saker personer under 25 år. Hovedlovbruddskategori. 2020. Prosent.



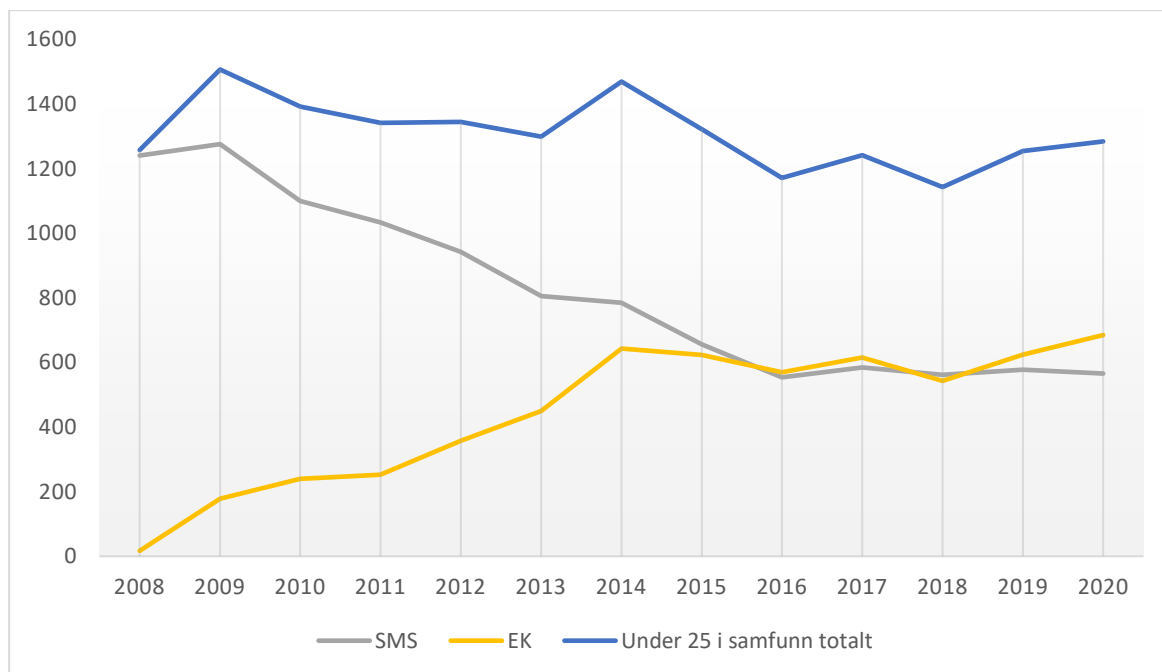
#### Utviklingen for unge voksne i samfunnet

Figur 4, under, viser utviklingen i totalt antall iverksatte saker i samfunnet, for personer under 25 år i perioden 2008 – 2020.

Antallet iverksatte saker i samfunnet blant unge under 25 år har ligger stabilt i perioden 2008 – 2020. I 2008 ble det iverksatt 1258 saker i samfunnet, antallet i 2020 var 1284.

Som nevnt utgjør samfunnsstraff og elektronisk kontroll om lag 97 prosent av sakene. Selv om det totale antallet iverksatte saker i perioden har vært stabil har det vært en endring i den interne fordelingen mellom straffegjennomføringsformene/reaksjonene. I 2008 ble elektronisk kontroll innført som straffegjennomføringsform i Norge. Mellom 2008 og 2014 vokste antallet iverksatte saker med elektronisk kontroll jevnt, samtidig som antallet iverksatte saker på samfunnstjeneste hadde tilsvarende nedgang. Elektronisk kontroll har siden 2014 vært jevnstor med samfunnsstraff.

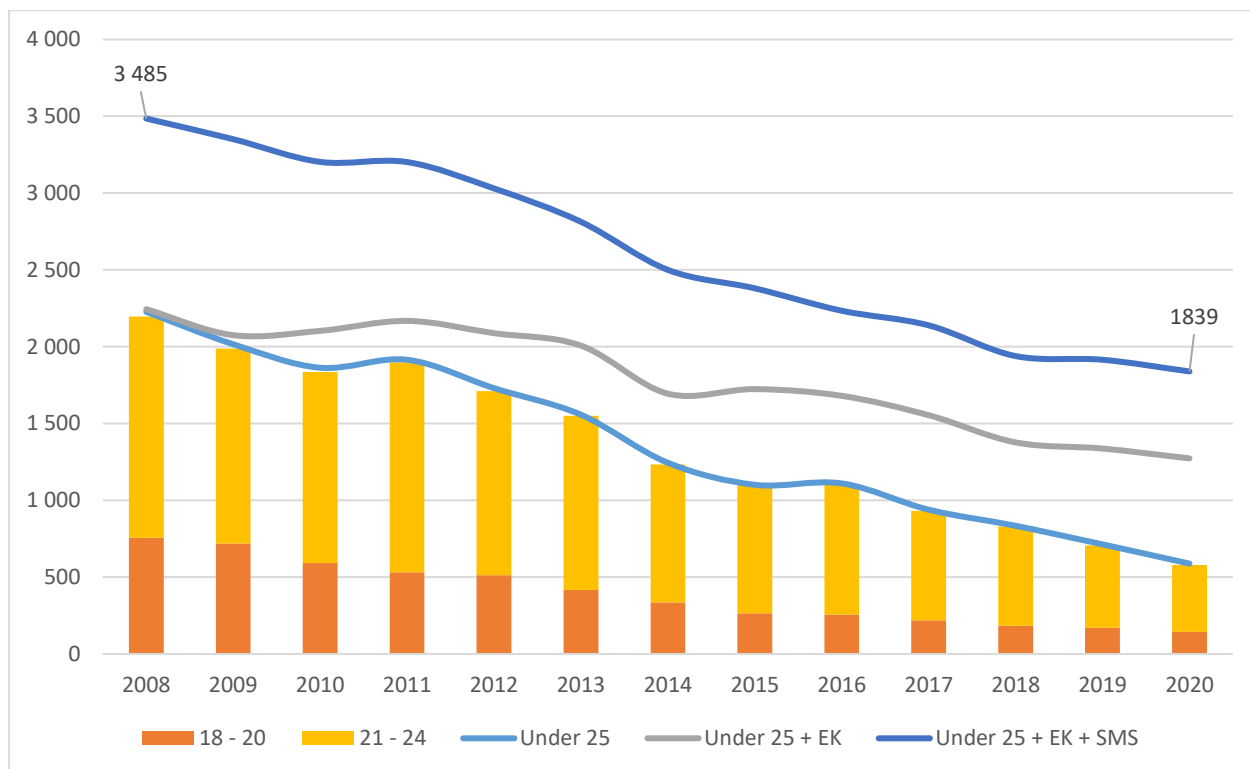
Figur 4. Utvikling antall iverksatte saker personer under 25 år. utvalgte straffegjennomføringsformer og totalt. 2008 - 2020. Absolutte tall.



### Utviklingen for unge voksne i fengsel og samfunn

I 2008 ble det totalt iverksatt 3485 saker blant unge under 25 i fengsel og samfunn i Norge. I 2020 var antallet 1839. Tilnærmet hele nedgangen på 47 prosent har kommet innen straffegjennomføring i fengsel.

*Figur 5. Iverksatte saker i fengsel og samfunn. 2008 - 2020. Absolutte tall.*



Espen Bille Michaelsen, seniorrådgiver KDI

Hva kan tallene bety for utvikling av praksis som støtter unge voksne i kriminalomsorgen?

Tallene viser at det totalt sett er nedgang i antallet unge voksne som dømmes til straff, og at det er størst nedgang i antall unge voksne som gjennomfører straff i fengsel. Antallet som gjennomfører straff i samfunnet er stabilt, men andelen som gjennomfører med elektronisk kontroll har økt på bekostning av andelen som gjennomfører samfunnsstraffen.

Dette tyder på at kriminalomsorgen generelt sett trenger mer systematisk erfaringsamling og forskning som omhandler unge som gjennomfører straff i samfunnet. For eksempel er denne rapporten ikke i tilstrekkelig grad egnet til å beskrive kritiske faktorer for en god straffegjennomføring i friomsorgen.

Som tallene viser er det en stor andel av de unge voksne som er dømt for seksuallovbrudd. Denne andelen har vært økende de siste 15 årene. Forsker ved KRUS, Ragnar Kristoffersen, har fremstilt økningen gjennom en enkel huskeregel:

*I 2005 var andelen seksuallovbruddsdømte ca 5%.*

*I 2010 var antallet økt til ca 10%.*

*I 2020 er antallet økt til ca 20%.*

*Og blant unge er andelen høyere, nesten 30 %*

(Kilde: Upubliserte tall «Nordisk statistikk for kriminalomsorgen» oppgitt av Ragnar Kristoffersen).

Det tyder på at kriminalomsorgen trenger å utvikle kunnskap og verktøy som kan møte antallet seksuallovbruddsdømte, særlig i fengselskontekst der andelen er nærmere 30 %. Andelen i friomsorgen er ca 10 %.

Årsaken til den store økningen er forsøkt forklart med flere faktorer. En faktor noen peker på er at politiet har styrket sin innsats i etterforskning og oppklaring av seksuallovbrudd og internettbasert kriminalitet. En faktor som nevnes er at unges sosiale liv på internett og sosiale medier kommer opp som en arena også for lovbrudd. I ett eksempel ble en ung mann på 19 år dømt til 9 års fengsel for flere voldtekter begått via mobiltelefon. Det forteller oss at kriminalomsorgen trenger kunnskap og verktøy i møte med internettbasert kriminalitet som er også er aktuell blant den unge generasjon i kriminalomsorgen. Artikkelen «Rape in the age of internet» bidrar til et innblikk i hva internett-voldtekter kan være og hvordan unge erfarer rettssaker knyttet til denne typen lovbrudd (Fransson, Martinsen & Staksrud, 2019)

Ca 20 % er dømt for voldskriminalitet både av de unge som gjennomfører straff i fengsel og i samfunn. Erfaringer fra praksisfeltet tyder på at det mangler tilbud for unge som har voldsproblematikk, både i kriminalomsorgen og i hjelpetjenestene utenfor. Det er behov for at kriminalomsorgen utvikler kunnskap og verktøy for gi et tilpasset tilbud til unge voksne med voldsproblematikk.

Hvem er de unge som begår lovbrudd og straffes?

Hva kjennetegner de unge som varetektsfengsles eller som gjennomfører straff?

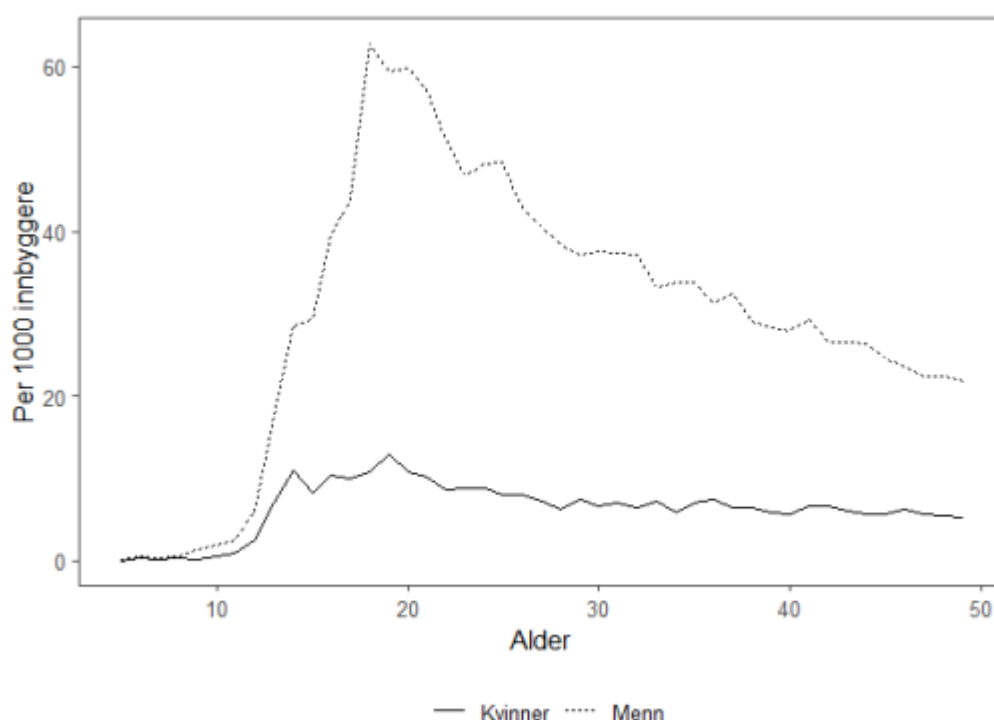
I kunnskapsgrunnlaget til 0-24samarbeidet inngår en figur som viser at en rekke faktorer kan gi økt sannsynlighet for at et barn eller en ungdom vil oppleve et eller flere problemer under oppveksten som kan lede til framtidig marginalisering fra utdanning og arbeidsliv. Jo flere risikofaktorer som er til stede samtidig, desto større er sannsynligheten for at den unge opplever problemer



(Skog Hansen et al., 2019)

Det å være ung er i seg selv en risiko for å havne i kriminalitetsstatistikken, under her en oversikt over kjønn og alder for siktede personer i 2018.

#### Siktede personer etter kjønn og alder 5-49 år, 2018



Kilde: Statistisk sentralbyrå, Kriminalstatistikk, tabell 09415 (Aase et al., 2020)

Det er altså en topp i antall siktede i aldersgruppen rundt 18-20 årsalder. Som det fremgår av tabellen er det en stor overvekt av gutter som siktes. Det gjenspeiles i kriminalomsorgens

tallmateriale. Det er ifølge kriminalomsorgens egne nettsider rundt 6% av de innsatte og domfelte som er kvinner.

Det er identifisert noen faktorer som har betydning for risiko for gjentatt kriminalitet blant unge. De unge som er mest aktive i en fortsatt kriminelle karriere har hatt tidligere debut med lovbrudd enn de som ikke fortsetter kriminell karriere. *Den mest aktive gruppen har en langt lavere debutalder enn andre, der halvparten er registrert allerede innen det året de fyller 15 år. En betydelig andel av disse har vært i kontakt med politiet allerede før de har nådd kriminell lavalder. Det er også en tendens til at jo flere lovbrudd man har begått, desto lavere var debutalderen for kriminalitet* (Aase et al., 2020).

Det er funnet sammenheng mellom tidlig kriminell debutalder og det å ha foreldre med vedvarende lav inntekt og lavt utdanningsnivå (Galloway & Skardhamar, 2010).

At det er sammenheng mellom utfordringer i hjemmet i oppveksten og kriminalitet er dokumentert blant annet i flere levekårsundersøkelser gjennomført i fengsel i Norge og Sverige, 81% oppgir å ha minst en alvorlig negativ barndomsopplevelse. 40% oppgir at de har opplevd mishandling i oppveksten, og 38 % har vært i kontakt med barnevernet (Aase et al., 2020).

I SaLTo-rapporten for 2019 har Oslo politi gjennomført en analyse av hva som kjennetegner de unge som har begått gjentatte lovbrudd i byen (SaLTo-rapport, 2019). Analysen er referert i Stortingsmelding 34, sammen mot barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet:

*..mange av dem lever i familier der foreldrene av ulike grunner ikke har vært i stand til å ivareta barnas behov. Et fellestrekk synes å være fravær av en farsfigur. Oppveksten var ofte preget av lavinntekt, trangboddhet og gjentatt flytting. Mange har innvandrerbakgrunn der enten de selv eller foreldrene kommer fra områder med krig og konflikt. Mange sliter på skolen, og språkproblemer gjør at foreldre ikke kan hjelpe dem i skolesammenheng. Videre viser gjennomgangen en opphopning av problemer knyttet til psykisk helse, rus og vold som de ikke har fått hjelp med. Både denne og tidligere analyser viser også at ungdommene kan være utsatt for vold fra sine nærmeste. En gjennomgang foretatt av Sekretariatet for konfliktrådene viser videre at om lag halvparten av ungdommene som gjennomfører ungdomsstraff og ungdomsoppfølging selv er fornærmet i en sak* (Justis og beredskapsdepartementet, 2020).

Flere levekårsundersøkelser (Friestad og Hansen 2004 og Revold 2015) konkluderer altså med at det er de mest utslåtte og marginaliserte som gjennomfører straff i kriminalomsorgen. De unge i fengsel er en gruppe som skårer dårlig på de fleste levekårsvariabler. Sammenliknet med normalbefolkningen er de overrepresenterte mht kontakt med barnevernet og de har dårligere helse. Det er også en gruppe mennesker som ofte kommer fra vanskelige familieforhold (Fristad og Hansen 2004 og Revold 2015).

Yngre voksne fra 17 -25 år i norske fengsler er mer belastet med alkoholproblemer enn andre innsatte mens alkoholproblemene ikke blir kartlagt på pålitelige måter og behandlingstilbudet er underdimensjonert (Pape et al., 2021).



Det kan se ut som om fengselsoppholdene for mange, er en forlengelse av de vanskelige forholdene disse unge menneskene har vokst opp under. De er født inn i en situasjon hvor de allerede er marginalisert og sosialt ekskludert.

Selv om dette bildet gjelder fangebefolkningen som helhet, forteller dette likevel noe om de unge vi treffer i fengsel og friomsorg. Dette betyr selvsagt ikke at alle som har disse bakgrunnsvariablene havner i rus og kriminalitet. Men forskningen viser at det er en systematisk sammenheng. Tallene forteller noe viktig, ikke bare om individer, men om individers posisjon i samfunnet.

Ivar Frønes og Halvor Strømme beskriver i Risiko og marginalisering, norske barns levekår i kunnskapssamfunnet, overgangen fra industrisamfunnet til utdanningssamfunnet og den logikken det skapte. Utdanning ble både «*den sentrale mobilitetsskapende faktoren og den sentrale marginaliseringsgeneratoren*» (Frønes & Strømme, 2010). De knytter svake karakterer eller frafall fra videregående skole opp som en tydelig indikator på sosial eksklusjon. Samtidig ser de en sammenheng mellom svake skolekarakterer og frafall fra skolen med kriminalitet. «*Graden av integrasjon i skolen influerer sterkt på andelen som er siktet for kriminalitet*». De ser også at det kan være en sammenheng mellom det å ha en ikke vestlig bakgrunn og hyppighet av kriminalitet (Frønes & Strømme, 2010).

«*Manglende deltagelse, sosial utestengning og ressursfattigdom er viktige forklaringsmodeller for kriminalitet*» (KRÅD, 2007) Med andre ord viser KRÅD-rapporten Kriminalitet blant innvandrerungdom, at klasse er en viktig variabel for å forklare kriminalitet. Torbjørn Skardhamar utdyper dette ved å vise til sin forskning som tydeliggjør at ikke vestlige innvandrere er overrepresentert på kriminalstatistikken, men at de samtidig også er de mer utsatt for faktorer som påvirker kriminalitet; de bor i byer, representerer en stor ungdomspopulasjon, har ofte et marginalt forhold til skole og arbeid og har mindre penger enn nordmenn flest. Det blir også vist til foreldres utdanningsnivå i denne sammenhengen. I tillegg peker han på noen innvandrerspesifikke forklaringsvariabler, som for eksempel opprivende opplevelser i forbindelse med flukt fra hjemlandet, utfordringer knyttet til språk og det å oppleve diskriminering (Skardhamar, 2006).

Det at unge innsatte ofte er marginaliserte er også noe som blir bekreftet gjennom den forskning som er gjort av Lars Kristofersen og Sidsel Sverdrup presentert i bokkapittelet «Følger av oppvekst med rus og psykisk helseproblemer i familien. De konkluderer blant annet med at «*man kan ikke si at all ungdom har det like lett, og for ungdom og unge voksne som går inn i denne perioden som marginaliserte eller risikoutsatte, kan den by på store utfordringer*» (Kristofersen & Sverdrup, 2013). Selv om Kristofersen og Sverdrup ikke eksplisitt beskriver at dette ender opp med kriminalitet og fengsel møter vi mange med denne bakgrunnen innenfor murene. Levekårsundersøkelser forteller at dette er en gruppe som er reproduert og som ikke klarer å komme seg ut av en fattigdomsspiral som i stor grad følger generasjoner.

Et kritisk område som i stor grad berører unge voksne i kriminalomsorgen er fragmentering, plutselighet og «frakoblethet» som kan beskrives som brutte tidslinjer i den unge voksnes liv, både før og undervegs i straffegjennomføringen.

*«Anders forteller en historie om mange korte institusjonsopphold. Men han er også åpen på han har vært en svært krevende klient som ingen helt har klart å takle. På spørsmål om hva som kunne gjort ting annerledes svarer han at han burde vært på ett sted. At det burde vært mer terapi og at de burde være en eller to personer som var til stede i livet hans over tid, som orket han. «Jeg fikk jo stadig bekrefta at jeg var en person ingen orka».*

*Fra «Når blodet bruser og ting skjer» (Martinsen 2016)*

Sitatet beskriver den plutseligheten som preger mange unges liv, og kanskje aller mest i den gruppa unge voksne som ansatte i kriminalomsorgen møter i sin arbeidshverdag.

Plutseligheten kan beskrives både systemisk og individuelt. En systemisk form for brutte tidslinjer beskrives gjerne med begrepet «glippsoner», og det handler om hvem som har ansvar for grenseflatene mellom tjenestene.

*«For det første synes velferdsbyråkatiets sektorinndelte struktur å bidra til at mange ungdommer faller utenfor eller mellom systemets ulike ansvarsområder. Det gjelder særlig der overgangen eller ungdommens sammensatte problemstillinger gjør at de befinner seg inne i flere og derfor uklare, ansvarsområder, eller der det endog kan oppstå dragkamp og ressurser og «dytting» av ansvar mellom ulike aktører» (Skog Hansen et al., 2020).*

Sturla Falck gjorde i 2015 en undersøkelse om hvordan samarbeid mellom sektorer i praksis fungerte for rusmisbrukere i fengsel. I rapporten «tilbakeføringsgarantien som smuldret bort» fremhever han at det er kraftige skott, siloer, mellom de ulike etatene. Rapporten tegner et bilde av barrierene «den fragmenterte stat» fører med seg (Falck, 2015).

Forskningsprosjektet «Ungdoms straffegjennomføring i fengsel og friomsorg» på KRUS har som mål å utvikle praktisk kriminalomsorgskunnskap om ungdommer i fengsel og friomsorg og deres reise gjennom strafferettssystemet. Masteroppgaven «Når blodet bruser og ting

skjer» fulgte 25 unge menn mellom 18-23 år gjennom deres opphold i fengsel og friomsorg. I denne er brutte tidslinjer og frakoblethet beskrevet også på et individnivå.

### **En følelse av frakoblethet**

*«Mens jeg som forsker ser en tydelig linje mellom fortid og nåtid, er det interessant at guttene selv fremstiller historien om seg selv seg selv som frakoblet. Dette nåtidsperspektivet, det akutte, det plutselig som bare skjer gav også inspirasjon til tittelen «Når blodet bruser og ting skjer».*

*I mange av de samtalene jeg har hatt med disse unge gutta har det slått meg at de har et svært distansert forhold til sin egen fortid. Særlig i de første samtalene viser de et slags instrumentelt forhold til den. De kan ofte beskrive den, men knytter fortida i liten grad opp til nåtid. Det er lite følelser i forhold til den historien de bærer med seg. De er mest opptatt av nåtid og litt framtid og er dårlig i stand til å se at fortida knytter opp både nåtid og framtid.*

*Abdi er et eksempel på dette. Han sitter for første gang på dom, men har ved en rekke anledninger vært bragt inn av politiet. «Mer enn ti ganger», sier han sjøl. Han har også en lang rushistorie og et vanskelig forhold til sin egen familie. «Jeg er familiens sorte får.» Samtidig klarer ikke han å se at det er en sammenheng her. At livet han levde førte fram til det ranet han nå er dømt for. «Jeg har aldri starta som kriminell, det bare skjedde. Vi rusa oss på alkohol og kokain, og blei bare sjuke».....*

*Selv om jeg gir en beskrivelse av en frakoblethet, betyr ikke dette at de ikke snakker om sin historie. Mange av de som det blir jobbet tettest med opplever vi også blir «tilkoblet» gjennom at de etter hvert ser at det er en sammenheng, at nåtid henger sammen med fortid. Dette skjer ofte gjennom mange samtaler og en opplevelse av å bli sett og hørt. Det at de blir «tilkoblet» betyr også at de i større grad kan gi følelsesmessig uttrykk for hva slags opplevelser fortida faktisk representerer. Samtidig gir dette en ekstra dimensjon i forhold å drive endringsarbeid.*

*For meg blir målsettingen med å jobbe relasjonelt det i få innsatte tilkoblet. I det så ligger erkjennelse av at man er en del av noe som større enn det som skjer her og nå. Kan hende det også er en god medisin mot «blodet bruser og ting skjer» atferden. Frakobletheten handler også mye om å være impulsstyrt og i liten grad tenke konsekvenser*

*(Martinsen, 2016)*

## Forståelse av unge i et normal- og et mangelperspektiv

For å forstå unges voksne i kriminalomsorgens egenart kan det være nyttig å se det man kan kalle normalperspektivet og mangelperspektivet. Vi er bevisst på at ordene «normal og mangel» kan oppleves fordomsfullt og stigmatiserende, men vi velger likevel å bruke ordene fordi det kan være et hjelpemiddel for å differensiere forventninger og tiltak i møte med unge i kriminalomsorgen.

Med normalperspektiv menes det som kan anses for å være kunnskap om gruppen unge voksne generelt. Med mangelperspektiv menes det som kjennetegner unge voksne som opplever mangler og er satt tilbake på grunn av diagnoser, traumer etter omsorgssvikt eller overgrep gjennom oppveksten. Det er viktig for profesjonelle å forstå begge perspektivene for å kunne balansere hvilke forventninger man kan knytte til en unge voksen person. Uten forståelse av begge perspektivene kan man gå i to grøfter. Man kan forvente at en ung voksen som har fått sin utvikling forstyrret fungerer på samme nivå som normalen skulle tilsi. Dette ville være en urettferdig forventning. På den annen side kan man se for eksempel grenseutprøving og impulsivitet som problematisk, unormalt og spesielt. Den unge voksne kan bli stemplet som avvikende, mens nettopp denne atferden kan forstås som normalt for en ung voksen.

**Hva er det særegne med ungdom ?**

- **Det sosiale:**
  - De står midt i en viktig endringsprosess, der de skal skape sin identitet og selvfølelse fra barn til voksen
  - de er ekstra sårbare i forhold til måten de blir møtt på, i prosessen med å skape sin egen identitet i samspill med omgivelsene.
  - å ha en tilhørighet utenfor familien, og ha venner øker i betydning.
- **Kropp:**
  - De er under utvikling og påvirket av hormoner og nevrobiologiske endringer. «Ungdomshjernen» er ikke fullt utviklet før 25 år
  - følelsene vil svinge, og har lavere impuls kontroll. Den delen av hjernen som omhandler evnen til å gjøre rasjonelle vurderinger og langtidspanlegge er først utviklet ved 23-25 år
- **Samfunn:**
  - De har få erfaringer med samfunnet enda
  - de vil trenge kunnskap og god veiledning for å forstå hvordan samfunnet fungerer, og finne sin plass innenfor. Noen ganger også knyttet til hva arbeidslivet forventer av sosial kompetanse
  - Kanskje noen også kan ha nytte av veiledning på hva som er normalt – at livet svinger – og at det er normalt (ikke sykt) å kjenne ensomhet, lav selvfølelse og stress i perioder.

NAV, 31.03.2022 Side 16

Lysbildet her er hentet fra en opplæringsmodul for ungdomsveiledere i NAV, og kan fungere som en oppsummering av kjennetegn og forventninger til «normal-ungdom»

Det følgende er bidrag fra Thale Bostad, psykologspesialist og leder av fengselspsykiatrisk poliklinikk, Oslo universitetssykehus og leder av Nasjonalt nettverk for fengselspsykiatri. Hun har gjennom mange år har jobbet med unge og unge voksne i Oslo fengsel og i ungdomsenhet øst.

*Ungdomstiden er en sårbar tid i et menneskes liv, noe som må vektlegges mer når velferdstjenester skal møte ungdom. Noen generelle trekk ved ungdom er at de tåler mindre stress en voksne, kan være mer impulsive, kan feilvurdere en situasjon, kan glemme avtaler, komme for sent til avtaler osv. Samtidig har tenåringshjernen en enorm kapasitet til å lære. Det betyr at gode møter og samhandling med fagpersoner kan bli positiv læring. Det å få muligheten til å lære noe om seg selv og sin egen prosess er derfor veldig gunstig for videre kognitiv og emosjonell utvikling, og for veien videre inn i voksenlivet*

*Nettsiden Ungdomsvennlig.no*

Ungdomstiden er en viktig utviklingsfase der mye skjer, både biologisk og psykologisk. Selv om hjernen er under utvikling hele livet, regner man med at denne utviklingsfasen er på plass i siste halvdel av 20-årene.

I ungdomsårene skjer det mye i menneskehjernen. Læringsbaner dannes og tiden byr på muligheter og vekst. Utviklingen skjer i samspill med påvirkning fra miljøet rundt, eksempelvis gjennom støtte og omsorg, veiledning og gode grenser. Inntak av rusmidler og traumatiske hendelser er blant kjente negative miljøfaktorer som også påvirker. Dette gjør hjernen ekstra sårbar og det som skjer i disse årene blir viktig.

Ungdomstid kjennetegnes ofte av impulsivitet, risikotaking, økt søvnbehov og emosjonelle svingninger. Vi vet at ungdomstid ofte innebærer større grad av regelbrudd og orientering mot jevnaldrende hva gjelder normer og holdninger. Dette er en del av normalutviklingen og henger antageligvis sammen med hjernens utvikling. Systemet som er involvert i kognisjon og rasjonelle tankeprosesser er ikke ferdig utviklet, samtidig som hormoner påvirker den emosjonelle fungeringen.

Rasjonalitet kan beskrives som evnen til å vurdere konsekvenser og valg man skal ta og videre å handle utfra vurderingen som er gjort. Videre innebærer det også en evne til å evaluere konsekvensene av egne handlinger. Man prosesserer dermed både gammel og ny informasjon man har tilgjengelig. Evnen til selvkontroll henger sammen med evne til å ta rasjonelle valg og handle utfra dette. Ungdomstiden utelukker ikke evnen til å tenke rasjonelt, men det er samtidig en tid der evnen ikke er fullt utviklet. Dette gir seg utslag i evne til risikovurdering, dvs evne til å forvente negative konsekvenser, tidsperspektiv i form av her-og-nå fokus samt at kognisjon påvirkes mer av emosjoner og forventning om umiddelbar belønning.

Et slikt normalperspektiv er viktig å ha med seg i arbeidet med unge innsatte. En del av utfordringene man som ansatt møter handler om at de er ungdom og at det er fungering som forventet. Det er dermed en tid som innebærer behov for utviklingsstøtte for god videre utvikling og modning.

Samtidig vet vi at innsattpopulasjonen, og da også de unge innsatte, har høyere andel av traumeutsettelse i oppvekst. Det er høyere forekomst i populasjonen hva gjelder hyppige relasjonelle brudd gjennom oppvekst, overgrep, omsorgssvikt, rusproblematikk samt manglende ressurser i hjemmene både økonomisk og psykososialt. En stor andel har bakgrunn fra barnevernstiltak og negative mestringserfaringer i skolegang. Andel av psykiske lidelser er betydelig forhøyet, bla. dokumentert i Cramers undersøkelse fra 2014.

Problematikken er som kjent sammensatt og kompleks. Dette kan gi krevende atferdsuttrykk som aggresjon, svekket sosial kompetanse, negative mestringsstrategier som dominans, vold og avvising, hyppige regelbrudd og selvskading. Sett sammen med det som kjennetegner ungdomstiden generelt kan det by på utfordringer for hjelpeapparat å imøtekomme ungdommene på gode, konstruktive måter.

For å forstå og møte ungdommene er det dermed viktig med kunnskap om både normalperspektivet og mangelperspektivet for å iverksette riktige tiltak og sikre en straffegjennomføring som gir muligheter for prososial utvikling og vekst.

(Thale Bostad)

## Overgang mellom tilværelse som barn og voksen

På KS sine nettsider om «livsområder i overgang» skrives slik om ungdomstiden:

*Ungdomstiden preges av overgangen fra barn til voksen og berører en rekke områder i livet. Det handler om å flytte hjemmefra, ta utdanning, begynne i arbeid, gå fra å være forsørget til å forsørge seg selv, skaffe egen bolig, og etablere nye relasjoner, kanskje med partner og barn. Overgangen til en voksentilværelse blir av noen beskrevet som en befrielse, mens mange ungdommer også forteller om ensomhet og utrygge livssituasjoner (Om livsområder i overgangen til voksenlivet).*

I fagområdet ungdomsmedisin brukes ordet «transisjon» om overgangsfasen mellom barn og voksen på sykehus (Mjøset, 2021). I begrepet ligger en forståelse om at det dreier seg om

For unge kronisk syke pasienter ved sykehuset A-hus har det vist seg at overgangen mellom barneavdelingen og voksenavdelingen medfører en helseisiko med tanke på den unges evne til å håndtere sykdom på egenhånd. Man har sett behovet for å etablere fagstøtte i «ungdomsmedisin» for å ivareta unges behov for støtte i denne overgangen. Nettsiden inneholder ekurs og andre opplæringsressurser [www.ungdomsmedisin.no](http://www.ungdomsmedisin.no) (Mjøset, 2021) .

en tidsperiode, og at det er en prosess. Når det gjelder den juridiske overgangen fra barn til voksen så reduseres det gjerne til en enkelt dato, hvor alt er forskjellig før og etter. Ett eksempel på dette er den kriminelle lavalder som i Norge er 15 år. Det er avgjørende for hvordan en ung person møtes av myndighetene avhengig av om lovbruddet skjedde før eller etter den 15. fødselsdagen. Den andre «magiske» datoen for unge i kriminalomsorgen er 18 årsdagen. Mens man før fylte 18 omtales som barn, og gis spesielle hensyn i lov, forskrifter og praksis, så opphører alt dette den dagen man når myndig alder. Dette er en problemstilling som blir tydelig for eksempel i ungdomsenhetene i kriminalomsorgen.

Retningslinjene åpner for at en ung person som sitter i ungdomsenhet på sin 18årsdag kan få fortsette å være i ungdomsenheten dersom det er mulig og hensiktsmessig, men grunnet liten kapasitet i ungdomsenhetene vil det være mange som flyttes over i ordinært fengsel før straffen er gjennomført. Overgangen til «voksenfengsel» beskrives av praksisfeltet som at man river ned det man har klart å etablere i ungdomsenheten, og praksisfeltet uttrykker behov for å etablere løsninger som bøter på denne skaden.

En annen type overgang er blikket en ung voksen blir sett med, og opplever seg sett med. Barneombudets rapport «De tror vi er shitkids» problematiserer et skifte som de kaller «reisen fra omsorg til atferd» Det beskriver en overgang i hvordan en ung person oppfattes av omverdenen. Barn som har vært utsatt for omsorgssvikt opplever at barneverns-saksbehandler på et tidspunkt slutter å se barnets omgivelser som problemet, over til at det er barnets egen atferd som er problemet (Barneombudet, 2020).

*Vi ser at bak beskrivelser om utagering, vagabondering og «å unndra seg omsorg» ligger det forklaringer og perspektiver som ikke kommer frem i dokumentasjonen. Det gjør heller ikke ungdommenes styrker og gode egenskaper. Viktig informasjon om hvorfor de reagerer som*

*de gjør, og dermed om hva slags hjelp de trenger, går tapt. ... Barneverntjenesten og andre instanser kan gå glipp av viktig informasjon når de først og fremst har oppmerksomheten rettet mot ungdommens atferd (Barneombudet, 2020).*

*Sitat fra jente 18 år:*

*Jeg følte jo på en måte at jeg trengte det [ettervern], for jeg vet jo ikke helt hva anna jeg skulle gjort da. Jeg vet jo ikke helt hvordan det her fungerer, det å være voksen og sånt.*

*(Paulsen et al., 2020)*

Unge voksne i kriminalomsorgen som er mistenkt eller straffet for lovbrudd kan på samme måte ha opplevd en overgang fra å bli betraktet som en sårbar ungdom i risikozonen, til å bli en «kriminell» og «versting». Mange ungdommer opplever det at alle er ensidig opptatt av deres atferd og problemer, som urettferdig. De har vært utsatt for overgrep gjennom mange år og kanskje til og med bedt om hjelp. Så er det plutselig de som er blitt stemplet som «verstinger» (Barneombudet, 2020).

Unge voksne er i en situasjon hvor mange sårbarheter kan slå inn på samme tid. Hva man opplever i ungdomstiden har stor betydning for hvilket selvbilde og identitet man utvikler som voksen. Samspill med omgivelsene og hvilke forventninger og fordommer man blir møtt med spiller vesentlig rolle i formingen. Unge personer har begrensede livserfaringer å flyte på, mange i kriminalomsorgen har dårlige livserfaringer, og kan være ekstra mottakelig for signaler fra omgivelsene om hvilken verdi man tillegges i andres øyne. Unge i kriminalomsorgen kan i tillegg ha begrensede muligheter for kontakt med mennesker, og vil være spesielt prisgitt signaler fra ansatte om sin egen verdi.

Ut fra dette tenker vi at det ligger stor kraft i hvordan ansatte «ser på» den unge voksne, og at det derfor er kritisk at ansatte tar dette på alvor i sin praksisutførelse. Til det trenger ansatte kunnskap, ferdigheter og holdninger til unge som er ressursfokusert og bygget på aldersspesifikk kunnskap om unge voksne i både et normal og et mangelperspektiv.

### **Behov for støtte til oppvekst**

I ung voksen- fasen av livet er det normalt at unge løsriver seg fra sin opprinnelige familie og søker selvstendighet. Men den unge voksne trenger fortsatt støtte, og det er det som regel familien som bidrar med. Det er i vår tids norske samfunn ikke vanlig for foreldre å slippe taket i barna sine ved 18 års alder. Derimot er det vanlig at overgangen skjer glidende, for eksempel med perioder hvor man bor i foreldrehjemmet utover i 20 årene. I barnevernslovgivning er dette tatt inn som begrunnelse for at aldersgrensen for ettervern er hevet fra 23 år til 25 år (*Tiltak i barnevernet for ungdom over 18 år, 2021*).

I rapporten «Ettervern, en god overgang til voksenlivet» kommer det fram at en av de største utfordringene unge i ettervern uttrykker, er mangel på støttede relasjoner og voksne som de kan stole på, søke råde hos og som er der når de trenger dem. Det vises til at dette



er i tråd med annen forskning på feltet, hvor mangel på eller begrenset tilgang til støttende nettverk kommer fram som en stor vanskelighet for ungdom i barnevernet, i overgangen til å bli voksen. Flere har pekt på at ungdom i disse overgangene ofte står uten et sikkerhetsnett av familie og at relasjoner til voksenpersoner de har hatt i offentlige systemer ofte avsluttes på et sårbart tidspunkt i livet (Tøssebro et al., 2020). I rapporten foreslås en nyttig kategorisering av støttebehovene for unge i overgangen til voksenlivet. Paulsen og Berg, 2016; Paulsen og Thomas, 2018 oppgis som kilde til kategoriseringen.

- Praktisk støtte
- Emosjonell støtte
- Støtte til medvirkning, deltakelse og inkludering  
(Paulsen et al., 2020, s 111)

En masteravhandling fra VID vitenskapelige høgskole undersøkte hva som kjennetegnet overgangen mellom barnevernstjenesten og NAV for unge i fengsel. I denne utdypes behovene:

*Den praktiske støtten kan for eksempel dreie seg om økonomisk hjelp, hjelp til å finne bolig, veiledning om hvordan betale husleie og praktiske gjøremål i boligen. Emosjonell støtte dreier seg om å motta kjærlighet og omsorg, og er særlig viktig for ungdommene. Det kan være fordi de har ingen eller få nære relasjoner å støtte seg til, og barneverntjenesten kan til dels ta over denne rollen. Relasjonen i seg selv og vissheten om at noen bryr seg om en er viktig i overgangen til voksenlivet. Støtte for deltakelse gir ungdommene mulighet til å ta avgjørelser i eget liv, ha kontroll over eget liv og være selvstendige. Å lære og ta egne valg anses som en del av overgangen til voksenlivet (Alexandersen, 2021)*

Det er grunn til å tro at unge voksne i kriminalomsorgen er særlig sårbare for å mangle solide støttende relasjoner i eget nettverk, eller miste tilgangen til dem under frihetsberøvelsen. Ansatte i kriminalomsorg og samarbeidende sektorer kan derfor ha en spesielt viktig rolle i å utvikle praksis og tiltak som kan bidra til kognitiv, emosjonell og praktisk støtte til oppvekst for unge voksne i kriminalomsorgen.

## Kapittel 4 Teoretiske og metodiske posisjoner former og gir retning i praksisfeltet

Det er mange sektorer og profesjoner som bidrar inn i praksisfeltet «Unge voksne i kriminalomsorgen». De ulike profesjonene tilbyr alle et visst tankesett som preger tilnærmingene til feltet. De ulike sektorene har ulike samfunnsoppdrag knyttet til unge voksne, som også preger måten man forstår den unge og møter den unge på. Viktige sosiologiske bidrag handler nettopp om hvordan ulike institusjoner skaper sine klienter. Unge kommer ikke kun inn med problemer men deres problemer konstrueres også i møtet med kriminalomsorgen (Fransson, Hammerlin og Skotte, 2019). Ulike disipliner og profesjoner har sine forståelser av unge voksne som alle er viktige for å utvikle en helhetlig tilnærming. Unge voksne i juridisk perspektiv handler om nasjonalt og internasjonalt lovverk og ivaretagelse av menneskerettigheter og rettferdighet. I et sosiologisk perspektiv forstås unge voksne i et kontekstuellt perspektiv hvor både samfunnsstrukturer, grupper, relasjoner og meningskategorier som fattigdom, klasse, kjønn og etnisitet former unges posisjon i samfunnet. Men også hvordan unge voksne «blir til» nettopp i møtet med kriminalomsorgen (Fransson et. al 2019). Det psykologiske perspektivet tilbyr en forståelse av individet og mekanismer som er virksomme i unge voksnes kropp, følelser og hjerne i samspill med omgivelsene. En sosialarbeiders eller pedagogs forståelse av unge vil kanskje preges av hva som skal til for å få et godt liv, og hva som kan gjøres for å skape motivasjon til endring og læring. En helsearbeiders forståelse av unge voksne gir i tillegg til forståelse av kropp og sykdommer også gi anerkjennelse av at det psykiske og fysiske er tett sammenvevd og hva som skal til for å ha god helse. Arkitekter og samfunnsvitere kan bidra med forståelser av hvordan materielle strukturer som f. eks fengsel og fengselsrom virker på kroppen (Fransson, 2018). Alle profesjonene har med andre ord noe å tilby i en samlet forståelse av unge voksne.

Gjennom undersøkelse av forskningsbidrag, utredninger, rapporter og erfaringer i praksisfeltet har det tegnet seg et bilde av hvilke syn, teorier og metoder som er felles og retningsgivende i fagfeltet som handler om ungdom, forebygging, rehabilitering og tilbakeføring.

Forståelsen av utsatte grupper og problematikk vil være i stadig endring, og representerer ikke en endelig sannhet, men å vite noe om de posisjonene som synes å være rådende i dag har likevel en verdi. Det kan i seg selv være et pluss i det tverrsektorielle samarbeidet at man har en felles forståelse og felles språk når målet er å samordne sin innsats mot et felles mål. Vi tenker derfor at det er viktig og nyttig at ansatte i kriminalomsorgen tilegner seg kunnskap om disse retningenes tenkning og begreper.

Vi vil gi en kort introduksjon til noen av de fagteoretiske posisjoner, begreper og metodiske rammeverk som vi mener er relevante for å peke retning i utvikling av kunnskapsbasert praksis i vår sammenheng. Det gis ikke en utfyllende beskrivelse, kun en kort oversikt og noen tips til hvor man kan finne ut mer.

Et fagteoretisk ståsted som går igjen er fokus på den enkeltes unges iboende ressurser og betydningen av aktiv medvirkning og eierskap i eget liv. Det synes i retninger som tilhører det man kan omtale som positiv psykologi, og noen snakker også om positiv kriminologi.

### Salutogenese

Salutogenese som begrep har tilhørighet i helsefagfeltet og gir forståelse av hva som fremmer god helse og gir individer økt mestring og velvære. Salutogenese ble utviklet som en motsatsteori til patologien, som vektlegger årsaker til sykdom (kilde: Store Norske Leksikon). Det er særlig sosiologen Antonovsky som knyttes begrepet. Han fremholdt at motstandsressursene i det enkelte mennesket har betydning for hvordan vi takler sykdom. Det er sentralt at mennesket har en «A sense of coherence» - opplevelse av sammenheng. Det er tre elementer som er sentrale for å oppleve sammenheng: At situasjonen oppleves som forståelig og meningsfull, og at det er mulighet til påvirkning (Antonovsky, 1987).

### Desistance

Egil Jensen og Catharina Gjeruldsen fra KRUS undersøkte kvinners vei ut av kriminalitet sett i lys av desistanceforskning. De har på bakgrunn av undersøkelsen utgitt artikkelen «Alt er jo egeninnsats – kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet» (Gjeruldsen & Jensen, 2021)

Teori om desistance, avholdenhet fra kriminalitet, er en fagteoretisk retning som i de senere årene vokst frem innenfor kriminalitetsforebyggende virksomhet, og som legger samme type tankegodts til grunn som salutogenese; Fokus på hva som fremmer avholdenhet fra kriminalitet i tillegg til fokus på unngåelse av de kriminogene faktorer som fører til kriminalitet. Denne retningen støtter seg også blant annet på Antonovskis «sense of

coherence» og peker videre på betydningen av det å ha et håp og tro på seg selv, og narrativer om eget liv som gir mening.

Det er ulike teoretiske bidrag innenfor forskningen om Desistance, særlig sentralt er Shadd Marunas bok, *Making good- how ex convicts reform and rebuild their lives»* (Maruna & Toch, 2001).

### Recovery

Recovery er en fagteoretisk tilnærming som har vokst frem innen psykisk helse og rusomsorgen. Helsedirektoratets veileder om lokalt psykisk helse og rusarbeid «Sammen om mestring» beskriver begrepet: *Recovery er et faglig perspektiv som tar utgangspunkt i at bedring er en sosial og personlig prosess, hvor målet er at den enkelte kan leve et meningsfullt liv til tross for de begrensningene problemet kan forårsake. Myndiggjøring og gjenvinning av kontroll over eget liv er sentrale elementer i bedringsprosessen.* (Sammen om mestring. Lokalt psykisk helsearbeid og rusarbeid for voksne, 2014).

I recoveryperspektivet anses brukeren som ekspert på seg selv, og en viktig oppgave for den profesjonelle er å formidle tro på at brukeren kan utvikle seg og få et bedre liv. Relasjonen mellom bruker og tjenesteutøver må preges av likeverdighet, åpenhet, ærlighet og tillit.

Tjenesteutøveren må bistå brukeren i å utvikle ferdigheter, nettverk og støtte, slik at hun eller han kan ta mest mulig ansvar for eget liv. Pårørende og andre støttepersoner kan spille en betydningsfull rolle i brukerens bedringsprosess (*Sammen om mestring. Lokalt psykisk helsearbeid og rusarbeid for voksne*, 2014).

Det er særlig Bill Anthony, Director of the Center for Psychiatric Rehabilitation at Boston University, som knyttes til recovery-teorien og beskrivelsen av begrepet som

*“A deeply personal, unique process of changing one’s attitudes, values, feelings, goals, skills and/or roles. It is a way of living a satisfying, hopeful, and contributing life even with limitations caused by the illness. Recovery involves the development of new meaning and purpose in one’s life as one grows beyond the catastrophic effects of mental illness. Recovery from mental illness involves much more than recovery from the illness itself”* (Anthony, 1993).

### Good Lives Model

Good lives model (GLM) er et teoretisk rammeverk og modell som har vokst frem innenfor desistance og recovery feltet. Modellen har historisk opprinnelse i arbeid med seksuallovbruddsdømte og er kanskje spesielt relevant for kriminalomsorgen fordi den tilbyr

Good lives model har en egen nettside med tilgang til ressurser og publikasjoner.

[www.thegoodlivesmodel.com](http://www.thegoodlivesmodel.com)

en ny forståelse og tilnærming til

grenseoverskridende atferd. I dette rammeverket forstås grenseoverskridende atferd med søken etter å oppnå allmennt menneskelige og nødvendige goder.

Det er særlig professor i klinisk psykologi, Tony Ward, som er kjent for å ha utviklet metoden.

Høgskolelektor Aage Aagesen på KRUS har utviklet rusmestringsprogrammet ER-VIL-KAN på bakgrunn av modellen, og har utviklet en del undervisningsmaterieell om GLM. Aagesen har skrevet et kapittel i boken «Dialog om seksualitet – en håndbok fra samtaleverktøyet Play it right» (Vollebæk, 2020) hvor den følgende beskrivelsen av modellen er hentet fra.

*Good Lives Model kan defineres som et styrkebasert rammeverk for rehabilitering av straffedømte, som også er relevant i arbeid med andre med grenseoverskridende atferd. Modellen tar utgangspunkt i at menneskers handlinger kan forstås ut ifra et ønske om å tilegne seg visse goder. Gjennom forskning fra ulike fagfelt og utprøving av modellen, har man kommet frem til [et antall] goder man hevder at alle mennesker er ute etter å oppnå for å ha et tilfredsstillende og godt liv.. [Helse, selvstendighet, tilhørighet, mestring, mening, glede og indre ro]..*

*Menneskers handlinger kan altså forstås som et direkte eller indirekte forsøk på å erverve seg disse godene. For de fleste av oss vil dette være goder vi forsøker å tilegne oss på måter vi har lært er sunne og akseptable. Hva som blir sett på som sunne og akseptable fremgangsmåter kan selvsagt variere ut fra alder, kjønn, kulturelle koder, etc. Hvordan vi rangerer godene vil også variere fra person til person, og sannsynligvis også ut ifra livsfase. F.eks. kan tilhørighet til venner og mestring være særlig viktig i en ungdomsfase, samtidig som det også kan være forventninger om å utvide sin selvstendighet og gjøre seg sine første erfaringer med intime romantiske relasjoner.*

*Problemer oppstår gjerne først dersom vår tilgang eller evne til å skaffe oss disse godene på sosialt aksepterte måter er innskrenket eller redusert. Da kan tilbøyeligheten til grenseoverskridende handlinger øke, og handlinger som er uakseptable og kriminelle kan bli resultatet. Selv om selve handlingen kan virke nærmest umulig å forstå sett utenfra, kan motivet bak den grenseoverskridende handlingen være å tilegne seg goder som alle mennesker er ute etter. Forskjellen ligger altså ikke i hva man forsøker å oppnå (ett eller flere av de elleve godene), men på hvordan man går frem.*  
(Aage Aagesen i Vollebæk, 2020).

## **Empowerment**

Empowerment handler om å mobilisere og styrke ressurser hos enkeltmennesker eller grupper slik at de får mulighet til å endre u hensiktsmessige forhold i sin egen situasjon. Det er særlig Pablo Freire som er kjent som opphavsperson bak empowermentbegrepet med sin bok «De undertryktes pedagogikk». Freires tilnærming hadde opphav i arbeid med fattige områder i Brasil. Ideen bygger på at de fattige og undertrykte ikke kjenner seg igjen i den «borgerlige offentligheten» og kulturen og språket som brukes der. De føler seg derfor fremmedgjort, blir tause og lar andre snakke på deres vegne. I empowerment handler det om å gi de undertrykte en stemme slik at de kan eie sin egen historie. Empowerment har altså en politisk side med overføring av makt, autonomi og mulighet til demokratisk deltakelse som målsetninger.

Martinsen henviser til Ole Petter Askheims «Empowerment for helse og sosialarbeidere» (Askheim, 2012), og setter empowermentbegrepet inn i en kriminalomsorgskontekst.

*«Innafor empowerment terminologien handler dette om å gi makt til de maktesløse. Askheim skriver at grunnleggende for empowerment tankegangen er et positivt syn på mennesket. Det betyr at man ser på mennesket som et aktivt handlende individ som vil sitt eget beste hvis forholdene blir lagt til rette for det. Askheim er opptatt av at dette skal skje i en herredømmefri dialog (2012:89) med brukeren.*

*Dette samsvarer godt med intensjonene i Stortingsmelding 37 hvor det er nedfelt at kriminalomsorgen skal bygge sin virksomhet på et humanistisk menneskesyn, i dette ligger det en anerkjennelse av den enkeltes autonomi og en aksept på at de er aktører i eget liv (Martinsen, 2016).*

Mens flere av de overstående rammeverk bygger på ulike former for relasjonsorienterte forståelser av mennesker i samspill med sine omgivelser, vil man i kognitiv atferdsteori og den traumesensitive tilnærmingen også tilby en mer individrettet og psykologisk /nevrobiologisk forståelsesramme for hvordan menneskelig atferd oppstår og kan endres.

## **Kognitiv atferdsterapi/teori**

Kognitiv atferdsterapi (KAT) er en forståelse og en terapiform som har utgangspunkt i atferdspsykologi, kognitiv psykologi og sosial læringsteori. I KAT tas det sikte på å sette mennesker i stand til å ta kontroll i og bryte negative mønstre basert på kunnskap om hvordan tanker, følelser og kroppsreaksjoner henger sammen i gjensidig påvirkning av

hverandre. Den dynamiske gjensidige påvirkningen gjør at man kan velge ulike måter å tilnærme seg negative fastlåste mønstre som for eksempel avhengighet, angst osv. Endringer i atferd og endring i tankemønstre kan påvirke følelser og kroppsreaksjoner, og motsatt. På den måten kan «onde sirkler» brytes.

Mer informasjon om idegrunnlaget og metoden KAT kan finnes på nettsiden til norsk forening for kognitiv terapi [www.kognitiv.no](http://www.kognitiv.no)

(Kognitiv terapi, 2021)

Det som kjennetegner kognitiv atferdsteoretisk tilnærming er at klient og behandler jobber sammen i en terapeutisk allianse, hvor begge er fokusert på samme målsetning og det ikke bærer preg av belæring. Tilnærmingen blir slik tilpasset det enkelte individet. I KAT er det et her og nå og framoverperspektiv, fortiden trekkes inn for å forstå tanker

og reaksjoner. Det er et poeng i tilnærmingen å gi klienten opplæring i modellen for selv å kunne bruke den til å hjelpe seg selv (Kriz & Solberg, 2021).

### Traumebevisst forståelse

I det senere har nevrobiologiske forståelsesmodeller om hjernens utvikling, kroppens stress-respons-system og hvilken påvirkning traumer og utviklingsforstyrrelser har på atferd og evne til læring fått

De regionale ressursentrene for vold og traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) forvalter og formidler denne kunnskapen til fagfeltene i kommunesektor og spesialisthelsetjenestene i Norge. Se for eksempel [www.rvtssor.no](http://www.rvtssor.no) om «De tre pilarene i traumebasert omsorg» (RVTS Sør, 2021b)

utviklingsforstyrrelser har på atferd og evne til læring fått fotfeste i utviklinga av tjenester innen barnevern og skole. Ofte kalles det for traumebasert forståelse eller traumesensitiv

praksis. Psykiateren Bruce Perry siteres ofte i beskrivelser av denne modellen.

Begrepet «traume» i dagligtale knyttes ofte til voldsomme opplevelser fra krig og katastrofer. Det kan derfor være viktig å understreke at i denne forståelsesrammen handler traumer også om langvarig stress for eksempel fra vedvarende usikkerhet, mobbing og omsorgssvikt i oppveksten.

Den traumebaserte forståelsen beskrives mer utfyllende av høgskolelektor Karianne Hammer i kapittelet «Kunnskap om det «traumesensitive», regulering, toleransevinduet, kroppens stress-respons system».

### Brukermedvirkning

Begrepet tilhører ulike fagfelt og forståelsen har flere fasetter. Det kan handle om at man trenger å høre hva brukerne trenger for å utvikle gode tjenester eller produkter. Det kan handle om hva det å få mulighet til å medvirke i prosesser kan bety for individets vekst og utvikling, og tilslutt også om bygging av demokrati i et samfunn eller endringskapasitet i en organisasjon.

Vi velger i denne fremstillingen å skille mellom mellom brukermedvirkning på individ-, og på tjeneste/systemnivå

Brukermedvirkning på individnivå handler om den enkeltes rettigheter og muligheter til å ha innflytelse over forhold som gjelder den enkelte for eksempel i møte med tjenesteapparatet.

På individnivå begrunnes brukermedvirkning med at det å medvirke i beslutningsprosesser som angår den enkelte er en demokratisk begrunnet rett til selvbestemmelse og likeverd og i kraft av enkeltmenneskets grunnleggende verdighet. Det å delta i beslutningsprosesser i seg selv være en demokratisk dannende prosess, og kan bidra til vekst, utvikling og mestring for den enkelte. Dette innebærer at brukerne kan lære seg samfunnsdeltagelse, gjennom å være aktive deltakere (Humerfeldt et al., 2015). Å medvirke kan også ses som en terapeutisk faktor i den enkeltes liv. Dette perspektivet knytter seg opp mot begrepet "empowerment" hvor hovedtanken er å hjelpe folk til å hjelpe seg selv, slik at de "myndiggjøres" i sin egen situasjon (Sverdrup et al., 2007).

Brukermedvirkning på tjenestenivå /systemnivå handler om å involvere brukere og brukerstemmen i prosesser for å utvikle best mulig tilpassede tjenester. For eksempel deltakelse i planleggingsprosesser og gjennom deltakelse i råd og utvalg.

På tjeneste/systemnivå kan brukermedvirkning begrunnes på et mer instrumentelt nivå. Når de som skal bruke tjenestene selv deltar i planleggingsprosesser av for eksempel et tiltak eller tjeneste, er det større sjans for at tiltaket vil bli tilpasset, effektivt og målrettet. For eksempel er tjenstedesign en metodikk for utvikling av tjenester som vektlegger betydningen av brukermedvirkning (Ness et al., 2017).

Det er sterke føringer om brukermedvirkning innenfor helse og omsorgssektoren i Norge. Innenfor psykisk helsevern, NAV og helsesektoren er det regelfestede krav til brukermedvirkning både medvirkning i brukernes egne planer og i utvikling av tjenester.

En NOU fra 2011, «Ungdom, makt og medvirkning» fremhever særlig betydningen av brukermedvirkning for unge som av ulike årsaker kan føle et utenforskap.

*Noen trenger særlige ordninger for å kunne delta på en meningsfylt måte. I slike tilfeller må det legges til rette for deltakelsesformer som ikke er stigmatiserende, men som fremmer mestring og selvrespekt. For unge som har vært i kontakt med hjelpeapparatet kan det utgjøre en vesensforskjell å ikke bli betraktet som «bruker», men som ekspert i kraft av sine erfaringer. Det å bli inkludert og anerkjent som meningsberettiget bidrar til å styrke selvfølelsen til dem det gjelder og dermed evnen til å ta makt over egne liv (Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet, 2011b).*

Unge voksne er aldersmessig myndige og har stemmerett, men kan mangle erfaring og ferdigheter med hvordan man skal delta som samfunnsborger. Medvirkningsprosesser kan fungere som øvelse i demokratisk deltakelse, og er med på støtte utvikling av ferdigheter man trenger som voksen borger. For unge voksne i kriminalomsorgen kan erfaringer med demokratiske prosesser være et viktig ledd i å rustes for en fremtid uten rus og kriminalitet.

Unge voksne i kriminalomsorgen representerer en gruppe som kan ses på som vanskelige å jobbe med. De har en viktig stemme og kan bidra i utvikling av mer treffsikre tjenester og hensiktsmessige praksiser. Å gi unge voksne øvelse i medvirkning øker sannsynligheten for at praktikere, myndigheter og forskere får tak i denne viktige stemmen.

### **Forståelse av de materielle rammenes betydning**

En litt annen slags teoretisk forståelse som er utviklet i forskningsmiljøet på KRUS er betydningen av de materielle rammene og institusjonskulturene som preger feltes forståelse av ungdom, deres problemer og hva som forstås som løsninger. Boka «Prison, Architecture and Humans» (Fransson, Giofrè & Johnsen, 2018) samler forskere og arkitekter rundt nettopp slike spørsmål (Brottveit et al., 2018).

## **Kapittel 5 Den profesjonelle relasjonen til unge voksne**

Det å skape en god og trygg relasjon er grunnlaget for alt metodisk arbeid med mål om endring vekst og læring, det er slått fast i forskning at relasjonen betyr mer enn valg av metode. Psykologspesialist Dag Nordanger fra RVTs vest sier i filmen «Relasjonens kraft» at det er den terapeutiske alliansen mellom behandler og pasient som først og fremst avgjør virkningen av terapi. Det er faktisk sånn at noen terapeuter mislykkes med de fleste pasienter mens andre har suksess med nesten alle, selv om de bruker akkurat den samme terapiformen (RVTs vest, 2018).

«Generelt er det tre ganger viktigere hvem som sitter i terapeutstolen enn hvilken metode vedkommende bruker» (RVTs vest, 2018).

Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet har gitt ut en veileder for profesjonelle som jobber med ungdom: «Det magiske øyeblikket- Hvordan komme i kontakt med ungdom som sliter» (Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet, 2010). I denne kommer det frem hva ungdom selv mente skulle til for å skape en god og tillitsfull relasjon mellom en ung og en profesjonell. En

gutt under barnevernets ettervern som bodde alene og lå syk, forteller om øyeblikket da han fikk tillit til sin hjelpeperson:

*«Så da ringte ho Marianne, så spurte ho om det var noe jeg trengte hjelp til, så sa jeg at ja, om du hadde hatt et brød eller noe sånt jeg kunne fått, så hadde det vært kjempegreier... så dro ho ned og kjøpte hamburger til meg... men selv om den burgeren var svidd, og det var ikke noe spesielt god hamburger, så var den god likevel... den var gitt med så godt hjerte at burgeren var veldig god, så... jeg kommer ikke til å glemme den dagen. Det var et magisk øyeblikk» (Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet, 2010).*

På nettsiden ungdomsvennlig.no sier ungdom selv hva de ønsker seg av ansatte i velferdstjenester.



*«Det at du som fagperson i tjenesten møter ungdom med et «åpent hjerte» og et nysgjerrig, vennlig blikk er en forutsetning for at ungdom åpner seg. Ungdom vil bli møtt av ansatte som byr på seg selv og kan være personlige. De vil bli møtt av et medmenneske som ikke gir dem opp, men som tør å stå i en vanskelig relasjon over tid. Det at du tør å være sårbar og si unnskyld hvis du har gjort en glipp eller gjort noe feil var også et viktig innspill» (Ungdomsvennlig.no, 2021).*

Et av poengene som går igjen er at den unge må få en følelse av at den profesjonelle virkelig bryr seg, og at det av og til kan bevises ved at den profesjonelle gjør omsorgsfulle handlinger som er litt ekstra og utenom det som er forventet i rollen.

Tro på endring og fokus på individets ressurser er prinsipper som skal ligge til grunn i kriminalomsorgen sitt arbeid. Det er den ansatte som har ansvaret i den profesjonelle relasjonen til unge voksne i kriminalomsorgen, og en del av profesjonaliteten er å være seg bevisst «hvilke briller» man ser de unge voksne gjennom. For å se den unge med anerkjennelse og nysgjerrighet på hvilke styrker og ressurser han eller hun har, så trenger ansatte kunnskap om de aldersspesifikke ressurser og behov som gjelder for unge voksne generelt, og de spesifikke behovene til unge voksne som kommer fra en bakgrunn hvor den normale utviklingen har blitt forstyrret av psykiske utfordringer og traumer.

Det å stå i en profesjonell relasjon til unge voksne kan føles utfordrende. Dette beskrives både av praktikere i kriminalomsorgen og hos samarbeidende sektorer.

I en undervisningsfilm som finnes tilgjengelig på nettsiden [www.ungdomsmedisin.no](http://www.ungdomsmedisin.no) kan vi høre helsepersonell beskrive stereotypene om unge, at de kan oppleves som late, utfordrende, impulsive, ikke bryr seg eller har lav moral og liker ikke å høre på voksne. Det kan føre til at helsepersonell vegrer seg for å ha ungdom som pasienter. En ansatt ved sykehuset forteller i filmen om at hun «tidligere synes ungdom var litt skumle å jobbe med, de opplevdes avvisende i kroppsspråket. Etter å ha lært om det spesielle med ungdom, hjernens utvikling og tilbakemelding fra unge selv om at det betyr noe, så har jeg lyst til å prøve å nå inn til den unge, hva trenger du å vite, hva trenger du å lære, og hva kan jeg bidra med». (Mjøset, 2021).

Ansatte i fengsel forteller at unge i fengsel oftere enn voksne viser atferd som oppleves problematisk, for eksempel skjellsord, trusler og utagering overfor andre innsatte eller personale. For å klare å stå i disse møtene med unge voksne trenger ansatte å tilegne seg ferdigheter i å forstå og regulere sitt eget stress, slik at man kan inngå i gode støttende og profesjonelle relasjoner også i vanskelige situasjoner.

I de følgende kapitlene gis en kort innføring i to modeller og begreper som begge gir nyttig kunnskap for å forstå og utvikle ferdigheter i den profesjonelle relasjonen med unge voksne i kriminalomsorgen.

Den «traumesensitive» kunnskapen er nyttig verktøy for ansatte for å forstå både eget og unges stressresponsystem, og gir grunnlag for oppøvelse av ferdigheter for å håndtere utfordrende atferd på en måte som støtter den unge. Kapitlet er skrevet av høgskolelektor v/KRUS Karianne Hammer.

Forståelse av begrepet «motoverføring» kan hjelpe ansatte å bli bevisst på hvordan man selv påvirkes av møtet med den andre i en profesjonell relasjon med unge voksne. Kapitlet er skrevet av Thale Bostad, psykologspesialist og leder for fengselspsykiatrisk poliklinikk, Oslo universitetssykehus.

Kunnskap om det «traumesensitive», regulering, toleransevinduet, kroppens stress-respons system v/ høgskolelektor Karianne Hammer, KRUS

Det kan forenklet sies at ungdomsårene styres mer av følelser enn fornuft. I tenårene er det mindre hormonell beskyttelse mot stress, og umoden kobling til den delen av hjernen som styrer fornuft gjør det utfordrende å håndtere vanskelige følelser, spesielt krisesituasjoner. Trusler utenfra kan oppleves mer ekstreme enn de i virkeligheten er. Når den unge i situasjonen ikke får tilgang til den delen av hjernen som kan hjelpe til med å resonere om det virkelig er fare på ferde, skilles stresshormoner, kortisol og adrenalin ut slik at kroppen blir parat til å takle fare. Ungdom svarer derfor ofte ut stressende situasjoner med ekstreme følelser.

Langvarige stressopplevelser for unge kan gi alvorlige konsekvenser for den psykiske og emosjonelle helsen videre i livet. Stresshormoner kan forsterke negative følelser som bekymringer, engstelse, sinne og ensomhet. Det påvirker læring og hukommelse på måter som kan gjøre dem disponert for psykiske helseproblemer som angst og posttraumatisk stresslidelse.

I kriminalomsorgen treffes unge, som i tillegg til å vise vanlige ungdomsuttrykk, også i stor utstrekning sliter med reguleringsvansker grunnet traumer eller andre psykiske utfordringer. SBB sin rapport om innsattes levekår fra 2014 (*Innsattes levekår 2014 - Før, under og etter soning*) samt Cramers undersøkelse om forekomsten av psykiske lidelser hos innsatte (Cramer, 2014) bekrefter dette. Sjansen er derfor stor for at flere unge i kriminalomsorgen har vært utsatt for vold, overgrep, alvorlig omsorgssvikt eller levd med vedvarende belastninger i oppveksten. Slike belastninger kan potensielt påvirke den unges naturlige utvikling og fungering (Nordanger & Braarud, 2017). Barn som har måttet bruke all sin energi på å beskytte seg mot fare i oppveksten, blir ofte svært sensitive for stress og påkjenninger også senere i livet, fordi fryktsenteret i hjernen blir skadet. Vedvarende stressbelastninger kan føre til et overutviklet fryktsenter som gir alvorlige konsekvenser som blant annet at de ofte overtolker situasjoner i negativ retning selv i situasjoner hvor det ikke foreligger en reell fare. Hjernen jobber nemlig ustanselig for å skape mening i det som skjer. Den leter da i lagrede erfaringer i møte med nye utfordringer. Dersom erfaringene er vonde,

tolkes ofte nye erfaringer som utrygge (Anstorp & Benum, 2014). Barn som lever eller har levd under ekstreme oppvekstforhold har derfor lett for å vise utfordrende atferd som vold og aggresjon, eller tilbaketrekning og avvising. Noen veksler også mellom disse (Johannesen & Bakken, 2020). Manglende følelsesregulering og opplevelsene av ikke å holde ut vanskelige følelser kan lede til forsøk på å ruse, medicinere, sulte, spise, trene, slå, jobbe eller skjære følelsene vekk (Finn Skårderud, 2009).

Generelt bidrar trygg tilknytning i oppveksten til at mennesker tåler å være usikre. De tør å utfolde sin nysgjerrighet og evner å regulere følelsene sine. Mennesker med utrygg tilknytning lukker seg for undring. De har mistillit til andre, har fokus på å redde seg selv ut av usikre situasjoner og viser ofte voldsomme stressreaksjoner når de blir utrygge, som vises i destruktive former som sinne, vold, selvskading, tilbaketrekning og/eller avvising (Finn Skårderud, 2009).

Kriminalomsorgens kontrollregime gjennom overvåkning, frihetstap og kontrolltiltak av kropp, rom og eiendeler er noen av sikkerhetstiltakene som kan bidra til å utløse kraftige verbale og fysiske atferdsuttrykk hos de unge. Ansattes oppgave er å ivareta sikkerheten til seg selv, kollegaer og andre innsatte. For å håndtere uønskede situasjoner kan de benytte fysisk makt i form av pasifisering og tvangsforflytning eller tvangsmidler som håndjern, batong, pepperspray, cs-gass og spyttmaske. I ytterste konsekvens kan en eskalert situasjon ende på en sikkerhetscelle eller i en sikkerhetsseng.

Slike sikkerhetstiltak kan i noen tilfeller være nødvendig. På sikt er de likevel sjelden hensiktsmessig. Ofte bidrar håndteringen til å forsterke den unges vonde opplevelser. Det vil igjen kunne utløse sterke følelser som tilbaketrekning, fiendtlighet, avvising og/eller vold (Finn Skårderud, 2009). I verstefall kan bruk av fysisk makt og tvang føre til re-traumatisering og gi en forsterket følelse av at ingen vil meg vel (Anstorp & Benum, 2014).

#### «Manglende evner, ikke vilje»

Jo styggere handlingene er, jo mer utfordrende kan det være å legge tanken om straff grunnet dårlig oppførsel til side og heller fokusere på hjelpende tiltak.

Med forklaring i hjernens utvikling, handler de kraftige atferdsuttrykkene ofte om unges manglende evner, ikke manglende vilje til å oppføre seg bedre. Hvis nettverksforbindelsene i hjernen ikke har utviklet seg opp til den delen av hjernen som gjør det mulig å styre blant annet impuls kontroll, konsekvenstenkning, refleksjon og evne til mentalisering, kan man heller ikke forvente at de unge skal bruke disse evnene (Johannesen & Bakken, 2020). Denne delen av hjernen som er den mest komplekse delen og som skiller oss mennesker fra dyr, er ikke er ferdig utviklet før i slutten av tjuårene (Anstorp & Benum, 2014), (Nordanger & Braarud, 2017) og (Johannesen & Bakken, 2020). For mange unge er derfor evnene varierende til stede i ungdomstiden. For de mest traumatiserte kan utfordringene vedvare livet igjennom, dersom de ikke får hjelp til å utvikle forbindelser i hjernen som gjør de i stand til å møte forventninger samfunnet i stor grad forventer av alle. Det kan for eksempel handle om å ta imot beskjeder, planlegge, tenke over hva som kan skje i ulike situasjoner, tenke før du handler eller reflektere over handlinger du har gjort.

Over førti år med forskning innen nevrobiologi viser at mennesker som mangler disse evnene ofte sliter med fleksibilitet, tilpasningsevne, frustrasjonstoleranse og problemløsning (Ablon, 2018). Det betyr at de må få hjelp til å øve på disse utfordringene sammen med trygge voksne. Straff for manglende evner, vil kun bidra til større traumeerfaringer og flere tilfeller av negativ atferd. Forståelse av bakgrunnen for atferden er derfor avgjørende for å sette inn riktige hjelpetiltak (Ablon, 2018).

Selvregulering kalles det når man evner å kontrollere egne følelser. Mennesker som ikke klarer dette, må ha hjelp til å utvikle disse evnene (Anstorp & Benum, 2014).

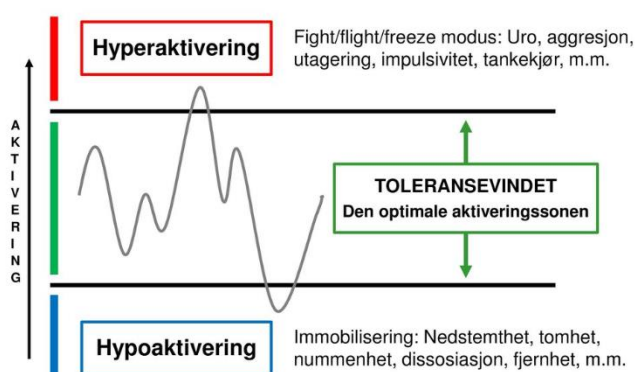
### Toleransevinduet og reguleringsstøtte

Uten trygghet kan ikke mennesker redusere sin trusselberedskap, som betyr at overlevelsesinstinktet vil trumfe gjennom og hindre læring (Nordanger & Braarud, 2017). Mennesker som har vanskeligheter med selvkontroll, er derfor prisgitt trygge relasjoner for å fungere (Ablon, 2018).

Toleransevinduet er en enkel modell for å kunne bli oppmerksom på egen og andres aktiveringstilstand (stresstilstand). Den optimale aktiveringssonen er der vi føler oss komfortable, er åpne for læring og er mentalt påkoblet i sosiale sammenhenger (Anstorp & Benum, 2014). Når noe farlig eller stressende skjer, havner man utenfor toleransevinduet i såkalt fight, flight eller freeze modus. Enten over toleransevinduet i en hyperaktivert tilstand hvor kamp eller flukt mekanismer slår automatisk inn, eller under toleransevinduet i hypoaktivert tilstand hvor ofte tilbaketrekning eller dissosiasjon kan forekomme. Dette gjelder alle mennesker. Likevel skal det langt mindre til før mennesker med traumeerfaringer eller psykiske lidelser havner utenfor toleransevinduet, da de ofte har et smalere toleransevinduet enn mennesker uten disse belastningene Siegel 2012 i (Nordanger & Braarud, 2017).

I mange tilfeller vil en begynnende aktivering dempes når en person man har en trygg relasjon til er til stede og trygger vedkommende, såkalt relasjonell regulering. Trygge relasjoner utløser stressreducerende hormoner i kroppen, som ofte senker stress. Likevel er ikke alltid relasjon nok. Dersom vedkommende er så overveldet av stress at hjernestammen tar overhånd og setter kroppen i en fight/flight modus, er det nødvendig at ansatte har kunnskap om hjernens reaksjonsmønster. Dersom ansatte ikke gir rom for at den unge kan flykte (flight) fra en vanskelig situasjon og holder vedkommende fast, vil den unge rent instinktivt beskytte seg mot fare (fight). Manglende forståelse av hjernens instinktive reaksjoner, vil skape uheldige situasjoner både for den unge og de ansatte (Anstorp & Benum, 2014).

## Toleransevinduet



Dag Ø. Nordanger, 2014 (Tilpasset etter Ogden, Minton & Pain, 2006)

Illustrasjonen om toleransevinduet er hentet fra nettsiden

[www.psykososialberedskap.no](http://www.psykososialberedskap.no).

På denne nettsiden finnes flere opplæringsressurser for å forstå hjernen og kroppen under opplevd fare («Hjernen og kroppen under opplevd fare», 2020)

Fordi mennesker med traumeerfaringer går raskere i beredskap enn andre, har de behov for hjelp til å regulere seg ned, såkalt reguleringsstøtte. For at situasjonen skal roes ned, må den ansatte selv være innenfor sitt toleransevindu for å klare å handle på en rasjonell, hensiktsmessig og profesjonell måte (Anstorp & Benum, 2014). I stressede situasjoner klare de fleste av oss å overstyre hjernestammens instinktive reaksjoner ved å bruke selvsnakk, rasjonell tenkning og eventuelle reguleringsverktøy for å regulere seg ned, såkalt selvregulering eller «top down» regulering. Dette gjelder sjelden for mennesker med et smalt toleransevindu. Det vil si at deres evne til selvkontroll og selvregulering i beste fall er varierende til stede (RVTSSør, 2021). Nyere forskning viser at hjelp til å regulere mennesker tilbake til toleransevindu med bakgrunn i stimulering av sansene, såkalt sanseregulering, har en enorm effekt på hjernen.

Nevrobiolog Bruce Perry har en modell som viser tre former for regulering. «Sansemotorisk regulering», «relasjonell regulering» og «regulering ved hjelp av tanker og fornuft». Kort forklart kan en huskeregel for ansatte være at mennesker som havner utenfor toleransevindu først må reguleres tilbake til toleransevindu, før relasjon kan få betydning. Først etter situasjonen er over, kan man snakke om hva som utløste situasjonen gjennom samtale og refleksjon. Altså først regulere, så relatere og til slutt reflektere i den rekkefølgen. Gjentakende repetisjoner av dette skaper læring og utvikling. Det bidrar til å øke frustrasjonsgrensen, utvide toleransevindu, øke evnen til selvregulering som kan gi livsviktig endring (Perry, 2007 i Johannesen & Bakken, 2020).

Samtaleterapi med mennesker som stadig er i aktivering, har liten effekt. De trenger først og fremst reorganisering og reparasjon av de gamle erfaringene sine (Anstorp & Benum, 2014). For de mest traumatiserte kan selv korte møter med trygge hjelpere gi en enorm effekt for utvikling og læring, og mer enn hva samtaleterapi kan gi (RVTSSør, 2021).

Hjernen er plastisk, noe som betyr at den stadig er i utvikling. Selv om ekstreme erfaringer setter dype spor, vil gjentakende positive erfaringer av trygge relasjoner kunne danne nye nettverksforbindelser i hjernen, slik at selvregulering etter hvert kan bli mulig (Nordanger & Braarud, 2017).

Karianne Hammer, høgskolelektor KRUS

*Motoverføring* er hentet fra psykoanalysens begrepsapparat. Forståelsen av dette har gjennomgått en utvikling over lang tid (Zachrisson, 2008). Motoverføring beskriver kort sagt fenomen som oppstår i terapeutiske relasjoner, fenomenene er imidlertid gjenkjennelige i langt flere områder der relasjoner utspiller seg. Møter mellom mennesker påvirker måten man tenker/ reflekterer på, emosjoner (både hva slags emosjoner og styrken på disse) samt atferd. Dersom man ikke forsøker å være seg bevisst nettopp dette kan møtene påvirke deltakerne slik at man som yrkesutøvende mister sitt profesjonelle fotfeste.

Vårt profesjonelle ståsted innebærer en holdning til og en avgrensning av oppgaven vi skal gjøre, det kan f.eks være tidsramme, sted, arbeidsmål og etiske retningslinjer. Det er viktig å være seg bevisst når en beveger seg bort fra dette og bevissthet rundt fenomenet motoverføring kan fungere som en alarmklokke.

Et møte mellom to mennesker innebærer et subjektivt ståsted for begge parter, i denne sammenheng både betjenten og personen som er innsatt. Begge parter har med seg sin egen historie med sine relasjonelle erfaringer og «blinde flekker». Møtet preges blant annet av dette, noe av det er vi bevisst og noe er vi ikke bevisst (Zachrisson, 2008).

Hvordan merker man så at motoverføringer oppstår? Det kan være følelser som oppstår, som ikke har en klar årsak i hva som skjer i situasjonen. Dersom man blir redd i en situasjon der man blir truet, så er dette ikke en motoverføring. Dersom man derimot merker en engstelse i en situasjon der det ikke er en trussel tilstede så kan dette dreie seg om en motoverføring. Tilsvarende gjelder for andre følelser. Der det ikke er en klar trigger til at følelser oppstår, så kan dette være tegn på motoverføringsfenomen. I tillegg til følelser kan man merke det på atferd, man gjør ting man vanligvis ikke bruker å gjøre. Dette kan f.eks være blir for imøtekommende og ikke sette de grensene man vanligvis setter, eller tvert imot utsette avtaler og unngå den andre part. Det merkes også på hvordan vi tenker/reflekterer i og om situasjonene, man kan f.eks devaluere eller overidentifisere seg med den andre part. Det finnes et stort spektrum av følelser, tanker og handlinger som oppstår.

I møter med andre mennesker har både en selv og den andre part med seg tidligere tilknytningserfaring inn. Vi repeterer tidligere relasjonelle mønstre. Dersom en har erfart at verden ikke er til å stole på vil en raskt dra med seg dette inn i nye møter med mennesker, og ens atferd og tankemåte preges av dette. Dette påvirker igjen den andre part som har sine erfaringer. I møte med en annen part kan man altså bli presset inn i en rolle som en tidligere tilknytningsperson. Man tillegges egenskaper eller motiver som ikke er reelle, og som har tilhørt tidligere personer i vedkommendes liv. Det kan være omsorgspersoner som har brukt vold og krenket vedkommende, og nå ses betjenten på som en som kommer for å krenke. Dette påvirker igjen betjenten på ulike måter. Den enkelte betjent har også med seg sine erfaringer som gjør at dette kan treffe «blinde flekker». Det blir da ekstra lett å miste

forfestet og reagere på måter utenfor det profesjonelle ståstedet, uten at man selv er klar over hva som skjer der og da.

Et eksempel kan være at en kontaktbetjent etter en samtale med en innsatt kjenner seg helt tom. Man er i gang med kartlegging og planlegging av videre soningsprogresjon. Betjenten kjenner seg trøtt og fullstendig tappet for energi etter samtalene, dette på tross av at man ikke har hatt arbeidsoppgaver i situasjonen som i seg selv er særlig tappende. Man begynner så å utsette eller avlyse nye avtaler med den innsatte og får dermed ikke fulgt opp en del av sine arbeidsoppgaver og den innsatte mister en viktig mulighet til endringsarbeid. Den innsatte kan ha belastende bakgrunn med mange svik og manglende hjelp. Vedkommende har endt opp med en følelse av hjelpeløshet og at ingenting nytter, samtidig som det også er mye frustrasjon og sinne knyttet til tidligere erfaringer. Den innsatte fremsetter en rekke bekymringer og frustrasjoner, men har ikke verktøy til å ta tak i problemene. Samtidig fremkommer det en anklagende undertone om at betjenten ikke hjelper, betjenter blir presset inn i rollen som tidligere personer i den innsattes liv og får på ett vis en regning som oppleves urettferdig. Hjelpeløsheten og fastlåstheden smitter over på betjenten, som samtidig sitter igjen med en følelse av at ansvaret for å løse problemene og en urettferdig anklage.

Et annet eksempel kan være at man blir veldig opptatt av en innsatt etter samtalene, man kjenner på den innsattes vansker nærmest som det skulle vært ens egne plager. Man påvirkes av bekymring for dette på fritiden og man begynner å omprioritere arbeidsoppgaver til den enkelte innsattes fordel. Betjenten kan ha egne erfaringer som har gitt et særlig ønske om å hjelpe mennesker til et bedre liv. Det å se andre mennesker lide er krevende og om dette minner om tidligere erfaringer i eget liv kan det raskt bli personlig og en identifisering som gjør at det blir til et mer privat prosjekt å hjelpe. Dette er særlig krevende og kan virke utmattende og angstfremkallende.

Et siste eksempel er der den innsatte har en atferd som er truende, utagerende og vanskelig å håndtere. Den innsatte tar ikke imot betjentens forsøk på å løse situasjonen og dette kan trigge en følelse av utilstrekkelighet og av ikke å mestre jobben en er satt til å gjøre. For å unnsnippe denne følelsen kan man begynne å omtale den innsatte kun i devaluerende og negative termer. Man mister synet av mennesket bak atferden. Dermed blir det vanskelig å møte den innsatte på en måte som virker endringsfremmende og som bidrar til å løse en konfliktfylt situasjon.

Slike situasjoner kan være gjenkjennelig for mange av oss. Følelser, tanker og handlinger som oppstår gir viktig informasjon til arbeidet som skal gjøres. Vi skal la oss påvirke, både følelsemessig og tankemessig. Selv om vi er på jobb med et profesjonelt ståsted, så er vi også mennesker med ulike personligheter og levde liv med ulike erfaringer. Det som er vesentlig er at man ikke handler på motoverføringsreaksjonene, men er seg de bevisst. Dermed vil man lettere identifisere varselsignaler og hente seg inn. Når vi ikke benytter oss av informasjonen og reflekterer rundt denne kan vi langsomt og umerkelig skli bort fra vårt profesjonelle ståsted. Dersom vi handler på en motoverføring mister vi raskt oversikt over oss selv og hvordan vi forholder oss i møtene. Vi blir uprofesjonelle og vi trår over grenser og/eller blir fullstendig utslitt. For å forebygge dette er det, ved siden av bevisstheten om

fenomenet, vesentlig å ha et kollegafelleskap der man drøfter slike ting åpent og får støtte og hjelp til å holde det profesjonelle fotfestet. Veiledning er en annen faktor som kan forebygge dette. Bruker man fenomenet på denne måten kan reaksjonene være et verktøy til å forstå situasjoner og holde «tungen rett i munnen» og videre gi en pekepinn for hvordan møte innsatte på en god og endringsfremmende måte.

*Thale Bostad, psykologspesialist Oslo universitetssykehus.*

Hittil i rapporten har vi fremhevet kunnskap som vi mener er viktig for ansatte å ha for å kunne møte og samarbeide med unge voksne på en slik måte at et opphold i kriminalomsorgen ikke skader, men heller støtter i positiv utvikling. Vi har satt fokus på kunnskap om de unge voksnes aldersspesifikke kjennetegn, både innenfor et normal- og et mangelperspektiv. Videre kunnskap om unge voksnes behov for støtte til oppvekst i overgangen til voksenlivet. Vi har fremhevet betydningen av at den profesjonelle må ta ansvar for relasjonen med den unge voksne, og at den profesjonelle relasjonen er av stor betydning i den unge voksnes utvikling av identitet og selvbylde.

Forståelse av ungdomshjernen, kroppens stress-responssystem og betydningen av god regulering er kritisk kunnskap som ansatte trenger for å stå i relasjoner som kan være utfordrende. Det samme er kunnskap om motoverføring, slik at ansatte kan beskytte seg fra å trå over grenser eller bli utslitt i møte med unge voksne som kan oppleves som vanskelige.



## Kapittel 6 Samarbeid om tilbakeføring - muligheter og sårbarheter i praksis

I denne delen av rapporten vil vi beskrive hvilke aktører som er involvert, og hvilke verktøy og ressurser som finnes tilgjengelig i miljø-og tilbakeføringsarbeidet med unge voksne i kriminalomsorgen. Underveis vil vi trekke frem sårbarheter som vises når aktørene og verktøyene anvendes i praksis.

I denne delen av rapporten er ikke ungdomsfokuset like stort, da vi erfarer at mulighetene og sårbarhetene i samarbeidet om tilbakeføring ikke er aldersspesifikk. Konsekvensene av det rammer imidlertid i stor grad unges mulighet til å bli møtt på en tilpasset måte i kriminalomsorgen. Vi tror at det er nødvendig for praktikere og beslutningstakere å ha oversikt i dette feltet for å kunne utvikle og implementere kunnskapsbasert praksis tilpasset unge voksne.

### Samarbeid mellom kriminalomsorgen og øvrige aktører i straffekjeden

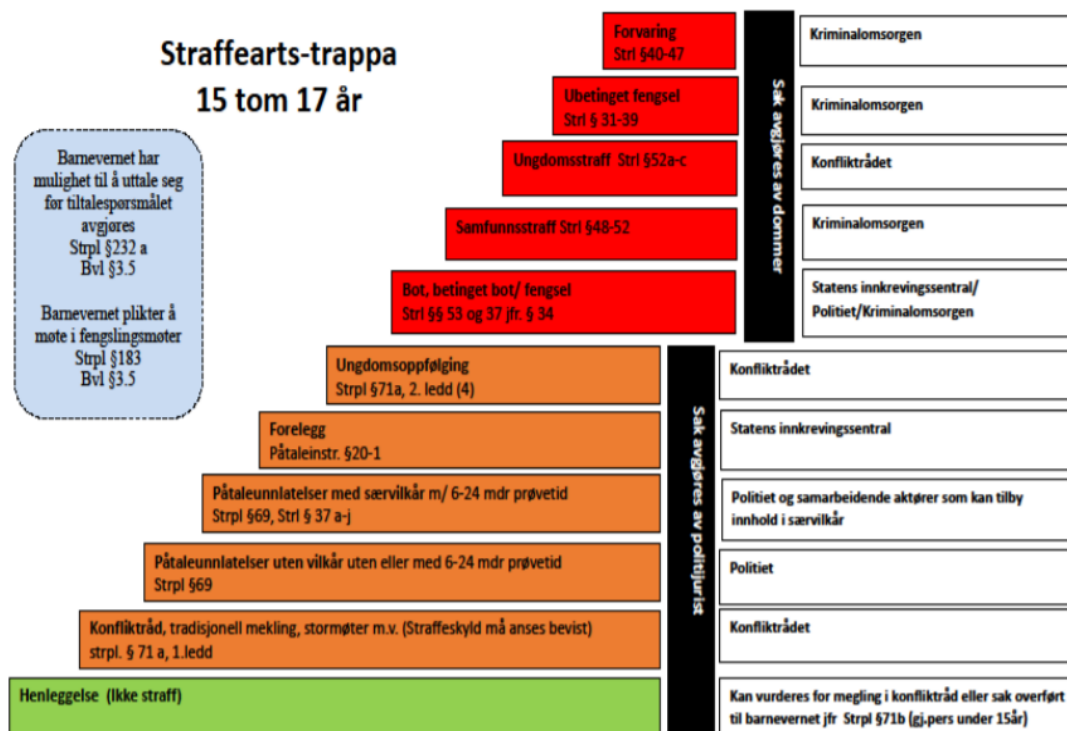
Straffekjeden i Norge består av politiet som etterforsker og påtaler, domstolen som idømmer straffen og kriminalomsorgen og konfliktrådet som gjennomfører den idømte straffen.

Straffekjeden reguleres av internasjonal og nasjonal lovgivning. Den nasjonale lovgivningen består av

- Straffeloven
- Straffeprosessloven
- Straffegjennomføringsloven
- Konfliktrådsloven

(Storvik, 2017).

Unge over den kriminelle lavalder (15 år) som begår lovbrudd kan møtes med ulike straffereaksjoner. I modellen under fremstilles de ulike straffereaksjonene som en trapp etter hvor strenge de anses å være. Reaksjonene som er merket med oransje ilegges av en politijurist uten rettssak. Reaksjoner som er merket rødt er straffereaksjoner som idømmes i domstolen. De hvite feltene til høyre beskriver hvilke aktører som gjennomfører reaksjonen. Straffereaksjonstrappa har tatt utgangspunkt i aldersgruppen 15-18 år. Med unntak av ungdomsstraff, ungdomsoppfølging og lovregulert samarbeid med barnevern, er den gjeldende også for alle over 18 år.



Figur Straffearts-trappen. Figuren er opprinnelig laget av politioverbetjent Bjørn Øvrum i Oslo politidistrikt. Tilpasset og gjengitt på tilbakeføring.no. (Straffearts-trappen, 2021)

Det er viktig å merke seg at varetekt er en form for fengselsopphold som ikke er tatt med i straffearts-trappen. Det er fordi varetekt ikke er en straffereaksjon, men et virkemiddel for å ivareta politiets etterforskningshensyn (jmf. Straffeprosessloven). Likevel er nettopp varetekt en situasjon som kan føre til spesielle sårbarheter som vi vil komme tilbake til.

Samhandling mellom aktørene i straffesakskjeden i Norge kan betegnes som et forskningsfattig felt. I rapporten «forskning på straffesakskjeden 2006-2008: En forenklet kunnskapsoppsummering» fremkommer det at det er en del forskning som berører straffesakskjeden, men det meste handler om straffeloven og temaer knyttet til straffeprosess eller andre rettslige forhold. Det er lite bidrag som handler om aktørene i straffekjeden, fengsling og fengsel- Det samme gjelder barn ungdom og straff (Schwach & Wollscheid, 2019).

### Konfliktrådet, ungdomsstraff og ungdomsoppfølging

Konfliktrådet har ansvar for flere av virkemidlene staten har i møte med unge mellom 15 og 18 år som begår lovbrudd.

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er straffereaksjoner spesielt tilpasset ungdom med et oppfølgingsbehov. Konfliktrådet har det overordnede ansvaret for disse straffereaksjonene og det er konfliktrådsloven som regulerer gjennomføringen av reaksjonene.

Ungdomsoppfølging er virkemiddel for unge under 18 år som både kan idømmes av domstolen og ilegges av påtalemyndigheten. Ungdomsstraffen retter seg mot unge lovbrøyttere som har begått gjentatt og/eller alvorlig kriminalitet, og som kan gjennomføre en reaksjon i frihet forutsatt tett oppfølging.

Gjenopprettende prosess er en alternativ tilnærming til forståelse av og reaksjoner på kriminalitet, der målet er å styrke partenes mulighet til selv å håndtere og ta ansvar for egne handlinger og konflikter. Det sentrale ved ordningen er at partene gjennom dialog forsøker å finne løsninger på lovbrudd og mellommenneskelige konflikter.

(Justis og beredskapsdepartementet, 2014)

Både ungdomsstraff og ungdomsoppfølging bygger på gjenopprettende prosess og tett oppfølging av den unge gjennom ungdomsplan og oppfølgingsteam. Mer informasjon om straffereaksjonene ungdomsoppfølging, ungdomsstraffen samt om gjenopprettende prosess finnes på konfliktrådets hjemmesider (*Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging - Konfliktrådet*).

Nordlandsforskning gjennomførte i 2019 en evaluering av Ungdomsstraffen. «Mellom straff og hjelp – fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter intensjonen?». Noen hovedkonklusjoner fra rapporten er sårbarheten ved at det kan ta lang tid mellom lovbruddet og iverksettelse av reaksjon/oppfølging. Videre at ungdomsstraffen stiller forholdsvis store krav til den unges selvdisiplin, og at det kan være utydelig for den unge hva hen forplikter seg til ved å samtykke til ungdomsstraff. Det påpekes også at det er begrenset med tiltak å tilby en ungdom som for eksempel ikke er i arbeid eller på skole i gjennomføringstiden (Andrews & Eide, 2019).

Kriminalomsorgen er i straffegjennomføringsloven § 2 forpliktet til å gi domfelte tilbudet om gjenopprettende prosess i konfliktrådet. Retningslinjer til straffegjennomføringsloven gir nærmere beskrivelse av hvilket ansvar henholdsvis kriminalomsorgen og konfliktrådet har. *Kriminalomsorgen skal sørge for at domfelte gis god informasjon om tilbudet om gjenopprettende prosess under straffegjennomføringen. Kriminalomsorgens enheter skal opprette samarbeidsrutiner med aktuelle lokale konfliktråd for å ivareta sitt ansvar om å gi tilbud om gjenopprettende prosess. Ansatte i kriminalomsorgen skal være godt kjent med hva gjenopprettende prosesser er og hvordan konfliktrådene kan benyttes....Konfliktrådet har ansvar for gjenopprettende prosesser herunder selve gjennomføringen av gjenopprettende prosesser og dekker selv egne kostnader ved gjennomføringen.. (Justis og beredskapsdepartementet, 2015).*

Erfaringer fra praksisfeltet tyder på at dette regelverket er tilfeldig praktisert uten at vi har funnet forskning som bekrefter det. Vi tenker at det er behov for mer kunnskap om hvordan gjenopprettende prosess fungerer i kriminalomsorgen, om unge voksnes opplevelser med det, og hvordan samarbeidet mellom konfliktråd og kriminalomsorgen fungerer i praksis.

## Varetekt, uforutsigbarhet og isolasjonsutfordringer

Figuren «straffeartstrappa» inkluderer ikke varetektsopphold da varetekt ikke er straff, men en frihetsberøvelse for å ivareta etterforskningshensyn og sikkerhet mens et straffbart forhold er under oppklaring. Varetekt er fengselsopphold som kriminalomsorgen gjennomfører på vegne av politiet.

På nettsiden [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no) finnes en enkel beskrivelse av forskjell mellom varetekt og dom (*Varetekt og dom- grunnleggende forklart, 2021*).

Under varetektstiden plasseres personen i fengsel, og vedkommende kan i stor grad benytte seg av de daglige tilbud i fengselet, for eksempel arbeid, skole, lufting, trening osv. Kriminalomsorgen kan imidlertid ikke bestemme om hen får permisjon, eller overføre vedkommende til åpnere soningsformer eller

lignende. Det er politiet som må avgjøre, og gjennomføre, fremstilling til ærend utenfor fengsel.

Domstolen kan ilegge restriksjoner for kontakt med omverdenen i forbindelse med varetekkjennelsen. For eksempel brev og besøks forbud/ eller kontroll. Det betyr at politiet regulerer all kommunikasjon fra innsatte ut av fengselet. I noen tilfeller ilegges mediaforbud, det vil si at innsatte er fratatt mulighet for å se TV eller lese aviser. Noen ganger ilegges også restriksjoner overfor andre innsatte. Vedkommende vil da plasseres i delvis eller full isolasjon. Full isolasjon vil si at kontakt med andre mennesker er begrenset til kontakt med ansatte i fengselet og advokat (*Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven)*).

Varetektinnsatte med restriksjoner har ifølge straffeprosessloven §186 lov å kontakte offentlige myndigheter, for eksempel NAV, med mindre annet er uttrykkelig fastsatt i kjennelsen (*Straffeprosessloven*). Grunnen til at dette nevnes spesielt er erfaringer som tilsier dette unntaket ikke praktiseres, og at innsatte med varetektrestriksjoner likevel nektes kontakt med offentlige myndigheter. Tilbakeføringsarbeid kan av den grunn kan bli unødvendig forhindret og forsinket.

Dersom grunnlaget for varetekt bortfaller i løpet av varetektperioden, for eksempel at det ikke lenger er fare for å ødelegge bevis, blir innsatte løslatt umiddelbart. Det kan være svært uforutsigbart for personen selv, pårørende og hjelpeapparatet. Unge varetektinnsatte blir ofte løslatt uten forvarsel, og gjerne på tidspunkter som gjør det vanskelig å rekke offentlig kontor. Fra politiet gir beskjed om løslatelse tar det kort tid før den unge faktisk står utenfor porten, ofte uten kjent plan for hvor han skal bo eller hva han skal leve av. Unge innsatte settes i en risikosituasjon ved at løslatelse skjer uten mulighet til forberedelse for innsatte, kriminalomsorgen eller tjenenesteapparatet ute (Gaarder, 2017).

Uforutsigbarheten som følger av varetektsfengsling er et problemområde hvor det er behov for nærmere undersøkelser og utvikling av samarbeid mellom politi, domstol og kriminalomsorgen

Tor Olav Sørvang og Ellen Kjeldsberg fra Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri for Helseregion Sør-Øst gjennomførte i 2009 en undersøkelse blant unge varetektsfengslede gutter under 20 år og deres mentale helse.

*De fant at de unge varetektsfengslede er en marginalisert gruppe med store psykiatriske og sosiale hjelpebehov. Psykiske avvik, især atferdslidelser og rus,*

*forekommer hyppig. De fleste har mangelfull skolegang, og det er lav sysselsetting. Andelen med innvandrerbakgrunn er høy. De synes i liten grad å være fanget opp av hjelpeapparatet. Risikoen for videre negativ utvikling og tilbakefall til ny kriminalitet er stor.*

*Artikkelforfatterne oppfordrer sterkt til at den muligheten for kontaktetablering med hjelpeapparatet som ligger i varetektssituasjonen utnyttes. Støttetiltak bør etableres rundt den enkelte, slik at ny kurs kan staves ut. Det er store emosjonelle, sosiale og økonomiske gevinster å hente – både for den unge selv, for deres familier, for potensielle ofre og for samfunnet som helhet.*

(Sørland & Kjelsberg, 2009).

### **Uoppgjorte straffesaker under eller etter straffegjennomføring**

En annen samarbeidsutfordring i straffekjeden er uoppgjorte straffesaker under eller etter straffegjennomføring. Prosjekt Ung ut og praksiserfaring viser at det er relativt vanlig at straffedømte personer fortsatt har uoppgjorte straffesaker hos politiet. Dette fører til uforutsigbarhet med hensyn til hvor lenge personen i praksis skal være i fengsel, og det gir store utfordringer for progresjon i straffegjennomføringen og i tilbakeføringsarbeidet.

Uoppgjorte straffesaker fører til usikkerhet om den innsatte får løslatelse på 2/3 tid på opprinnelig dom, og utregning av straffetid er ikke klar før eventuelt ny dom er rettskraftig. Det blir vanskelig å benytte kriminalomsorgens progresjonstilbud på grunn av usikkerhet om løslatelsestidspunkt. Uoppgjorte saker vil også få betydning for sikkerhetsmessige vurderinger knyttet til permisjoner og overføring til lavere sikkerhet. (Fransson & Brottveit, 2015) Det kan føre til at det blir vanskelig å utnytte kriminalomsorgens kapasitet på en god måte. Motiverte og ellers kvalifiserte innsatte hindres progresjon til alternative gjennomføringsformer, og innsatte med uoppgjorte straffesaker blir derfor ofte sittende i høysikkerhetsfengsel i stedet for å få progresjon (Fransson et al., 2015). Det er vanskeligere for forvaltningssamarbeidspartnere å planlegge når de ikke vet når den innsatte skal løslates (Fransson & Brottveit, 2015). For eksempel kan det være vanskelig å skaffe bolig uten en fast dato hvis det er nødvendig med økonomisk stønad.

Dersom den innsatte løslates før de nye straffbare forholdene er pådømt, vil hen løslates til en ventetids-situasjon som også er uforutsigbar. Det er vanskelig å etablere seg med bolig og arbeid og holde på motivasjon når man venter på ny rettsak og kanskje nytt fengselsopphold. En arbeidsgiver kan vegre seg mot å ansatte en person som har nye forhold som kanskje skal pådømmes, det vil bety ustabil arbeidskraft (Fransson et al., 2015).

En slik ventetids-situasjon kan beskrives som en ond sirkel, og unge innsatte gir uttrykk for at det er større fare for å begå ny kriminalitet når man uansett ikke får startet med blanke ark. De praktiske følgene av uoppgjorte straffesaker fører til omkostninger for den innsatte, for kriminalomsorgens kapasitetsutnyttelse og sannsynligvis for samfunnsøkonomi og sikkerhet, ved at tilbakeføringsarbeid blir forhindret (Fransson et al., 2015).

Problemstillingen med uoppgjorte straffesaker handler om reglene for politiets fordeling av saker mellom politidistrikt og spesialenheter, dette benevnes gjerne som politiets «trekkregler». Sakene fordeles etter geografi og lovbruddstype og etterforskes ulike steder, de samordnes ikke med utgangspunkt i personen (Gaarder, 2017).

Problemstillingen viser at politiet kan være en viktig aktør i tilbakeføringsarbeidet ved å bidra til at straffesaker i størst mulig grad samordnes. Oslo politidistrikt hadde i en periode et prosjekt som gikk under navnet VIC-gruppen («very important criminals»). For å forebygge ny kriminalitet hos personer som sto for svært mange lovbrudd, organiserte VIC-gruppen sin innsats med utgangspunkt i personen. VIC samordnet straffesakene og samarbeidet med øvrig tjenesteapparat om den enkelte straffedømtes sosiale og helsemessige situasjon. Tall VIC-gruppen presenterte viste at denne tilnærmingen førte til stor reduksjon i kriminelle forhold begått av «VIC-klienter». Politiet i Oslo har den samme personfokuserede tilnærming ved å ha egne ungdomsavsnitt som får ansvar for unge under 18 år. Det er lite forskningslitteratur eller praksisdokumenter å finne om erfaringene fra VIC, men en bacheloroppgave fra politihøgskolen i 2012 gir et visst innblikk i at politiet kan spille en viktig rolle i et tverrsektorielt samarbeid rundt den enkelte person (Omland Moe, 2012). Prosjekt Ung ut konkluderte i sluttrapporten med at det kan være menneskelig og samfunnsøkonomisk gevinst ved at politiet organiserer sin innsats om unge voksne på tilsvarende måte som man gjør med unge under 18 år og i VIC –gruppen . *Kriminalomsorgen bør tenke på politiet som viktig part i tilbakeføringsarbeidet med unge innsatte. Politiet bør trekkes inn i arbeidet for unngå uforutsigbarhet og uoppgjorte saker* (Gaarder, 2017).

#### Tiltak for miljøarbeid og tilbakeføring i Kriminalomsorgen

Kriminalomsorgen er del av strafferettskjeden, men er også en organisasjon som forvalter tilgang til offentlig velferd ved sitt oppdrag om tilbakeføring og forebygging av ny kriminalitet. I dette kapitlet skal vi gi en oversikt over hvilke virkemidler og ressurser kriminalomsorgen har til rådighet i arbeidet med tilbakeførings- og miljøarbeidet. Vi viser også noen hindringer og sårbare områder som gjør seg gjeldende i praksis.

#### **Friomsorgen og gjennomføring av straff i samfunnet**

Friomsorgen gjennomfører straffereaksjonene samfunnsstraff, bøtestraff, narkotikabehandling med domsstolskontroll (ND) og straff etter strgfvl §16 som er straffegjennomføring i egen bolig, med eller uten elektronisk kontroll. Friomsorgen har også ansvar for møteplikt under prøveløslatelse og ivaretar gjennomføring av straff i behandlingsinstitusjon etter straffegjennomføringslovens §12.

Straff i friomsorgen gjennomføres ved at domfelte bor på egnet adresse, men har ulike krav knyttet til rusfrihet, oppholdssted, oppmøter, og gjennomføring av aktiviteter som samfunnsnyttig arbeid eller deltakelse i programvirksomhet.

Nærmere beskrivelse av straffereaksjonene finnes på [www.kriminalomsorgen.no](http://www.kriminalomsorgen.no)

Det er laget en film hvor en ung mann, Alexander, forteller om hvordan han opplevde gjennomføring av samfunnsstraffen. [Filmen kan ses på Youtube](#) (Johnny Bjørkli, 2019)

Den er også tilgjengelig på nettsiden [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no)

Det er saksbehandler i friomsorgen som er den domfeltes primære kontaktperson og som koordinerer innholdet i straffen. Saksbehandler i friomsorgen er ofte utdannet innenfor en sosialfaglig profesjon eller annen samfunnsvitenskapelig akademisk utdanning. Unntaket kan være straffegjennomføring med elektronisk kontroll hvor det virker å i større grad være ansatte med fengselsfaglig utdanning.

Det er på mange måter vesensforskjeller i det strukturerte arbeidet med gjennomføring av straff i fengsel og i friomsorg, Mens betjenter i fengsel er pålagt oppgaver som handler om drift av institusjonen i tillegg til å motivere og hjelpe innsatte, har saksbehandler i friomsorgen klientens straffegjennomføring som eneste primære oppgave. Fokus på det rehabiliterende arbeidet kommer derfor ikke så ofte i konflikt med andre arbeidsoppgaver som skal løses.

Martinsen 2016 beskriver i «Når blodet bruser og ting skjer» flere kvalitativt store forskjeller mellom gjennomføring i fengsel og i friomsorg. En av respondentene som ble intervjuet i friomsorgen hadde tidligere gjennomført en 6 måneders dom i to forskjellige fengsler.

*De seks månedene var helt bortkasta, jeg fikk ikke med meg en dritt. Jeg blei bare sint. Samfunnsstraffen gjør at jeg lever et nesten normalt liv. Samtidig veit jeg at hvis jeg finner på noe tull er det inn igjen. Jeg har fått en jobb gjennom NAV og timene på klubben gjør at jeg blir satt pris på. Jeg lever ikke så fort som før. Jeg får tid til å prate med foreldrene mine og jeg får også tatt meg av småsøsknene» (Martinsen, 2016).*

Martinsen oppsummerer at det kan se ut til at rammene i en totalinstitusjon som fengsel, gjør at man mister handlingsrom. Informantene som har gjennomført straff i friomsorgen beskriver at de har hatt et kvalitativt bedre utbytte ved at det gir mulighet til mer kontinuitet i kontakten med familie og velferdsaktører (Martinsen, 2016).

Straffegjennomføring i samfunnet benyttes i stor grad overfor unge personer. Straff i samfunn er ansett som en «mildere» straffeart enn ubetinget fengsel. I straffelovens § 55 er det en bestemmelse for domstolen å anvende for å behandle barn som skal straffedømmes mildere enn voksne, grunngitt i at deres vurderingsevne er svakere enn voksnes og at en straff vil virke mer belastende for den unge. For eksempel er det også spesielle hensyn til unge under 18 år i retningslinjer for straffegjennomføring med elektronisk kontroll (Justis og beredskapsdepartementet, 2013a).

Det kan reises noen problemstillinger rundt denne praksisen. For eksempel bygger gjennomføring i samfunnet på en tillit til at domfelte har vilje og evne til å følge de rammene som straffen gir. Dersom vilkårene brytes vil det igangsettes prosess som i noen tilfeller kan resultere i bruddmelding, og tilslutt innsettelse i fengsel. Unge personer kan ha mindre utviklet evne enn voksne til planlegging og konsekvenstenkning. Det kan føre til at unge i større grad utfordrer regimet en slik straffegjennomføring krever. Hvordan håndtere dette på en måte som blir rettferdig ut fra de utviklingspsykologiske betingelsene unge voksne

har? Vi tenker det er behov for mer forskning om straffegjennomføring i samfunnet og hvilken effekt og mulige implikasjoner det har for barn og unge voksne.

### **Personundersøkelse**

Personundersøkelse (PU) er en kartlegging av en siktet eller tiltalt person etter oppdrag fra påtalemyndighet eller domstol. Personundersøkelse innhentes når siktedes personlige forhold kan ha betydning for valg av straffereaksjon, eksempelvis når det kan være aktuelt med samfunnsstraff, betinget dom med program mot ruspåvirket kjøring, eller forvaringsdom. Personundersøkelse skal alltid innhentes når det tas ut tiltale på personer under 18 år. Det kalles personundersøkelse for mindreårige (PUM).

Personundersøkelse utføres av friomsorgskontorene og skjer i form av et intervju med siktede samt innhenting av informasjon fra andre kilder, eksempelvis fastlege, NAV eller arbeidsgiver. Personundersøkelsen gir en grundig beskrivelse av aktuelle livsområder som bolig, økonomi, sysselsetting, nettverk, helsetilstand og rusmiddelbruk. Til slutt gis en faglig vurdering med fokus på momenter som er relevante for å motvirke kriminalitet (kilde. kriminalomsorgen.no).

Fra praksisfeltet har det i noen fora kommet opp muntlige diskusjoner omkring personundersøkelsen og hvilken betydning den har etter domfellelse. En PU er dokument som sikrer at situasjonen rundt en person er kartlagt på en svært grundig og etterrettelig måte. For personen som blir gjenstand for en PU vil det være en omfattende prosess med flere samtaler og hvor nettverk og familie også inkluderes som kilder. Det kan antas at det ligger en kraft i det å bli undersøkt som skaper en forventning eller kan sette i gang tanker om egen situasjon hos en person. Det reises spørsmål om ikke en personundersøkelse, i tillegg til å være et grunnlagsdokument for domstolen, også kunne hatt stort potensiale som ressurs i det videre arbeidet under straffegjennomføringen. Dette har vi ikke funnet noen undersøkelser på, men tenker det avdekker behov for mer kunnskap om personundersøkelsens betydning og potensiale.

### **Kriminalomsorgens programvirksomhet**

Kriminalomsorgens programvirksomhet er på nettsiden kriminalomsorgen.no beskrevet med formål om å gi domfelte ny kunnskap og motivasjon til endring, og stimulere hans eller hennes ressurser og kompetanse til å mestre et liv uten kriminalitet. Innholdet og kvalitetskravene til programvirksomheten er regulert i rundskriv om programvirksomheten (Kriminalomsorgen, 2015). Et program kan baseres på undervisning, ferdighetstrening og strukturerte samtaler enten individuelt eller i gruppe. Programvirksomheten retter seg mot spesielle utfordringer som for eksempel rus eller vold, eller støtte til utvikling av ferdigheter for et kriminalitetsfritt liv.

I rundskriv om programvirksomheten et av kvalitetskravene at programmer skal tilbys ut fra den domfelte eller innsattes spesielle behov (Kriminalomsorgen, 2015). Vi har tidligere i rapporten nevnt at unge voksne har behov for støtte til oppvekst; kognitivt, emosjonelt og praktisk. Noen programmer i kriminalomsorgen kan ut fra disse kjennetegnene sies å være spesielt godt egnet for målgruppen. Særlig programmer som retter seg mot utvikling av



ferdigheter for regulering av stress, emosjoner og atferd, som for eksempel «sinnemestring». Eller som gir støtte til utvikling av ferdigheter i demokratisk deltakelse, for eksempel ulike dialogbaserte programmer. Også programmer som gir ferdigheter i livsmestring, som for eksempel innenfor helse og økonomi eller som gir kunnskap på livsområder som innenfor foreldreskap eller samliv. KRUS har i samarbeid med RVTSøst utviklet samtaleverktøyet *Play it right* som er spesielt innrettet mot unge og unge voksne for så støtte utvikling av sunn seksuell atferd (*Play It Right - RVTS Øst*, 2021).

Historisk sett har programvirksomheten i kriminalomsorgen fulgt «what works» tradisjonen, hvor innholdet i programvirksomheten retter seg mot en reduksjon av de kriminogene faktorene (Justis og beredskapsdepartementet, 2007). I de senere år har det det vært et økende fokus på det noen kaller «positiv kriminologi». I dette ligger en forståelse av at forebygging av ny kriminalitet er en kompleks utfordring som ikke kan løses uten å ta utgangspunkt i det enkelte individets spesielle livssituasjon, behov og ressurser. I «positiv kriminologi» inngår fagteoretiske retninger som for eksempel «desistance», hvor man har fokus på hva som gjør at en person avstår fra kriminalitet. Gunnar Vold Hansen er dosent ved Høgskolen i Østfold og har skrevet en artikkel som stiller spørsmålet om ikke dette synet bør få større betydning i akkreditering av programmer i kriminalomsorgen (G. Hansen, 2015). Artikkelen er skrevet på bakgrunn av en studie om effekten av kortprogram rus i kriminalomsorgen. Hansen konkluderer i sin artikkel med at fokuset kan være mindre på metodikken i programmene og mer på hvordan programmenes innhold legger til rette for en individuell prosess hos den enkelte.

Nyere utviklede programmer fra KRUS har i stor grad lagt positiv kriminologi til grunn i utviklingen og det metodiske grunnsynet, Eksempler på dette er programmet «Er-Vil-Kan» (*Er-Vil-Kan-programmet: Faglig veileder for rusmestringsenhetene - KRUS*, 2021) og samtaleverktøyet «Play it right» (*Play It Right - RVTS Øst*, 2021), som begge er bygget på elementer fra forskning innenfor desistance og rammeverket Good lives model, som vi har gitt en kort beskrivelse av i kapittel 4.

### **Miljøarbeid i fengsel**

Miljøarbeid i fengsel kan forstås som aktiviteter og tiltak for å unngå skadevirkninger av isolasjon og å motivere innsatte for endring til å leve uten kriminalitet. Under dette inngår ulike former for relasjonsarbeid og aktiviteter som involverer betjenter og innsatte i et fellesskap. I kriminalomsorgen defineres miljøarbeid i fengsel som: *“Daglige rutiner, aktiviteter, gjøremål og hendelser skal bevisst og konsekvent anvendes til læring av sosiale ferdigheter, problemløsning, mestring og utvikling av alternativer til uhensiktsmessige handlings- og reaksjonsmønstre* (D. Bakken et al., 2006).

I 2006 ble rapporten «Miljøarbeid i fengsel» utarbeidet. Denne har gitt retning til hvordan miljøarbeid forstås i kriminalomsorgen, og er fortsatt pensum for aspiranter på KRUS. (D. Bakken et al., 2006) I denne forståelsen av begrepet hviler miljøarbeid på to grunnpilarer som er gjensidig avhengig av hverandre:

- en tydelig og tilbakevendende struktur
- troverdige relasjoner.

Disse to grunnpilarene skaper en forutsigbarhet og ivaretagende atmosfære som er helt nødvendig for at fengsel skal kunne legge til rette for utvikling og endring hos den enkelte (D. Bakken et al., 2006).

Målet med miljøarbeid er å tilrettelegge arenaer for mestring og trening på ferdigheter som vil kunne gi innsatte et bedre utgangspunkt etter straffegjennomføringen. Et eksempel på tilbakevendende strukturer kan være daglige måltidsituasjoner, hvor innsatte kan utvikle ferdigheter i å snakke med andre om hverdagslige temaer, og ha positiv opplevelse med å spise i et fellesskap med andre. Et annet eksempel kan være «husmøter», hvor innsatte kan trene på deltakelse, dialog og sosialt fellesskap med andre.

Forsker på KRUS Elisabeth Fransson og høgskolelektor på KRUS Marit Grønvold skrev artikkelen «Møte i mellomrommet». I denne problematiseres det at forståelsen av begrepet miljøarbeid i kriminalomsorgen ikke er entydig, og at det praktiseres ulikt i norske fengsler (Grønvold & Fransson, 2019). Videre bidrar artikkelforfatterne til å utvide forståelsen av miljøarbeid ved å analysere hva som skjer i møtene mellom ansatte og innsatte i de «vanlige» hverdagslige situasjonene i et fengsel, og hvordan disse møtene er viktige for innsattes utvikling og forståelse av seg selv og sin identitet (Grønvold & Fransson, 2019). For unge voksne som er i en fase av livet hvor det er behov for støtte til oppvekst både kognitivt, emosjonelt og praktisk, kan man tenke seg at øvelse på sosiale ferdigheter i fellesskap med andre er spesielt viktig. Ikke minst kan møtene mellom den unge voksne og ansatte få stor betydning for den unge voksnes følelse av anerkjennelse og verdifullhet og kan være med på å forme selvfølelse og selvforståelse.

### **Tilbakeføringsarbeid**

Tilbakeføringsarbeid kan forstås som arbeid med å legge til rette for den sosiale og praktiske situasjon i forbindelse med løslatelse. I dette er samarbeidet med andre velferdssektorer sentralt. Kriminalomsorgens ansvar for tilbakeføring hjemles i straffegjennomføringslovens §§ 4 og 41.

- *Kriminalomsorgen skal gjennom samarbeid med andre offentlige etater legge til rette for at domfelte og innsatte i varetekt får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på. Samarbeidet skal bidra til en samordnet innsats for å dekke domfelte og innsattes behov og fremme deres tilpasning til samfunnet» (Straffegjennomføringsloven, 2001, §4).*
- *Kriminalomsorgen skal i god tid forberede og bidra til at forholdene legges til rette for prøveløslatelse. Det skal i nødvendig utstrekning tas kontakt med offentlige myndigheter, organisasjoner eller privatpersoner som kan yte bistand for å oppnå ordnede boligforhold, arbeid, opplæring eller andre tiltak som kan bidra til en lovlydig livsførsel etter løslatelse (Straffegjennomføringsloven, 2001, §41).*

Kriminalomsorgen har en rekke strukturer og roller nedfelt i forskrifter og retningslinjer, som skal sikre systematisk miljø- og tilbakeføringsarbeid i kriminalomsorgen. De viktigste beskrives nærmere i dette kapitlet:

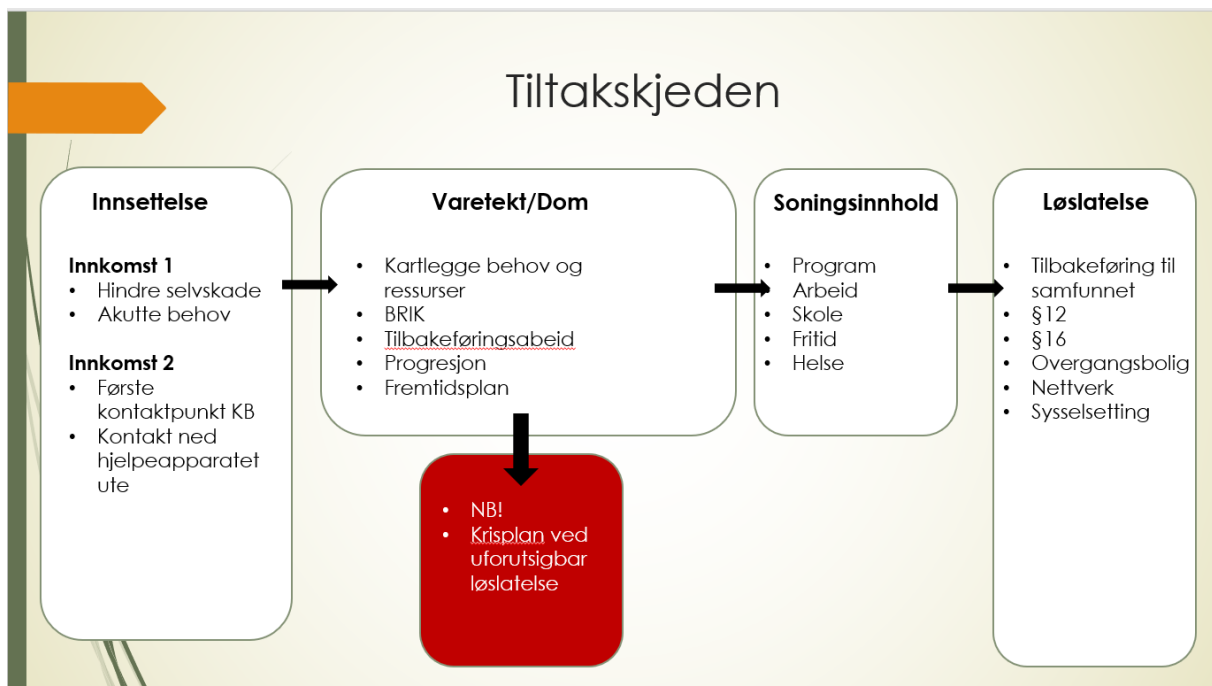
## Strukturerte samtaler og karlegginger

- Inkomstsamtaler
- Brik-kartlegging
- Utslusningsamtale, og progresjonsordningen
- Fremtidsplan

## Oppgaver/roller i fengsel

- Kontaktbetjent
- Sosialkonsulent
- Tilbakeføringskoordinator
- Forvaltningssamarbeidspartnere i fengsel (importerte tjenester)

En visuell modell over miljø og tilbakeføringsarbeidet er «tiltakskjeden» som ble utviklet i Indre Østfold fengsel avd Eidsberg. KRUS var involvert i utvikling av grunnstruktur for miljø- og tilbakeføringsarbeidet i forkant av åpningen i 2017. I dette arbeidet ble det utviklet en modell som gir en oversikt over de grunnleggende elementene i tilbakeføringsarbeidet. Den er utformet kronologisk og representerer en brukerreise, fra innsettelse til løslatelse. Hver milepæl markerer hvilke strukturer som skal ivareta det systematiske arbeidet.



For hver milepæl er det gjort en beskrivelse av hovedmål, og når, av hvem, hvilke verktøy, hvordan kvalitetssikre og hva som skal skje i etterkant. I bildet under et eksempel på beskrivelsen av milepælen «innkomst 1 -samtalen»

## Innsettelse, innkost 1

- ▶ Handling
  - ▶ Innkost 1
- ▶ Hva skal være fokus / formål?
  - ▶ Ta tempen
  - ▶ Hindre selvskade
  - ▶ Håndtere krise
  - ▶ Akutte behov
- ▶ Når skal det skje?
  - ▶ Før innlasing
- ▶ Hvem skal gjennomføre?
  - ▶ Betjent på vakt
- ▶ Verktøy
  - ▶ Samtalemal
- ▶ Kvalitetssjekk
  - ▶ Planmøte
- ▶ Hva skal skje og hvor skal informasjonen gå?
  - ▶ Føres i kompis
  - ▶ Evt. gi beskjed til helse/prest/pårørende
  - ▶ Evt. handle ved krise (eks. er hunden innelåst i leilighet)

(Bekkevad & Barlie, 2018).

### Innkostsamtaler.

Innkostsamtaler gjennomføres av ansatte i fengsel, hovedsakelig fengselsbetjenter. Innkostsamtalene skal sikre at den innsatte får informasjon av betydning for oppholdet, og for å kartlegge kritiske faktorer som for eksempel psykisk tilstand, fare for selvskading/selvskade eller annen sikkerhetsmessig risiko. Helsetjenesten i fengsel har i tillegg sine egne innkostsamtaler med nyinnsatte for kartlegging av helserisiko. I innkostsamtalene med fengselsansatte kan også forhold i den sosiale situasjonen ute tas tak i. Varetektinnsatte blir som regel fengslet uforutsigbart og uten mulighet til forberedelse, og innkostsamtaler er derfor spesielt viktig for denne gruppen

Straffegjennomføringsloven §4 og retningslinjene punkt 1.6 slår fast at innsatte snarest mulig etter innsettelse skal få en samtale med fengselets ansatte for å kartlegge eventuelle økonomiske og sosiale problemer. Ved behov skal fengselet ta kontakt med sosialtjenesten og andre aktuelle etater for å løse akutte problemer som måtte ha oppstått som følge av innsettelsen (Danielsen & Karlsen, 2008).

Undervisningsfilmene om «Tom (21) i fengsel» tematiserer viktigheten av rask kontaktetablering med hjelpeapparatet ved innsettelse. Filmene kan ses på [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no) under menyvalg «Unge»

Senere i rapporten vil vi vise at innkostsamtaler er tilfeldig praktisert og kan ha dårlig kvalitet. Dette til tross for at innkostsamtalene er av stor betydning for innsattes mulighet til å skape forutsigbarhet i sin personlige, sosiale og økonomiske situasjon. Det representerer en kritisk sårbarhet slik vi ser det.

## **BRIK-kartlegging**

Det er fastsatt i forskrift at alle domfelte skal få tilbud om BRIK-kartlegging. BRIK står for «Behov og ressurskartlegging i kriminalomsorgen». *Formålet med kartleggingen er å avklare domfeltes behov knyttet til bolig, utdanning, arbeid, helsehjelp, hjelp til å ordne sin økonomi og andre tiltak som har betydning for domfeltes tilbakeføring til samfunnet.» og «Kartleggingen skal bidra til et styrket samarbeid med forvaltningssamarbeidsparter og andre som har ansvar for tiltak knyttet til bolig, arbeid, utdanning, helse, økonomi mv. (Forskrift om BRIK, 2011).*

For å bli behovskartlagt etter forskriften må den domfelte gi et skriftlig samtykke på eget skjema. Det er ingen plikt til å delta, og skal det ikke skal ha noen negative konsekvenser dersom vedkommende ikke ønsker å delta. Dersom det skal innhentes opplysninger fra andre skal den domfelte samtykke. Bare ansatte i kriminalomsorgen som har fått opplæring, kan gjennomføre behovskartlegging. Dette betyr i praksis at det stort sett er kontaktbetjener, tilbakeføringskoordinatorer eller sosialkonsulenter som gjennomfører kartleggingen i fengsler (*Innsikt om BRIK*).

BRIK er et tilbud til domfelte under straffegjennomføring, og tilbys ikke systematisk til varetektinnsatte. Det er pr dato ingen spesielle føringer for BRIK når det gjelder gruppen unge voksne.

Før rundskrivet om BRIK trådte i kraft i ble det gjennomført en pilotutprøving som ble evaluert av høgskolen i Østfold i 2014. I evalueringen var man opptatt av å se BRIK som et middel for å iverksette målrettede tiltak med sikte på å bidra til den domfeltes tilbakeføring til samfunnet. Evalueringen konkluderte med at kartleggingsverktøyet fungerte godt for å avdekke kriminogene faktorer og behov for forvaltningssamarbeid. Det ble også konkludert med at BRIK var godt egnet til å skape grunnlag for å ivareta prinsippene i positiv kriminologi. For eksempel ved at domfelte gjennom kartleggingen kunne se seg selv som noe annet enn en kriminell. Dermed kunne BRIK bidra til å sette i gang en desistanceprosess, men at dette potensiale ikke ble utnyttet tilfredsstillende (G. V. Hansen et al., 2014).

I møte med praktikere i ulike fora har det vært muntlige meningsutvekslinger omkring praksisen med BRIK. Erfaringen går i retning av at det noen steder har vært utfordrende å få til en systematisk ordning med BRIK, hvor forklaringen er at ressursmangel gjør at det ikke prioriteres. Et annet tema for diskusjon har vært at det i en del tilfeller ikke skjer noe med BRIK-kartleggingen i etterkant. Det er en grundig kartlegging som er ment å danne grunnlag for plan og tiltak, men dette virker ikke å være etablert praksis alle steder. Bekymringen fra noen praktikere dreier seg også om at det legges opp til forventninger hos personen som kartlegges om at det skal følges opp med tilpassede tiltak. Når det å gi mange opplysninger om seg selv og sin situasjon i en kartleggingssamtale likevel ikke fører til noe kan det virke demotiverende, og det er ikke egnet til å skape tillit. På den annen side så kan det «å bli undersøkt» i seg selv kunne bidra til å skape motivasjon for den enkelte. Dette representerer en ressurs som kunne vært undersøkt og utnyttet mer systematisk. Vi tenker at det er behov for mer kunnskap om praksisen med BRIK i kriminalomsorgen.

## Utslusingssamtale og progresjonssystemet

Det er et prinsipp at en innsatt ikke skal plasseres i fengsel med høyere sikkerhetsnivå enn det som er nødvendig ut fra en forsvarlighetsvurdering. Færrest mulig innsatte skal løslates direkte fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå, det er et mål å bruke mulighetene til «utslusing», det vil si at man har en progresjon ved å overføres til alternativer med lavere sikkerhet etter hvert som det nærmer seg løslatelse. Som regel må innsatte selv søke om overføring til lavere sikkerhetsnivå.

På neste side er en oversikt over alternativene som finnes i kriminalomsorgen, og hvilke alternativer en innsatt har til progresjon og utslusing. Det er spesielle regler knyttet til utslusing av mindreårige:

- Kriminalomsorgen skal alltid vurdere å sette domfelte under 18 år i fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller overgangsbolig
- Barn under 18 år har utvidet mulighet til å gjennomføre straff i egen bolig med EK
- Kriminalomsorgen skal alltid vurdere å overføre domfelte under 18 år til gjennomføring av straff i egen bolig når halve straffetiden er gjennomført (Straffegjennomføringsloven, 2002).

Utslusingssamtale er strukturerte samtaler med domfelte om hvilke muligheter hen har for overføring til andre straffegjennomføringsalternativer. Utslusingssamtalen er et virkemiddel for at aktuelle progresjonsmuligheter skal komme til anvendelse i straffegjennomføringen for den enkelte innsatte. Erfaringer fra praksisfeltet tyder på at utslusingssamtalen ikke gjennomføres systematisk i kriminalomsorgen.

Unge voksne behandles som øvrige voksne, og har ikke utvidede muligheter i regelverket i kriminalomsorgen. Andre sektors lovverk har imidlertid bestemmelser om unge voksne som kan ha betydning for progresjon i kriminalomsorgen. For eksempel er det i lov om pasientrettigheter en bestemmelse om at unge under 23 år skal prioriteres og gis en ventetidsgaranti ved vurdering av pasientrettigheter til rusbehandling. (Lov om endringer i

pasientrettighetsloven, 2007). Dette kan være relevant i en plan om overføring til behandling i institusjon etter straffegjennomføringslovens §12.

### **Mulighetene for progresjon – alternativer for gjennomføring av ubetinget fengselsstraff**

Det følgende er straffereformer som innsatte kan søke om og som kriminalomsorgen administrerer gjennom straffegjennomføringsloven. Ordene i hermetegn er eksempel på muntlige benevnelser.

Fengsel med høyt sikkerhetsnivå, «lukket fengsel» Et fengsel med høyt sikkerhetsnivå har mur eller høyt gjerde rundt fengselsområdet. Alle dører er i hovedsak låst. Når de innsatte ikke er i arbeid, på skole eller deltar i fritidsaktiviteter under kontroll av fengselsbetjentene, er de innelåst på sine celler.

Fengsel med lavere sikkerhetsnivå, «åpent fengsel» Har færre fysiske sikkerhetstiltak enn fengsler med høyt sikkerhetsnivå, men det har vanligvis gjerde rundt fengselsområdet, og innsatte har ikke lov til å forlate området. Fengselsbygningene er låst om natten, men de innsatte låses ikke inn i cellene. Innsatte kan dele hus eller rom med andre.

Overgangsbolig Innsatte har som regel frigang til arbeid eller skole, mulighet til å ha mobiltelefon, og det gis i større utstrekning korttidspermisjoner, og som regel muligheter for besøk.

Heldøgnsopphold i institusjon etter straffegjennomføringsloven §12, «§12-soning» De som gjennomfører straff på denne måten er gjerne personer med rusmiddelproblemer, lettere psykiske problemer mv. Overføring til en institusjon kan skje når som helst under straffegjennomføringen. Ofte vil det være mest aktuelt med en overføring på slutten av gjennomføringstiden for at innsatte skal kunne få en gradvis overgang til samfunnet utenfor. Oppholdet skal normalt ikke vare mer enn tolv måneder. For å få plass i en rusbehandlingsinstitusjon må man være i tverrfaglig spesialisthelsetjeneste (TSB), og ha pasientrettigheter til rusbehandling.

Gjennomføring av straff utenfor fengsel med særlige vilkår etter straffegjennomføringsloven §16 første ledd «Hjemmesoning», Når man soner i hjemmet må man være i arbeid, gå på skole, studere eller ha annen form for sysselsetting. Når man ikke er på arbeid, studerer eller lignende, skal man være hjemme.

Gjennomføring av straff utenfor fengsel med elektronisk kontroll etter straffegjennomføringsloven §16 andre ledd, «Lenkesoning» / «EK» Fotlenken rundt ankelen registrerer om man befinner seg hjemme eller ikke. Fotlenken er i kontakt med en mottaker som kriminalomsorgen installerer i hjemmet. Man skal ha fotlenken på seg hele tiden, og hvis den tas av utløses en alarm. Man kan søke om å gjennomføre hele dommen på EK dersom man har en dom på inntil 4 måneder, eller man kan søke om å delgjennomføre dommen dersom man har inntil 4 måneder igjen til løslatelse.

Heldøgnsopphold på sykehus etter straffegjennomføringsloven §13 Dersom innsatte blir innlagt på sykehus under gjennomføring av straff, kan innsatte overføres til videre straffegjennomføring etter strffgj §13. På den måten medregnes oppholdet på sykehus i straffetiden.

Prøveløslatelse med eller uten møteplikt Kriminalomsorgen kan løslate domfelte på prøve når vedkommende har gjennomført to tredjedeler av straffen og minst 60 dager. Dersom innsatte begår ny kriminalitet i prøveløslatelsesperioden, perioden mellom prøveløslatelse og endt tid, vil resttiden bli omgjort til ubetinget fengsel. Det kan settes vilkår om at den prøveløslatte i prøveløslatelsesperioden skal møte for kriminalomsorgen i upåvirket tilstand, som regel ved et friomsorgskontor. Kriminalomsorgen kan også i perioden med møteplikt fastsette spesielle vilkår som den prøveløslatte må overholde.

Kilde: kriminalomsorgen.no

## Fremtidsplan

Fremtidsplan er betegnelsen på planprosessen og dokumentet kriminalomsorgen tilbyr innsatte i forbindelse med en målrettet straffegjennomføring, og reguleres av KSF rundskriv 1/02 om fremtidsplan (Politidepartementet, 2002).

I boken «Straffegjennomføring» av førstelektor Birgitte Storvik på KRUS er fremtidsplanarbeidet beskrevet slik.

*Planen skal nedtegnes systematisk i et dokument. For ansatte er planen et hjelpemiddel for å systematisere veiledningen av innsatte. For innsatte er planen et hjelpemiddel til å formulere behov, ønsker og mål under straffegjennomføringen og i tiden etter løslatelse. Utarbeiding av fremtidsplan er frivillig for innsatte, men det skal tilbys til alle med straffer som gir adgang til prøveløslatelse og domfelte som gjennomfører samfunnsstraff. Varetektinnsatte bør også tilbys fremtidsplan ved behov og eget ønske[ ]Fremtidsplanen skal inneholde målsetninger innen relevante tilbakeføringstemaer og konkrete tiltak for å nå disse målene. Planen bør inneholde hvem som er ansvarlig for tiltakene, tidsperiode og hvilke samarbeidende aktører som skal involveres. Det er viktig at planen er realistisk, individuelt tilpasset og overførbar til innsattes straffegjennomføringsprogresjon. Planen skal lagres i kriminalomsorgens journalsystem (Storvik, 2017).*

Skardhammar gjorde i 2002 en undersøkelse om hvordan kontaktbetjent og fremtidsplanarbeidet hadde blitt implementert. I denne fremkommer det at ordningen med fremtidsplaner(soningsplaner) ikke virket å være godt implementert.

*Det ser ut til at kontaktbetjentene stort sett har vært lite aktive med å hjelpe til med å utforme soningsplanene. Kun tre av ti har fått hjelp av betjenter til dette. Dette styrker mistanken om at soningsplaner ikke blir brukt slik de er tenkt fra fengselsmyndighetenes side. Den innsatte har tydeligvis i stor grad utformet soningsplanen alene uten at kontaktbetjenten er trukket inn i arbeidet. Av et materiale på 247 personer er det kun 22 som oppgir at de har en soningsplan og at denne er laget med hjelp av en betjent. Det er dermed god grunn til å stille seg tvilende til om anstaltene egentlig jobber målbevisst med soningsplaner slik det er lagt opp til at de skal gjøre (Skardhammar, 2002).*

Bestemmelsen om fremtidsplan i rundskriv fra KSF 1/02 er, sammen med rundskriv om kontaktbetjentordningen (Politidirektoratet, 2002), det eldste aktive rundskriv i kriminalomsorgen. En student ved KRUS skrev sin bacheloroppgave om dette temaet, og hun pekte på den sårbarhet som ligger i at så viktige verktøy for tilbakeføringsarbeidet ikke har vært gjenstand for revisjon i løpet av 20 år (Culbertson, 2020).

Erfaringer fra praksisfeltet tyder på at fremtidsplan er tilfeldig brukt og mange steder ikke i aktiv bruk. Dette nevnes som en kritisk sårbarhet for kriminalomsorgens tilbakeføringsarbeid som drøftes nærmere i kapittel 7.



Aktørroller med ansvar for miljø- og tilbakeføringsarbeid i kriminalomsorgen

Særlig tre roller i kriminalomsorgen er tillagt ansvar for tilbakeføringsarbeidet i fengsel. Det er kontaktbetjent, tilbakeføringskoordinator og sosialkonsulent.

Ansatte i fengslenes arbeidsdrift og i fritidsavdelingene har også viktig rolle for å kvalifisere, aktivisere og motvirke skadevirkninger av isolasjon.

Som tidligere omtalt er det i tillegg til kriminalomsorgens egne ansatte en rekke fagpersoner som jobber i fengselet, men som har sitt arbeidsforhold knyttet til eksterne sektorer. Disse tilbyr innsatte tjenester innenfor utdanning, helse, NAV, religion/livssyn og bibliotekjeneste. Denne ordningen kalles i dag «Forvaltningssamarbeidsmodellen». Tidligere ble både ordningen og aktørene omtalt med begrepet «Importerte tjenester». Vi bruker «importerte tjenester» i det følgende, da det er egnet som samlebetegnelse på aktørene i forvaltningssamarbeidsmodellen.

### **Kontaktbetjent**

Kontaktbetjentordningen er regulert av rundskriv om kontaktbetjent KSF 02/02 (Politidirektoratet, 2002).

Kontaktbetjentordningen er en primærkontaktordning. Kontaktbetjenten skal foreta kartlegging av innsattes behov og ressurser, utarbeide fremtidsplan med innsatte, og de skal være en koordinerende person for innsatte overfor fengselet og samarbeidspartnere i tilbakeføringsarbeidet (Kriminalomsorgen Region Vest, 2015). Alle betjenter har kontaktbetjentansvar for et antall innsatte, oftest to til fire stykker. Betjentene læres opp i denne rollen i sin toårige utdanning ved Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS.

Det er den enkelte betjents avdelingsleder som har ansvar for å følge opp kontaktbetjentens arbeid.

KRUS fikk i 2004 et oppdrag om å evaluere sammenheng mellom ulike rehabiliterende tiltak i kriminalomsorgen. I denne pekes det på at kontaktbetjentordningen ikke fungerer optimalt. (Bergander et al., 2004).

KRUS fikk også oppdrag om å evaluere betjentens nye rolle i 2006 og viste at kontaktbetjentordningen oppleves som positiv, men at ressursituasjonen og betjentenes kvalifikasjoner begrenset nytteverdien, og at utøvelsen av rollen er svært varierende i form og kvalitet (Hammerlin & Mathiassen, 2006).

Sturla Falch (2015) konkluderer i «tilbakeføringsgarantien som smuldret bort» at undersøkelser viser at kontaktbetjentordningen ofte ikke fungerer slik den er beskrevet i regelverk og at kontaktbetjentordningen varierer fra fengsel til fengsel og rollen utføres forskjellig ut fra ulike personlige egenskaper. Noen innsatte i undersøkelsen fortalte om at de hadde hatt god hjelp av sin kontaktbetjent, mens andre ikke visste om at de hadde en kontaktbetjent (Falck, 2015).

En evaluering av ordning med arbeidskvalifisering under soning foretatt av Nordlandsforskning i 2008, problematiserer også praksis ved kontaktbetjentarbeid.

*Samlet tyder uttalelsene fra de innsatte på at kontaktbetjentordningen i for liten grad forplikter den enkelte kontaktbetjent. Det ser ut til at det mangler et adekvat system rundt selve ordningen og at for mye knyttet til rollen og innholdet i oppgavene er overlatt til den enkelte betjents samvittighet og interesse. Kontaktbetjentordningen fremstår som lite forpliktende og til dels nedprioritert blant enkelte ansatte. De kontaktbetjenter vi har snakket med om dette, viser til at det ikke settes av tilstrekkelig tid og ressurser tilf å utføre disse oppgavene. I enkelte fengsler sier man at disse oppgavene er nedprioritert på grunn av for små ressurser. Dette kan også forstås som et organisatorisk problem, i tillegg til et individuelt problem (Lien & Olsen, 2008).*

Innsattes opplevelse av at kontaktbetjenten har lite tid til de, bekreftes av en driftssituasjonsanalyse av kriminalomsorgen etter innføring av ABE-reformen, som påpeker at kontaktbetjentarbeidet nedprioriteres av bemanningsmessige årsaker (*Analyse av driftssituasjonen i kriminalomsorgen etter innføringen av ABE-reformen*, 2018).

En bacheloroppgave på KRUS i 2020 tok for seg kontaktbetjentordningen og det faktum at det ikke er foretatt en revisjon av denne ordningen siden den ble innført i 2002, på tross av at stortingsmelding 37 presiserte behovet for en evaluering. Hun oppsummerer relevans for sin problemstilling slik.

*Kontaktbetjenten betegnes som en grunnpilar i rehabiliteringsarbeidet og som selve ryggraden i endringsarbeidet [] Kontaktbetjenten har et særskilt ansvar for å følge opp den enkelte innsatte, samt å bedre soningsforholdene og den samlede innsatsen overfor innsatte for å muliggjøre en kriminalitetsfri tilværelse etter løslatelse (Justis- og politidepartementet. Kriminalomsorgens faglige ledelse omtaler kontaktbetjenten som selve ryggraden i endringsarbeidet i fengslene [] De skal være et verktøy for å nå kriminalomsorgens hovedmålsetting om å gjøre de innsattes tilbakeføring enklere (Culbertson, 2020).*

Prosjekt Ung ut (2016) beskrev at fengselsbetjenter representerer en dobbel sårbarhet for godt tilbakeføringsarbeid. Kontaktbetjenten har den mest sentrale rollen i tilbakeføringsarbeidet og er den som skal være nærmest den innsatte, følge opp de fleste rutiner. Det følgende er hentet fra sluttrapporten.

*En betjent, særlig i en lukket fengselsanstalt, har rutinepreget hverdag og har lite mulighet til påvirkning av egen arbeidshverdag. Betjenter kan også oppleve fragmentering ved høy turnover av innsatte som i tillegg stadig flyttes mellom avdelinger. På den måten brytes relasjoner og prosesser, og det kan være vanskelig å se sammenheng mellom egen innsats og resultat. En slik rolle kan føre til fremmedgjøring og til en følelse av at jobben er meningsløs. Det kan føre til mangel på motivasjon for arbeidet.*

*Å inkludere fengselsbetjenter i annet enn daglige driftsoppgaver er vanskelig fordi de er uunnværlige på sine avdelinger. Det er faste rutiner som må ivaretas og krav om tilstedeværelse av personell av sikkerhetsmessige årsaker. Dersom betjent skal ut av avdelingstjeneste for eksempel for å gå på kurs eller lignende må det settes inn vikar,*

*hvilket er kostbart. Fengselsbetjenter er derfor sårbare både for å oppleve fremmedgjøring i jobben sin og er samtidig vanskelig å inkludere i prosesser som kan gi nye perspektiver. Denne doble sårbarheten kombinert med fengselsbetjentens sentrale rolle i fengselets miljø og tilbakeføringsarbeid, kan være en alvorlig begrensning når fengselets tiltak for å forebygge ny kriminalitet skal utvikles, implementeres og driftes (Gaarder, 2017).*

Gjennomgående kan det altså se ut til at kontaktbetjentordningen bare delvis er implementert etter hensikten. I rapporter pekes det på at betjenter ikke har tid til å utføre kontaktbetjentarbeid og at betjentene skal utføre mange roller. I noen pekes det på at det mangler tilstrekkelig kompetanse og muligheter til involvering.

At kontaktbetjentordning praktiseres tilfeldig samtidig som denne rollen er tillagt et stort ansvar representerer en åpenbar sårbarhet for utvikling av praksis i miljø og tilbakeføringsarbeidet med unge voksne.

### **Sosialkonsulent og tilbakeføringskoordinator**

I de større fengslene er det ansatt sosialkonsulenter med sosialfaglig bakgrunn. Det er ikke eget rundskriv som regulerer sosialkonsulentens oppgaver, men kriminalomsorgens region vest har utarbeidet en veileder om tilbakeføringsarbeid, «Vendepunktet». I denne er sosialkonsulentens rolle beskrevet: *De skal veilede kontaktbetjenten for å sikre kontinuitet og helhetlig tenkning rundt innsatte. De skal bistå kontaktbetjentene i enkeltsaker ved behov* (Kriminalomsorgen Region Vest, 2015).

I de større enhetene i kriminalomsorgen er det ansatt tilbakeføringskoordinatorer. De skal arbeide på systemnivå og samordne innsatsen i tilbakeføringsarbeidet både innad i fengselet og ut mot forvaltningssamarbeidspartnere (Kriminalomsorgen Region Vest, 2015). Det er ikke egne retningslinjer som regulerer tilbakeføringskoordinatorers oppgaver, men intensjonen om å koordinere på systemnivå var tydelig i forbindelse med innføring av stillingene i sin tid. Det ble i 2013 foretatt en evaluering av implementering av tilbakeføringskoordinatorstillingene i kriminalomsorgen (Sverdrup, 2013). Den viste stor variasjon i hvordan tilbakeføringskoordinatoroppdraget ble løst selv om forventningene til stillingen fra sentralt hold var tydelige;

*På vegne av ledelsen i anstaltene skal tilbakeføringskoordinatorer ha ansvar for følgende oppgaver: De skal samordne (=koordinere) alle tiltak, både det som skjer i kriminalomsorgens regi (sosialarbeid, arbeidsdrift, program osv.), og det som skjer i regi av de andre etatene (skole, helse, NAV, kommunen, frivillige m fl). De skal oppdatere, eller nyetablere, avtaler og rutiner med andre etater, slik at de domfelte får det de har krav på. Dette skal skje i nært samarbeid med regionene. De skal informere alle involverte parter slik at tilbakeføringstilbudet til den enkelte domfelte framstår som enhetlig. De skal være garantist for at alle domfelte har opplegg og avtaler å gå til i kommunen og hos andre aktører som kan bidra til at domfelte ikke går rett tilbake til ny kriminalitet (Sverdrup, 2013).*

Det er store variasjoner i hvordan rollen praktiseres

*Variasjonsbredden i stillingsinnhold går over en forholdsvis bred skala fra tverrfaglig samarbeid med andre ansatte, og derfra over til ulike grader av veiledning av andre ansatte - og videre over til kartlegging av innsattes behov, og derfra over til veiledning av innsatte, og videre derfra igjen til individuell oppfølging av innsatte.. Særlig gjelder dette der det ikke er sosialkonsulent i fengslene (Sverdrup, 2013).*

Gjennomgående kan det se ut til at stillingene brukes slik lokale beslutningstakere finner det mest hensiktsmessig.

I praksis utføres tilbakeføringsarbeidet på ulikt vis i den enkelte enhet. Undersøkelser viser at det er vanskelig for kriminalomsorgen å få en enhetlig praksis på dette feltet. Progresjon og tilbakeføringsarbeid lokalt er preget av skjønn (Fransson & Brottveit, 2015).

Molvær beskriver i sin undersøkelse om seksuallovbruddsdømte at ansatte opplever uklarhet omkring fordelingen av ansvar og arbeidsoppgaver, for eksempel hva som var kontaktbetjentarbeid, og hvilke oppgaver som tilhører sosialkonsulenten (Molvær, 2012, s. 43).

Det kan synes som om det er behov for en praktisk rolleavklaring mellom kontaktbetjent, avdelingsleder, sosialkonsulent og tilbakeføringskoordinator. Det finnes rundskriv for kontaktbetjentordningen, men ikke tilsvarende retningslinje for sosialkonsulent og tilbakeføringskoordinator.

Det tegner seg et bilde av det som ser ut til å være et gjennomgående tema, nemlig at kontaktbetjentrollen fungerer tilfeldig og mange steder dårlig, og at det er behov for rolleavklaring mellom kontaktbetjent, sosialkonsulent og tilbakeføringskoordinator.

### **Arbeidsdriften**

Arbeidsdriften er fellesbetegnelse for verksteder og andre arbeidsplasser for innsatte i fengsel. Innsatte i fengsel med høyt sikkerhetsnivå har delvis arbeidsplikt, og skal ha tilbud om å gå på skole eller arbeide på dagtid. Ca 75 % av innsatte er sysselsatt gjennom arbeidsdriften

Arbeidsdriften består av ulike aktiviteter og det varierer fra fengsel til fengsel hvilke oppgaver som tilbys. Det er ulike produksjonsverksteder innen tre - metall - tekstil - keramikk og håndverk. Andre aktiviteter er kjøkken og drift/servicetjenester som for eksempel vaskeri, renhold, eller utvendig og innvendig vedlikeholdsoppgaver. I verkstedene er det ansatt personer med både relevant yrkesfagkompetanse og praktisk pedagogisk utdanning. Disse jobber i et nært samarbeid med den videregående skolen og gir innsatte opplæring som kan føre til praksisattester, kompetansebevis og fagbrev.

Arbeidsdriften har en spesiell kombinasjon av målsetninger som handler om både menneske og marked. Overfor innsatte skal arbeidsdriften bidra til å forbygge ny kriminalitet ved å aktivisere og kvalifisere. Produktene som lages på verkstedene skal samtidig kunne omsettes

Les mer om arbeidsplassene i fengslene og hvilke produkter og tjenester som kriminalomsorgens arbeidsdrift kan tilby på nettsiden [www.prisonmade.no](http://www.prisonmade.no)

i et marked. I perioden fram til 2018 var det et strategisk arbeid med å løfte arbeidsdriften, mot profesjonalisering av både det markedsmessige og det rehabiliterende aspektet (Arbeidsdriftsstrategien, 2015).

Innsatte kan få dokumentasjon på arbeidsoppgaver de har hatt gjennom arbeidsdriften. Når arbeidsdrift og skole samarbeider om kvalifiseringen av innsatte, kan innsatte få en praksisattest for arbeidet, tiden og omfanget av arbeidstreningen de har gjennomført. Denne dokumentasjonen kan de bruke når de søker jobb etter løslatelse. En slik dokumentasjon kan bidra til å forkorte veien mot et eventuelt fagbrev, muligheten til å komme inn på høyere utdanning i kombinasjon med [23/5-regelen](#) (23/5-regelen, 2021), eller i anskaffelsen av ordinært arbeid etter løslatelse.

Arbeidsdriften samarbeider også med NAV-veileder i fengsel der det finnes, for eksempel om arbeidsavklaring.

En del innsatte har svake ferdigheter i lesing skrivning og regning, og har dårlige erfaringer med skolegang. Mange kan profitere på å lære grunnleggende ferdigheter gjennom praktisk opplæring i arbeidsdriften. Vox (nå KompetanseNorge) er nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk. De har evaluert samarbeidsprosjekter mellom skole og arbeidsdrift med målsetning om økte ferdigheter og motivasjon for videre læring. Evalueringen har navnet «Det er de små skrittene som teller. Økt kunnskap om praksisnær opplæring i grunnleggende ferdigheter i kriminalomsorgen» (Gustavsen & Gjertsen, 2015).

I tillegg til å bidra i kvalifiseringsløp sammen med skolen og NAV er arbeidsdriftens oppgave å forebygge skadevirkninger av isolasjon, bygge mestring og motivasjon og bidra til innsattes psykiske helse. Dette ligger i oppdraget om aktivisering. Det å ha et arbeid å gå til på dagtid gir struktur og innhold, og er viktig for den mentale helsen. På arbeidsplassen har man sosialt fellesskap med andre, både ansatte og innsatte. Ansatte arbeider side om side med innsatte og det åpner for kommunikasjon som kan preges av et mer jevnbyrdig og felles fokus på arbeidsoppgaver. Verksbetjentene tilbringer mye tid sammen med innsatte, og får ofte godt kjennskap til både personlige og praktiske aspekter ved den innsattes liv som er nyttig i tilbakeføringsarbeidet.

*Kommunikasjonen rundt de innsatte mellom kontaktbetjent, verksbetjent, lærer og leder av programvirksomheten er svært viktig for å danne seg et mer helhetlig inntrykk av den innsatte og dermed et best mulig tilrettelagt tilbud (Lien & Olsen, 2008).*

Oppgavene som utføres i verksteder er gjerne produksjonsarbeid som i varierende grad krever både kreativitet, håndlag og konsentrasjon og som i seg selv kan virke positivt for innsattes psykiske og mentale utvikling. En del forskning peker på at kreative, fysiske og

musiske aktiviteter er viktig for evne til å lære og utvikle seg. Det er også gjort en del studier på at kunst og uttrykksterapi kan være hjelpsomt i behandling av psykiske lidelser (Nordbø & Thorø, 2014). Ut fra denne tanken har det i noen fengsler blitt ansatt kunstnere, filosofer og musikkterapeuter, for eksempel i Bjørgvin fengsel.

Det er også noen sårbarheter knyttet til arbeidsdriften. En masterstudent i kriminologi observerte arbeidsdriften i et norsk fengsel og skrev avhandlingen «Arbeidsdriften- uten mål og mening?» I avhandlingen pekes på utfordringer som at arbeidsdriftens ansatte anses å være et «B-lag» i fengselet, og det gis uttrykk for at verksbetjenter for eksempel ikke bes om uttalelser om innsattes utvikling og fungering på tross av at de tilbringer hele arbeidsdager i nær kontakt med innsatte og kjenner personens situasjon godt (Fromreide-Nessler, 2014).

Denne tematikken kan relateres til diskusjonen om hvordan det som kan betegnes som fengselsfaglige hensyn til drift og sikkerhet «trumfer» andre faglige hensyn som vi drøfter nærmere senere i kapittel 7.

### Fritidsledere

I mange fengsler er det ansatt egne fritidsledere. De har ansvar for å planlegge og gjennomføre aktiviteter for innsatte utenom arbeid og skole, gjerne ulike idretts-, musikk- eller andre kulturtilbud. Fritidsledere er ikke i lov og retningslinjer tillagt et spesielt ansvar i tilbakeføringsarbeidet, men spiller viktig rolle ved å gi innsatte mestringserfaringer som kan være svært betydningsfullt for motivasjon og nyorientering.

Noen innsatte lever med mye isolasjon under fengselsoppholdet. Det kan være på grunn av varetektrestriksjoner, egenisolering på grunn av psykisk helse eller andre forhold. Fritidsledere har gjerne spesielt ansvar for å aktivisere disse innsatte for å motvirke skadevirkninger av isolasjonen. Fritidsaktivitetene er i tillegg en arena hvor unge voksne kan erfare nye interesser og mestringsopplevelser og finne nye talenter.

Som en av flere har fritidsavdelingen i Eidsberg fengsel et eget musikkstudio. I dette studioet ble det produsert musikk til undervisningsfilmene «Tom 21 i fengsel». Låten «Golden» med musikkvideo kan ses og høres på nettsiden tilbakeføring.no

Musikk er en del steder en del av fritidstilbudet, i mange tilfeller også som et samarbeid med skolen i fengselet. Eksempler på dette er tiltak som «Blueshuset» eller «Musikk i fengsel og frihet» (*Musikk som endrer liv*, 2021).

Musikkterapeut Grønning Riise skrev i 2012 masteravhandlingen «Musikkterapi i fengsel» Han fant at musikk kan støtte en rehabiliteringsprosess ved at innsatte får en økning i sosialt akseptert kulturell kapital. Det kan gi innsatte en mulighet til å bli kategorisert som noe annet enn den avviker som de tidligere har blitt sett som. Å bli sett som musiker kan være et skritt på veien mot det å bli en del av det normale samfunnet. Slik kan erfaringer i musikk og musikkterapi være en del av en helhetlig habiliteringsprosess (Grønning Riise, 2012). At musikkterapi kan ha en positiv og virksom effekt for unge voksnes mulighet til å få en annen

rolle kan også finnes igjen i en annen masteroppgave fra Norges musikkhøgskole, «Musikterapi på innsiden - En kvalitativ studie om musikterapi i et norsk høysikkerhetsfengsel» (Tvedt, 2020).

Trening og idrett er annen aktivitet som ofte drives i regi av fritidsavdelingen. Det er mye forskning som fremhever viktigheten av fysisk aktivitet og sammenhengen med psykisk helse ved at det påvirker humør, reduserer stress og stimulerer til sosialt samvær. Kliniske

Nasjonalt kompetansesenter for psykisk helsearbeids (NAPHA) nettside er et godt utgangspunkt for å orientere seg i forskning og praksiskunnskap innenfor helse- og rusfeltet, og flere forskningsbidrag har tematikk som omhandler hvordan kunst, musikk, idrett og aktivitet kan være virksomt for psykisk helse [www.napha.no](http://www.napha.no)

observasjoner har også vist at fysisk aktivitet egner seg godt som del av behandling for utsatte grupper, som for eksempel rusmisbrukere.

Masteroppgaven «Fysisk aktivitet i fengsel» er en litteraturgjennomgang som belyser om fysisk aktivitet kan bidra til funksjonsbedring og rehabilitering hos innsatte i fengsel, og om fysisk aktivitet kan bidra til å forebygge tilbakefall til ny kriminalitet (Malerbakken, 2014).

Konklusjonen er at fysisk aktivitet er effektivt for fysisk og psykisk helse og uten bivirkninger. Det gir mestringsopplevelser og hjelp til å distansere seg fra belastningene fengselsopphold medfører, og lette noen av de fysiske og psykiske spenningene som kan oppstå som følge av å være isolert. For å komme over barrierer kan det virke som at det er mest virksomt å vektlegge trening uten konkurranseaspekt for innsatte som er redd for å oppleve seg mislykket (Malerbakken, 2014).

Det er ikke konkludert i vitenskapelige forsøk at fysisk aktivitet i fengsel reduserer tilbakefall til kriminalitet. Det kan antas at idrett på samme måte som musikk kan tilby nye mestringsopplevelser og mulighet til unge voksne til å identifisere seg som en person som er flink i sport i stedet for en identitet som kriminell, og at det er med på å stimulere og øke evne til sosial omgang.

Vi har nå gitt en oversikt over verktøy og roller som kriminalomsorgen har etablert for å ivareta samfunnsoppdraget om tilbakeføring og forebygging av ny kriminalitet. Vi har undervegs løftet fram noen kritiske sårbarheter som viser seg når rollene og verktøyene er i spill i praksis, og som har betydning for at unge voksne ikke tar skade, men heller kommer styrket ut av et opphold i kriminalomsorgen. Det neste kapittelet handler om de importerte tjenestene; fagpersoner ansatt i andre virksomheter, men som har sitt arbeidssted i fengsel, og som tilbyr sine tjenester til innsatte.

Importerte tjenester i kriminalomsorgen (Forvaltningssamarbeidsmodellen)

Kriminalomsorgen samarbeider i tilbakeføringsarbeidet med andre sektorer etter det som i dag heter forvaltningssamarbeidsmodellen, tidligere kalt importmodellen. Det betyr at noen av de eksterne velferdsinstanser leverer sine tjenester direkte til de innsatte i fengslene.

Disse er

- Primærhelsetjenesten
- Skole/ Opplæring
- NAV
- Bibliotek
- Tros- og livssynstjenester (Prest)

Ansatte i disse tjenestene har ansettelsesforholdet i egen etat, men har helt eller delvis kontor/arbeidssted lokalt i fengselet. På den måten er de tilgjengelig for samarbeid med innsatte og med kriminalomsorgen uten store fysiske hindringer.

#### **Skoletilbud for innsatte - opplæring i kriminalomsorgen**

Alle fengsel i Norge har et undervisningstilbud til innsatte. Det er en av de videregående skolene i fylket hvor fengselet geografisk er plassert som har ansvar for skoletilbudet. Statsforvalteren i Vestland (tidligere Fylkesmannen i Hordaland) har et faglig koordineringsansvar for opplæring i kriminalomsorgen nasjonalt. Samarbeidet mellom kriminalomsorgen og utdanningsmyndighetene reguleres av rundskriv G-1/2008 om forvaltningssamarbeid mellom opplæringssektoren og kriminalomsorgen(Justis og beredskapsdepartementet, 2009).

Statsforvalteren i Vestland har en nettside for fengselsundervisningen hvor blant annet en del forskning er gjort tilgjengelig.

Nettsiden heter [www.oppikrim.no](http://www.oppikrim.no)

Opplæringsloven gir unge voksne under 25 år rett til fullført videregående opplæring, og unge voksne er derfor en prioritert målgruppe. Skolen i fengselet tilrettelegger undervisningen på et individuelt nivå ut fra den enkelte behov.

Fengselsundervisningen tilbyr ulike muligheter for utdanning, under følger en oversikt som er hentet fra nettsiden tilbakeføring.no



### Grunnskoleutdanning

Alle barn og unge ha rett og plikt til tiårig grunnskoleopplæring, jf. Opplæringsloven §2-1. Det samme gjelder voksne over 25 år som ikke har fullført eller har fått mangelfullt grunnskoletilbud, jf. Opplæringsloven § 4A-1

### Videregående opplæring

Ungdom som har fullført grunnskolen har rett til tre års videregående opplæring, jf. Opplæringsloven § 3-1. Personer over 25 år har rett til videre opplæring etter Opplæringsloven § 4A-3.

### Yrkesutdanning som gir fagbrev eller svennebrev

Fag- eller svennebrev tildeles etter fullført et yrkesfaglig utdanningsprogram og påkrevd periode som lærling i en bedrift.

### Praksiskandidat

En praksiskandidat er en privatist i yrkesfag med yrkespraksis, men som mangler teori for å få fag- eller svennebrev.

### Rådgivning eller karriereveiledning

Alle som har rett til grunn- eller videregående opplæring har rett til rådgivning om utdannings- og yrkesvalg. Dette er tilgjengelig gjennom skolen i fengslene

### Realkompetansevurdering.

Alle voksne som har rett til grunn- eller videregående opplæring har rett til å få vurdert realkompetansen sin. Realkompetanse er den kunnskapen og erfaringen en person allerede har fått gjennom tidligere arbeidserfaring og opplæring. Vurderingen kan føre til avkortet opplæring

### Oppfølgingsklasse

Som en del av tilbudet innen opplæring i kriminalomsorgen er det opprettet ti oppfølgingsklasser fordelt på ti ulike fylker. Målgruppa for oppfølgingsklassene er løslatte med møteplikt hos friomsorgen og løslatte som ikke er under tilsyn, men som ønsker å fullføre opplæringsenhet som er påbegynt under soning.

### Høyere utdanning

Høyere utdanning er ingen rettighet i Norge, verken for domfelte eller andre borgere. I fengslene er det ingen som har det formelle ansvaret for å følge opp studentene, men det er gjerne skoleavdelingene som i ulik grad tilrettelegger for høyere utdanning i fengsel for innsatte som ønsker det.

Kilde: [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no)

Utdanning er den mest betydningsfulle sosiale mobilitetsfaktoren, og en viktig beskyttelsesfaktor mot utenforskap (Frønes & Strømme, 2010).

Fengselsundervisningen kan gi tilpasset undervisningstilbud til unge voksne i kriminalomsorgen, og er en viktig samarbeidspartner for kriminalomsorgens oppdrag om å forebygge ny kriminalitet. Unge voksne i fengsel har i mange tilfeller har negative skoleerfaringer og en del har ikke fullført grunnskole eller videregående skole. Mange praktikere har hørt fortellinger fra innsatte om at den første opplevelsen av å lykkes på skolen, den har de fått bak murene.

I rundskriv G1/2008 som regulerer forvaltningssamarbeidet mellom kriminalomsorgen og opplæringssektoren for innsatte fremgår det at

*..opplæring er et viktig bidrag for å hindre tilbakefall. Opplæring anses som viktig for kvalifisering til arbeid eller videre utdanning etter gjennomført straff.*

*Kriminalomsorgen forpliktes til å samarbeide med de importerte tjenestene som helse og opplæring representerer. Det er Kriminalomsorgen som har ansvar for initiering og oppfølging av forvaltningssamarbeidet, samt samordning av planer rundt den enkelte innsatte og domfelte. Det skal derfor tilrettelegges for godt forvaltningssamarbeid lokalt på det enkelte fengsel (Justis og beredskapsdepartementet, 2009).*

Samarbeidet mellom skolen og kriminalomsorgen har noen utfordringer, som også andre importerte tjenester opplever. Hensynet til sikkerhet og fengselets vurderinger får forrang framfor pedagogiske og rehabiliterende hensyn. Fridhov og Langelid beskriver noen av utfordringsområdene i artikkelen «Importmodellen i norsk fengselsvesen»

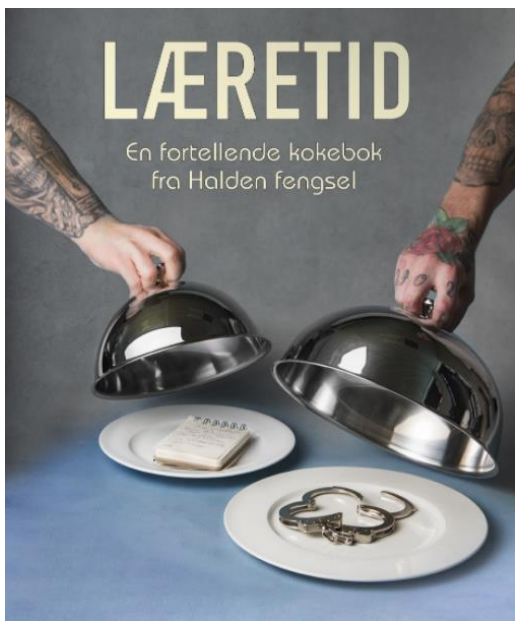
*Et eksempel er overføringer av fanger fra ett til et annet fengsel skjer både av fagselsfaglige og sikkerhetsmessige grunner. Dette fører ofte til avbrutte opplæringsløp, tapt eksamensmulighet for den enkelte elev og dårlig ressursutnytting for skolen (Langelid 2015). Fengselsstyret var alt i 1984 klar over problemet og sendte ut et rundskriv hvor det ble understreket at lærere, sosialtjenesten og andre skulle få si sitt før beslutning om overføring ble fattet (Fengselsstyret Rundskriv Fst 5/84). Helt slutt på slike overføringer ble det likevel ikke. Deloitte (2017) påpeker at plutselige forflytninger av innsatte som mottar opplæring fremdeles er en utfordring ved noen fengsler (Fridhov & Langelid, 2017).*

Tilgangen til internett for elevene ved skolen er et annet eksempel på motstridende hensyn. Tilgang på internett representerer for skolen normalitet og digital kompetanse, mens for kriminalomsorgen representerer det en sikkerhetsrisiko. Samarbeidet mellom skole- og justismyndighetene har ført fram til løsningen «Desktop for skolen» (DFS). Det er regulert i «Retningslinjer for bruk av IKT/ internett i opplæringen av innsatte i kriminalomsorgen Udir 6-2009» (Utdanningsdirektoratet, 2009). Det er i 2016 inngått en interkommunal avtale mellom fylkeskommunene for å kunne ta hånd om DFS-løsningen. Denne løsningen møter kravene kriminalomsorgen har til sikkerhet og som legger til rette for at skolen kan ta i bruk digitale verktøy i opplæringen.

At fengselets hensyn til drift og sikkerhet ofte går foran andre faglige hensyn drøftes nærmere i kapittel 7.

Samarbeidet mellom skolen, arbeidsdriften og eventuell NAV-veileder i fengsel gir mulighet for kvalifisering for arbeidslivet som er spesielt viktig for unge voksne. For eksempel kan elever i skolen ha praksis i arbeidsdriften, elever kan ha læretid i arbeidsdriften og få fagbrev. Innsatte som er sysselsatt i arbeidsdriften kan få kompetansebevis. Arbeidsoppgavene innsatte har i arbeidsdriften kan benyttes til å lære grunnleggende ferdigheter i lesing, skriving, regning, muntlige og digitale ferdigheter. Disse er en forutsetning for å kunne delta aktivt i opplæring, samfunns- og arbeidsliv.

Å utvikle samarbeidet med skolen var også tema i strategiarbeidet for arbeidsdriften som foregikk i perioden 2015-2018 (Arbeidsdriftsstrategien, 2015).



Det er mange gode eksempler på samarbeid mellom skole og arbeidsdrift i fengsel. Ett av dem er kokeboken kalt «Læretid – en fortellende kokebok fra Halden fengsel»

To mediegrafikerlærlinger i fengselet var med på fotografering, oppsett av tekst og bilder i boken, samt design av forsiden. Matrettene i boken er laget på skolekjøkkenet hvor kokkelærlingene og lærere har smakt seg frem til spennende oppskrifter (prisonmade.no).

## Helsetjenesten

I alle fengsel er det primærhelsetjeneste for innsatte. Det er kommunen fengselet er plassert i som er ansvarlig for at det er tilstrekkelig bemanning i helse -og omsorgstjenesten i fengselet, og at helsepersonell har den nødvendige kompetansen.

Det er utarbeidet en rekke veiledere om helsetjenester til innsatte som alle er tilgjengelig på helsedirektoratets nettside om fengselshelsetjeneste (*Fengselshelsetjenester*, 2021).

- [Helsedirektoratets informasjon om fengselshelsetjenester](#)
- [Nasjonal veileder for helse og omsorgstjenester i fengsel](#)
- [Nasjonal veileder for rusmestringsenhetene](#)

Primærhelsetjenesten i fengsel er tilknyttet både lege og sykepleiere. (*Organisering av helsetjenester og rusbehandling, i og utenfor fengsel*, 2021). Fengselslegen overtar vanligvis fastlegefunksjonen under fengselsopphold og henviser videre til spesialisthelsetjeneste bl.a. sykehus tjenester, laboratorietjenester, tjenester innen somatikk, psykisk helsevern og tverrfaglig spesialisert rusbehandling, herunder legemiddelassistert rehabilitering (LAR-behandling).

I noen fengsel er spesialisthelsetjenesten representert. Eksempler på dette fengselspsykiatrisk poliklinikk Oslo universitetssykehus som er i Oslo fengsel, Bredtveit fengsel og i ungdomsenheten på Eidsvoll. Også ungdomsenheten i Bjørgvin er tilknyttet spesialisthelsetjeneste ved psykolog. Det samme gjelder Ila fengsel og forvaringsanstalt.

Man vet at både den fysiske og den psykiske helsen til innsatte i fengsel er dårligere enn normalt. For eksempel viste undersøkelsen «Forekomst av psykiske lidelser blant domfelte i norske fengsler, «Cramer-rapporten» fra 2014, at over 90 % av de innsatte hadde minst en psykiatrisk diagnose (Cramer, 2014).

Sykepleierne er de i helsetjenesten som innsatte oftest møter i det daglige. De gjennomfører kartlegging og gir primær fysisk og psykisk helsehjelp. Man kan lese mer om å være sykepleier fengsel i artikkelen «Sykepleier bak låste dører» fra fagtidsskriftet Sykepleien (Dolonen, 2016)

Man kan også få et innblikk i innsattes møte med helsetjeneste i fengsel i undervisningsfilmene om [Tom \(21\) i fengsel](#). på [www.tilbakeforing.no](http://www.tilbakeforing.no).

Fengselsopphold kan for noen være en mulighet for å bli utredet for psykiske lidelser. Med helsetjeneste tilgjengelig samtidig som den unge voksne er rusfri og i regulerte omgivelser gir gode betingelser for å avdekke en eventuell diagnose og igangsette behandling. Mulighet for utredning av psykiske lidelser har blitt trukket fram som en fordelaktig erfaring fra praktikere i ungdomsenhetene.

Når det gjelder innsatte med rusproblematikk er samarbeidet mellom kriminalomsorgen, helsetjenesten regulert i rundskrivet G8/06 «Samarbeid mellom kommunehelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten, kommunenes sosialtjeneste og kriminalomsorgen overfor innsatte og domfelte rusmiddelavhengige» (Justis og beredskapsdepartementet, 2006).

Det er etablert rusmestringsavdelinger i en rekke fengsel, hvor spesialisthelsetjenesten v/ tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB) inngår sammen med kriminalomsorgen. Samarbeidet om rusmestringsenhetene er regulert i rundskriv (Justis og beredskapsdepartementet, 2013) og i en egen veileder for rusmestringsenhetene (Helsedirektoratet, 2016).

Rusbehandling er i Norge en spesialisthelsetjeneste, men skiller seg ut ved at henvisninger til tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB) ikke utelukkende kan komme fra lege eller spesialist. Også ruskonsulenter i kommunale tjenester, fengselsansatte eller også personen selv kan be om vurdering av rett til behandling (*Organisering av helsetjenester og rusbehandling, i og utenfor fengsel*, 2021).

Det er spesielle rettigheter for de unge voksne når det gjelder rett til behandling innen rus og psykisk helsehjelp. I 2008 ble det innført en ventetidsgaranti i spesialisthelsetjenesten for barn og unge under 23 år med psykiske lidelser eller rusmiddelavhengighet. Garantien skal sikre at unge under 23 får spesialistvurdering innen 10 dager og helsehjelp innen maks 65 dager (Lov om endringer i pasientrettighetsloven, 2007).

Samarbeid mellom kriminalomsorgen og helsetjenesten har noen rapporterte utfordringer. Helsefaglige hensyn overprøves av ansatte og regelverk i fengsel. For eksempel kan fremstillinger til helseundersøkelser avlyses med begrunnelse i sikkerhet eller bemanning. Helsepersonells uttrykte hensyn til innsattes helse overprøves også av fengselsansatte ut fra sikkerhet eller andre driftsmessige hensyn. For eksempel har Marte Rua skrevet om dette i «Hva gjør fengselslegen» (Rua, 2012).

Problematikken fremkommer også i rapporten «Lengst inne i fengselet» som omhandler kvinner som soner på høysikkerhet og fokuserer på kvinnelige innsattes helseproblemer og helsetilbud i fengsel. Rapporten er bestilt av Likestillings- og Diskrimineringsombudet (LDO) og utført ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Det juridisk fakultet på Universitetet i Oslo (Hellebust & Smith, 2021).

Dette føyer seg inn i en diskusjon om at fengselets hensyn til drift og sikkerhet trumfer andre faglige hensyn og representerer en kritisk sårbarhet for det tverrfaglige samarbeidet og den innsattes beste. Dette drøftes nærmere i kapittel 7.

### **Bibliotek**

Alle innsatte har, som øvrig befolkning, rett til å bruke bibliotek. Denne rettigheten er hjemlet i Bibliotekloven. (*Lov om folkebibliotek (folkebibliotekloven) - Lovdata*).

Det er kommunen hvor fengselet ligger som har ansvar for bibliotektilbudet i fengselet. Noen steder, gjerne i store fengsler, er fengselsbiblioteket utstyrt som et vanlig bibliotek hvor en eller flere kommunalt ansatte bibliotekarer har fast arbeidssted. I andre fengsler kan det være mindre fasiliteter, hvor en bibliotekar har kontortid noen ganger pr uke. Felles er at innsatte gjennom bibliotekaren har nærmest ubegrenset mulighet til å låne bøker, tidsskrifter og alt annet bibliotek tilbyr.

I fengsel med mange utenlandske statsborgere har biblioteket en viktig rolle med å formidle tidsskrifter og litteratur på andre språk.

Det er så langt vi har oversikt i litteratur ikke fremkommet spesielle samarbeidsutfordringer knyttet til bibliotektilbudet i fengsel.

I publikasjonen «[Biblioteket – det normale rommet i fengselet](#)» presenteres bakgrunnsinformasjon, statistikk og artikler som viser bibliotekenes betydning i norske fengsler. I tillegg finner du dikt, fotografier og artikler med og av innsatte (ABM-utvikling, 2005).

Erfaringer fra praksisfeltet kan tyde på at biblioteket har en viktig rolle for unge voksne i at de representerer et sted med normalitet og inspirasjon. Bibliotekene tilbyr noen steder ulike kulturelle aktiviteter i samarbeid med lokale krefter, for eksempel forfatterbesøk, skrivekurs eller utstillinger. Biblioteket kan også noen steder tilby lokaliteter som god ramme for samtalegrupper eller lignende i

samarbeid med ansatte i kriminalomsorgen. Noen gir tilbud om «[Lyden av lesning](#)», hvor innsatte får hjelp til å lese inn godnattfortellinger eller lignende som barna kan få slik at de får høre stemmen til pappa eller mamma selv om de er i fengsel (Kriminalomsorgen.no).

## Tro og livssynstjenester og Fængselspresten

Alle innsatte skal ha mulighet til å utøve sin religion og å ivareta sitt livssyn i fængsel. Dette reguleres både i straffegjennomføringsloven og i Rundskriv V-13B/2009: Samarbeid om tros- og livssynstjenester i fængsel (Justis og beredskapsdepartementet, 2006).

På nasjonalt nivå er det Den norske kirke som ansetter og at har det faglige koordineringsansvaret for prestedtjenesten i fængselet.

I de fleste fængsel er religions og livssynstjenester ivaretatt av fængselspresten. I fængselet bistår prestene med sjelesorg og samtaler med enkeltinnsatte, gjennomfører gudstjenester og andre arrangementer og tilrettelegger for utøvelse av andre livssyn/religioner.

I samarbeid mellom den norske kirke, Frelsesarmeen og kriminalomsorgen, tilbyr Halden fængsel retreat for innsatte som frivillig «går i kloster» i tre uker uten TV, radio, samtaler eller annen input. I stillhet lever de i et strengt organisert dagsprogram som tematiserer de eksistensielle spørsmålene, særlig med tanke på eget liv, relasjoner og identitet. Redskapene som brukes er fra den gamle kristne tradisjonen: Tekstmeditasjon, veiledningssamtaler, stille måltider med musikk, messe med nattverd samt forskjellige symbolhandlinger. Fire forskjellige faser sørger for en naturlig framdrift og for at prosessen går videre (Skartveit, 2018).

På samme måte som for bibliotektjenesten har det ikke fremkommet spesielle utfordringsområder knyttet til samarbeidet mellom kriminalomsorgen og tro og livssynstjenestene/fængselspresten i litteraturen vi har gjennomgått eller i erfaringsutvekslinger med praksisfeltet. Presten oppleves ofte som en viktig samtalepartner for innsatte, og inngår i rehabiliteringsarbeid sammen med andre faggrupper i fængselet.

Odd Gjøen har vært fængselsprest ved Romerike fængsel siden 2004 og jobber nå ved Indre Østfold fængsel. Han skriver om prestedtjenesten i norske fængsler og hvordan den kan ha betydning for unge voksne:

*Tilbud om tro og livssynstjenester i norske fengsler er nedfelt i Straffegjennomføringsloven hvor det heter at innsatte «i utgangspunktet har den samme rett til tjenester og tilbud som befolkningen for øvrig. Innsatte som ønsker å delta ved gudstjenester, søke sjelesorg eller ønsker andre religiøse eller livssynsmessige tjenester, får så langt det er praktisk mulig anledning til det.» Slik det er i dag blir innsatte i norske fengsler betjent av Den norske kirke i samarbeide med prester og representanter fra andre kristne trossamfunn, humanetisk forbund og andre religioner som Islam og buddhisme. Ordlyden i straffegjennomføringsloven «så langt det er praktisk mulig» er betegnende for dagens ordning. Det er fengselsleders formelle ansvar å tilrettelegge for disse tjenestene. Men de fleste fengselsledere delegerer dette ansvaret til fengselspresten som har kontakt med de forskjellige livssynsgrupper utenfor murene. Når innsatte spør etter tjenester utenfor den norske kirke, tar presten kontakt med de aktuelle gruppene eller kontakter personer for besøk, oppfølging og eventuelt klarering. I dag fungerer dette ganske bra, men ordningen kan virke litt tilfeldig. Derfor jobbes det nå med en ny utdanningsmodell ved UiO. En såkalt Chaplaincy modell hvor livssynsarbeidere fra forskjellig trossamfunn, religioner og agnostisk / ateistisk humanisme, blir utdannet til å tjenestegjøre i norske fengsler. Denne modellen befinner seg nå i støpeskjeen.*

*Stålsett utvalget ble oppnevnt av Stoltenberg II regjeringen, og hadde som formål å gjennomgå statens tros og livssynspolitik. Utvalget skulle også fremme forslag som kunne bidra inn i det livssyns åpne samfunn som bygger på trosfrihet og menneskerettigheter. Utvalgets NOU ble avgitt til kulturdepartementet januar 2013 rett etter at Statskirken opphørte i mai 2012. Implementeringen av Stålsett utvalgets uttalelser lar i mellomtiden vente på seg. Dette er et politisk spørsmål.*

*Noen mennesker finner mening i de materielle ting. Noen legger vekt på personlig velvære, fred og ro i sinnet. For andre betyr de personlige relasjonene mye. Andre igjen søker det Hellige eller en dypere mening i tilværelsen. Mange av oss finner mening gjennom alle disse forhold. Presten eller en annen livssynsarbeider kan være viktige samtalepartnere inn i denne søken.*

*Nå har vi i hatt fengselsprester i Norge helt fra 1838. Fra denne tiden ble presten sett på som strafferegimets forlengede arm. Den innsattes skulle prekes full av Guds ord til bot og bedring. Bibel, vann og brød skulle endre personens mentalitet og innstilling. Motstykket til innlåsing og isolering av kriminelle, var klosterlivets ide om å stenge verden ute. Munken skulle gjennom isolasjon, kontemplasjon, bønn og bibeltekster søke Gud i stillhet og ro. I dag representerer presten ikke staten eller samfunnets straffeinstans.*

*Nå er sjelesorg en viktig del av presters arbeidshverdag både i og utenfor fengselet. Sjelesorg kan oversettes med «omsorg for hele menneske». Kropp, tanker, følelser, skyld, skam, eksistensielle spørsmål, håp, glede og psykisk smerte. Denne omsorg er i utgangspunktet ingen terapi, men kan ha en terapeutisk virkning. Sjelesorg er heller ingen advokats forsvarstale i møte med en ugjerning. Sjeleomsorgen tar utgangspunkt i den innsattes vanskelige liv uten å dømme eller utøve reaksjoner. Det handler om den innsattes eget liv, han/hennes fortelling, hans/hennes egen livstolkning og religiøse praksis. Det er dette som danner utgangspunktet for samtalen. For ungdommer blir dette spesielt viktig. Siden grunnlaget for samtalen er den straffedømte selv, har presten en dempende og ingen polariserende funksjon. Det å ta utgangspunkt i den innsattes egen refleksjon og situasjon, virker i mange tilfeller også rehabiliterende.*

*Odd Gjøen*

## Nav-veileder i fengsel

Noen fengsel er tilknyttet en NAV-veileder som har kontor plass i fengselet, og som har hel eller delvis arbeidstid der. Samarbeidet mellom NAV og kriminalomsorgen reguleres av

- Samarbeidsavtale mellom NAV og Kriminalomsorgen (Kriminalomsorgen & Arbeids og velferdsetaten, 2014).
- Retningslinjer for NAV-veileder i fengsel (Arbeids og velferdsetaten & Kriminalomsorgen, 2015).
- Retningslinjer om kriminalomsorgens ansvar og oppgaver i samarbeidet med NAV-veileder i fengsel, (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2015).

NAV forvalter tjenester fra både stat og kommune. Statsdelen handler om arbeid og trygdeytelser, mens kommunaldelen er sosiale tjenester. Se også en nærmere forklaring om NAV på [tilbakeføring.no](http://tilbakeføring.no), gjengitt på side 93 i denne rapporten (*NAV -enkelt forklart*, 2021).

NAV-veileder i fengsel er forankret i stats-delen av NAV, og har mulighet til å saksbehandle, registrere og ha systeminnsyn om saker som dreier seg om arbeid. For eksempel sette i gang med arbeidsavklaring, innvilge arbeidsmarkeds kurs eller søke plass i arbeidsmarkedstiltak.

NAV-veileder samarbeider med fengselets arbeidsdrift og skolen i fengselet om innsattes plan for arbeid og utdanning. Når det gjelder saker om dreier seg om sosiale tjenester kan NAV-veileder i fengsel gi råd og veiledning, og ellers formidle kontakt med den enkelte innsattes kommune for videre saksbehandling.

NAV kan tilby noen arbeidsrettede tiltak under fengselsopphold.

Under her beskrives noen av mulighetene som kan tilbys i samarbeid mellom [fengsel, skole, arbeidsdrift og NAV](#).



### **Arbeidsutprøving**

De som ønsker å prøve en bestemt type jobb for en kort periode, som trenger opplæring eller ønsker en referanse for å søke jobb videre, kan søke om arbeidstrening. Det finnes også tiltak for de som har lite arbeidserfaring eller nedsatt arbeidsevne, og dermed har behov for å jobbe i et skjermet arbeidsmiljø. I fengsel vil arbeidsdriften tilby arbeidstrening innenfor ulike yrkesområder, men NAV kan også hjelpe med arbeidstreningstiltak hos ulike virksomheter utenfor fengselet i forbindelse med frigang eller løslatelse.

Mer om Arbeidsutprøving kan lese på [nav.no: arbeidsutprøving](http://nav.no: arbeidsutprøving).

### **Arbeidsavklaring**

Avklaring er rettet mot de som er usikre på hva de kan jobbe med av helsemessige årsaker eller fordi de har vært lenge ute av arbeidslivet. Med avklaring menes en kartlegging eller utprøving av en persons arbeidsevne. Arbeidsdriften kan være en arena for å få kartlagt arbeidsevne i fengsel.

Mer om arbeidsavklaring kan leses på [nav.no: avklaring](http://nav.no: avklaring).

### **Opplæring og kvalifisering gjennom NAV**

Opplæring er et tiltak for de som trenger mer kompetanse for å anskaffe eller beholde arbeid. Domfelte kan enten få opplæring ved å delta i arbeidsmarkeds kurs (AMO-kurs), yrkesrettet opplæring eller ved å delta i det ordinære utdanningssystemet.

**AMO-kurs** er korte yrkesrettede kurs som ofte inneholder en kombinasjon av praktisk og teoretisk opplæring, og kan inneholde arbeidspraksis i en ordinær virksomhet som ikke er knyttet til kriminalomsorgen. Tilgjengelige kurs vil variere basert på behovene i det lokale arbeidsmarkedet. Domfelles fengsel kan undersøke muligheter for å gjennomføre spesifikke AMO-kurs i deres enhet, i samarbeid med skole og/eller arbeidsdrift.

Eksempler på AMO-kurs som er gjennomført i ulike fengsl er truckførerkurs, stillasbyggerkurs, anleggsgartnerkurs og baristakurs. I noen fengsler er det gode eksempler på et samarbeid mellom NAV og skolen. For eksempel at NAV organiserer baristakurs, mens skolen kjøper inn kaffemaskin og arrangerer kaffesalg for ansatte og innsatte. Også hundekurs har vært gjennomført en rekke ganger i Oslo og Bredtveit fengsel. Noen innsatte som har gjennomført hundekurset har senere fortsatt en karriere som hundeinstruktører.

Personer som står uten rett til opplæring i utdanningssystemet, eller har svake grunnleggende ferdigheter kan få støtte fra NAV til yrkesrettet opplæring eller opplæring i grunnleggende ferdigheter.

I enkelte tilfeller kan NAV også gi støtte til ordinær utdanning. Mer om alt dette kan leses hos [nav.no: kvalifisering](http://nav.no: kvalifisering).

Kilde: tilbakeføring.no

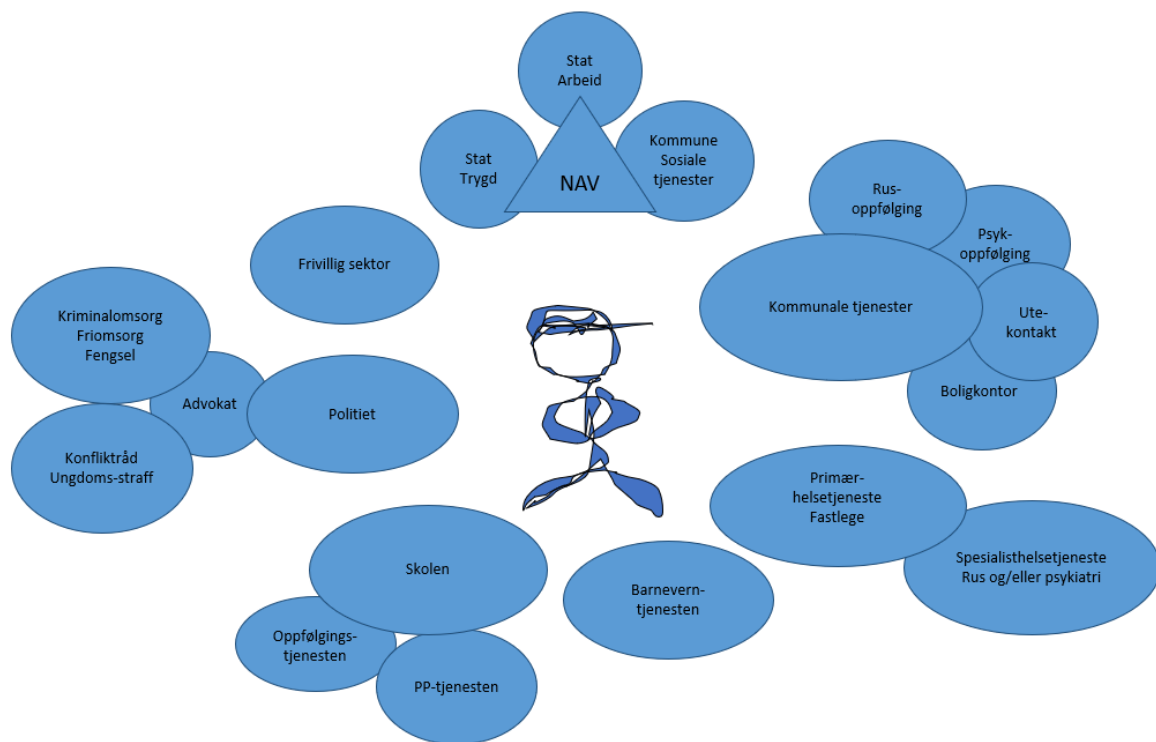
Det ble i 2017 gjennomført en evaluering av NAV-tjenester i fengsel. FAFO-forskerne Inger Lise Skog Hansen og Lise Lien undersøkte hvordan innsattes rett til NAV tjenester fungerte etter at samarbeidsavtalen mellom NAV og kriminalomsorgen ble undertegnet i 2014. De så blant annet på om de sentrale føringene ble fulgt lokalt. Rapporten konkluderte med at det var svært varierende om fengsler har NAV veileder, og hvor stor stillingsressurs de enkelte fengslene hadde. I de fengslene hvor det var NAV veileder til stede, viste rapporten at hadde denne en viktig rolle i tilbakeføringsarbeidet, og at uten NAV i fengsel mister innsatte tilgangen til tjenester (Skog Hansen, 2017).

NAV er en annerledes samarbeidspartner for kriminalomsorgen enn de andre importerte tjenestene som helse og skole. Ikke alle fengsel har NAV-veileder, og NAV-veileder i fengsel har forholdsvis begrensede oppgaver innenfor NAV-systemet. Derfor er de lokale NAV-saksbehandlerne ute i ulike kommuner en hovedaktør i samarbeidet med den enkelte person selv om det er NAV-veileder i fengselet. NAV er derfor også beskrevet som ekstern samarbeidspartner i neste avsnitt.

### Samarbeid mellom kriminalomsorgen og eksterne samarbeidspartnere

Velferdssystemet i Norge består av ulike aktører som skal sikre innbyggerne velferd som helse, utdanning, bolig og trygdeordninger. Alle innbyggere forholder seg til ulike velferdsinstitusjoner gjennom livsløpet, noen har behov for hjelp fra mange instanser.

Tegningen under er laget i forbindelse med en fagsamling om unge på KRUS, for å gi et bilde av hvor mange instanser som kan være i kontakt med en ung voksen med sammensatte utfordringer som for eksempel psykisk helse, rus og kriminalitet.



Noen av velferdsaktørene er under et fengselsopphold representert gjennom forvaltningssamarbeidsmodellen (importerte tjenester), og kontakten mellom den innsatte og den aktuelle sektoren vil i stor grad ivaretas gjennom representanten i fengsel. Dette gjelder i særlig grad fengselsundervisningen og helseavdelingen som journalfører og kommuniserer i det samme systemet som utdanningsmyndighetene og helsetjenesten ute. For eksempel når det gjelder søknader og rådgivning for innsattes videre skolegang etter løslatelsen så er det lærer/rådgiver på skolen som står for all kontakt. Det vil derfor ikke påhvile kontaktbetjent eller sosialkonsulent å bistå med hjelp til dette. I stor grad gjelder det samme for helsetjenester. For eksempel er det helsepersonell som bistår med henvisning til ulike spesialisthelsetilbud. Et unntak er henvisning til rusbehandling, her kan henvisning komme fra andre tjenester i førstelinje, også fra innsatte selv eller ansatte i kommunale tjenester eller kriminalomsorgen.

Nav-veileder i fengsel vil i noen grad ha en koordinerende rolle mellom innsatte og NAV ute med for eksempel registreringer i NAV sitt journalsystem. NAV-veileder i fengsel er imidlertid begrenset tilbud, ikke alle fengsel har NAV-veileder. I tillegg er NAV systemet mangfoldig med både kommunale og statlige tjenester. Kontaktbetjent, sosialkonsulent og tilbakeføringskoordinator vil derfor ha ansvar for koordineringen mellom innsatte og NAV i de fleste sammenhenger.

## NAV

NAV er opprinnelig et akronym for «Ny Arbeids og Velferdsforvaltning», hvor «Ny» henviser til reformen i 2006 som slo sammen de tre velferdstjenestene «Arbeidskontoret»,

«Trygdekontoret» og «Sosialkontoret». NAV er den største og viktigste forvalteren av velferdstjenester i Norge, og på den måten en hovedaktør i tilbakeføringsarbeidet i kriminalomsorgen.

NAV har siden 2017 hatt en forsterket innsats overfor unge. Unge voksne defineres vidt, man anses for å være ung voksen opp til 30 års alder (*Oppfølging av unge i NAV i Oslo, 2021*). Målet for forsterket ungdomsinnsats i NAV var å øke aktiviteten til unge ledige enten i form av arbeid, utdanning eller annen hensiktsmessig aktivitet, og skal gi individuell og arbeidsrettet innen åtte uker til unge ledige under 30 år. FAFO har evaluert den første fasen av innsatsen. I evalueringsrapporten «Tid for aktivering» fremgår blant annet at et stort flertall av NAV-kontorene har organisert ungdomsarbeidet i egne ungdomsteam, og at flere unge har kommet i aktivitet som følge av innsatsen. Spesielt ser det ut til at flere har kommet over i utdanning (Strand et al., 2020).

Fordi NAV er en sammenslåing mellom tre tidligere etater, kan det by på utfordringer å forstå NAV sin organisering. Det kan for eksempel være forvirrende at en person kan være klient ved to ulike NAV kontorer avhengig av om vedkommende trenger tjeneste som tilbys i kommunal regi eller i statlig regi. Skjemaet under er forsøk på en grunnleggende forklaring på hvordan NAV er delt inn i en kommunal og en statlig del, med ulike lovverk og styringslinjer.

<p style="text-align: center;"><b>NAVreformen i 2006: Sammenslåing av: Aetat, trygdeetaten og sosialkontorene.</b>                      Ideen var: Innbyggerne skal få all hjelp de trenger på samme sted.                      Selv om det nå er ett kontor er det ulike styringslinjer å forholde seg til internt. Det gjør at NAV er forvirrende for mange.                      Her er forsøk på en oversikt.</p>	
<p>Det som før 2006 var Aetat og Trygdekontorets oppgaver kan nå kalles</p> <p><b>NAV STAT –tjenestene</b></p>	<p>Det som før 2006 var sosialkontorets oppgaver kan nå kalles</p> <p><b>NAV KOMMUNE- tjenestene</b></p>
<p>Reguleres av «lov om arbeids og velferdsforvaltningen». Denne loven samordner «arbeidsmarkedsloven» og «trygdeloven»</p>	<p>Reguleres av «lov om sosiale tjenester i NAV»</p>
<p>Styring skjer fra Arbeids og velferdsdirektoratet</p>	<p>Styring skjer fra kommunestyret</p>
<p>Hvilket lokalkontor som skal gi tjenesten bestemmes av personens folkeregistrerte adresse</p>	<p>Hvilket lokalkontor som skal gi tjenesten bestemmes av personens faktiske oppholdssted.</p>
<p>NAV stat-tjenester er alle tjenester som handler om trygdeytelser og å hjelpe personer ut i arbeidslivet. For eksempel barnetrygd, arbeidsavklaringspenger, dagpenger, arbeidsmarkedstiltak osv.</p>	<p>De kommunale tjenestene som alltid skal leveres av det lokale NAV-kontoret:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>Opplysning, råd og veiledning, herunder økonomisk rådgivning</i></li> <li>• <i>Økonomisk stønad</i></li> <li>• <i>Midlertidig botilbud</i></li> <li>• <i>Individuell plan</i></li> <li>• <i>Kvalifiseringsprogram med tilhørende stønad</i></li> </ul> <p>For øvrig har kommunene også bredt tjenestetilbud for eksempel innen bolig, rus, psykiatri. Både tilbud og organisering varierer fra kommune til kommune.</p>
<p>Tjenestene er rettighetsfestede og utløses etter fastlagte kriterier. Tjenester og ytelser skal være de samme uavhengig av bosted</p>	<p>Ytelse er i større grad skjønnsmessig. For eksempel varierer satser for økonomisk hjelp til livsopphold og husleie fra kommune til kommune</p>

Kilde tilbakeføring.no

I prosjekt Ung ut ble problemer med å koble innsatte til riktig NAV kontor i sosiale saker fremhevet som en kritisk utfordring. I rapporten kommer dette fram

*Dersom den innsatte ikke har aktiv sak ved NAV-sosiale tjenester, vil det være faktisk oppholdssted forut for innsettelse som er avgjørende for hvilket kontor som har ansvar for saken. Det må dokumenteres eller sannsynliggjøres hvor man hadde*

*faktisk opphold. Av de unge voksne i fengsel er det forholdsvis mange som ikke har fast tilhold noe sted, men bor hos bekjente eller på gaten ol. Når det ikke kan dokumenteres fast tilhold, er det sted for pågripelse om er avgjørende.*

*Dette er problematisk. Sosialfaglig ansatte har mange historier om vanskeligheter med å stadfeste rett tilhørighet for innsatte, det kan i noen tilfeller ta flere måneder. I et tilfelle med tvistesak mellom kommuner i to fylker ble samme sak påklaget til begge fylkesmannskontor. Fylkesmenn kom til ulik konklusjon. Når slike tvistesaker skjer samtidig med tidsnød og uforutsigbarhet kan konsekvensene bli at man ikke rekker å komme i gang med samarbeid før løslatelse. Dette er et argument for å starte prosess med kontaktetablering til NAV så tidlig som mulig ved innsettelse (Gaarder, 2017).*

### **Kommunale tjenester**

Alle med opphold i Norge tilhører en kommune og kommunen er ansvarlig for sine innbyggers grunnleggende velferdstjenester. Ansvar for kommunen har overfor individet opphører ikke dersom en innbygger kommer i fengsel eller annen straffegjennomføring. Den enkelte innsattes kommune er derfor en hovedaktør i tilbakeføringsarbeid.

KS har laget filmen «Kommunens oppgaver på 2 minutter» som beskriver kommunens ansvarsområder overfor sine innbyggere:

<https://youtu.be/eTbu0buE92Y>

(KS Kommunesektorens organisasjon, 2015)

Kommunen har ansvar for den primære helsetjenesten, grunnskole, at alle har et sted å bo, og at alle har et minimum å leve av. I tillegg til tjenestene som NAV i kommunen har ansvar for (opplysning, råd og veiledning, økonomisk stønad, midlertidig botilbud, gjeldsrådgivning, individuell plan og kvalifiseringsprogram), har kommunen også for eksempel tilbud om kommunale boliger for sårbare grupper, oppfølgingstilbud (ikke behandling) for innbyggere med rus og psykiatri- problemer eller tiltak

for forebygging av rus og kriminalitet. Eksempel på kommunale tjenester som ofte er viktige i tilbakeføringsarbeid kan være: «boligkontoret», «ruskonsulenten», «utekontakten», feltsykepleieren».

Det kommunale selvstyret i Norge står sterkt. Med unntak av tjenestene som tilbys gjennom NAV, står hver kommune ganske fritt til å organisere sine tjenester på den måten som passer de lokale forholdene. Tjenestene som tilbys er preget av kommunenes økonomi og politiske styring. Det medfører at det for eksempel kan være ulike satser for stønad til husleie, eller at søknadsprosedyrer og tildelingskriterier for kommunale boliger kan være svært forskjellig. Kunnskap om dette er viktig for å unngå forvirring og frustrasjon i samarbeidet mellom unge voksne, kriminalomsorg og kommune.

En god del kommuner benytter seg av modellen «Samordning av lokale rus og kriminalitetsforebyggende tiltak (SLT) Modellen sikrer samordning av tjenester rettet mot barn og unge som er i risiko eller som begår lovbrudd, og kan være spesielt viktig

kontaktpunkt for samarbeid med kriminalomsorgen. Det er en nærmere beskrivelse av modellen i avsnittet som omhandler «Verktøy for samhandling mellom sektorer».

### **Barnevernet**

Barnevernet er organisert i en kommunal og en statlig del. På helsetilsynets nettsider er organiseringen nærmere beskrevet (*Om barnevern og barneverntjenestene, 2021*) Barnevernet i kommunen har ansvar for å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid. I tillegg skal barneverntjenesten bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår. I den statlige delen finner vi Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) som blant annet har ansvar for å etablere, drifte og tildele plass i institusjoner, og rekruttere og formidle fosterhjem. Bufetat har også ansvar for enslige mindreårige asylsøkere. Det er en Fylkesnemnd som tar avgjørelser saker om omsorgsovertagelse og bestemmer om det skal brukes tvang i barnevernssaker (*Om barnevern og barneverntjenestene, 2021*).

For mindreårige i kriminalomsorgen er barnevernet involvert som samarbeidspartner i alle saker (Fransson, Hammerlin og Skotte, 2019; Fransson, 2020). Bufetat er sentral aktør i de tverrfaglige ungdomsteamene som er etablert i begge ungdomsenhetene slik det går frem av Retningslinjer om straffegjennomføring for mindreårige innsatte og domfelte (§10a) (Justis og beredskapsdepartementet, 2015).

Når det gjelder unge voksne kan også barnevernet være samarbeidspartner i tilbakeføringsarbeidet. En stor andel av unge voksne i kriminalomsorgen har bakgrunn med ulike tiltak fra barnevernet, og kan være aktuelle for ettervern. Barnevernets etterverntilbud strekker seg til fylte 25 år, nylig utvidet fra 23 år (*Tiltak i barnevernet for ungdom over 18 år, 2021*).

Det følgende avsnittet er i sin helhet hentet fra et informasjonsskriv utformet av Bård Mellin-Olsen. Han er ansatt fra Bufetat i ungdomsenheten vest sitt tverretatlige team, og han redegjør for hvilke etterverntiltak fra barnevernet som kan være aktuelt for unge voksne i kriminalomsorgen.

### **Hvilke ettervernstiltak fra barnevernet kan være aktuelt for unge voksne innsatte**

Unge over 18 år kan tilbys ettervern av barnevernet. For unge voksne i ettervern har den kommunale barneverntjenesten i utgangspunktet anledning til å sette inn de samme tiltakene for ungdommer under og over 18 år, med noen unntak.

Videre oppfølging av barnevernet for ungdom over 18 år er regulert i [§ 1-3](#) i lov om barnevern. Det forutsettes her at det foreligger et samtykke fra ungdommen om videre oppfølging, og at ungdommen tidligere har hatt oppfølging fra barnevernet. Ungdommen må selv søke om slik oppfølging. Tidligere oppfølging fra barnevernet kan ha vært ulike hjelpetiltak, institusjonsplasseringer, fosterhjem, adopsjon osv.,

Også tidligere fengsling i ungdomsenhet kan være et slikt tiltak jmf. [§3.5 i lov om barnevern](#). Det er ikke nødvendig med et pågående tiltak når ungdommen fyller 18 år, og dersom ungdommen tidligere har takket nei til videre oppfølging fra barnevernet, skal heller ikke dette være grunnlag for å gi avslag på videre oppfølging.

Dersom barnevernstjenesten gir avslag på videre oppfølging skal dette begrunnes med barnets beste jmf [§ 1-3 i lov om barnevern](#).

Ettervern i barnevernskontekst er ofte et samarbeid mellom NAV kommune og det kommunale barnevernet. En viktig del av oppfølgingen kan i denne sammenhengen være at barnevernet hjelper og koordinerer søknadsprosessene opp mot NAV.

Det er først og fremst hjelpetiltak etter [§4.4 i lov om barnevern](#) som er aktuelle under og etter soning. Hjelpetiltak under soning kan være råd og veiledning om bolig, ADL ferdigheter og koordinering av søknadsprosesser i forbindelse med livsopphold og bolig.

Etter soning kan også subsidier til bolig være aktuelt i tillegg til miljøterapi, støttekontakt og sosiale støtteordninger.

Dersom det er nødvendig med videre behandling av atferdsvansker og rus kan også [§4.26 i lov om barnevern](#) benyttes. Denne paragraf gir anledning til tilbakeholdelse i institusjon for behandling av alvorlige atferdsvansker, kriminalitet og rus. Denne lovhomeelen er kun aktuell for ungdommer under 19 år.

Dersom ungdommen bodde i fosterhjem ved innsettelse i fengsel vil det være naturlig at ungdommen og fosterhjemmet søker barnevernet om støtte til besøk i fengselet, og videreføring av fosterhjemmet etter endt soning.

Det samme gjelder der ungdommen er adoptert.

(Kilde Bård Mellin-Olsen).

Et viktig moment er at den unge voksne har rett til å «angre» dersom han eller hun blir skrevet ut fra barnevernet ved fylte 18 år. En del unge som har hatt en oppvekst med barnevernet involvert, ønsker å frigjøre seg fra barnevernet når de fyller 18 år og sier nei til ettervern (Fransson, 2009). I andre tilfeller vil kanskje barnevernet unngå ettervern med begrunnelse i at de ikke har tiltak som er nyttige for den unge voksne (Fransson & Brottveit, 2015). Dette er ikke uvanlig for unge voksne i fengsel, hvor mange antakelig er de «vanskeligste» barnevernsbarna. Man kan imidlertid tenke at det er nettopp disse som ville trenge den ekstra støtten i overgangen mellom barn og voksentilværelsen. Den unge kan når som helst mellom 18 og 25 år søke om ettervern. Barneverntjenesten skal også på eget initiativ forsøke å opprettholde kontakten og undersøke om den unge voksne likevel ønsker etterverntiltak.

*I Rundskriv Q-13/2011 presiserer BLD at ungdommer som har takket nei til ettervern ved fylte 18 år, ikke skal være avskåret fra senere ettervern, og at de skal informeres om dette og følges opp i fortsettelsen: «Hvis ungdommen selv ikke ønsker noe tiltak fra barneverntjenesten etter fylte 18 år, skal ungdommen gjøres oppmerksom på at han eller hun kan ombestemme seg. Barneverntjenesten bør forsøke å få til en avtale om at det skal opprettholdes kontakt også med dem som ikke ønsker videre tiltak. Under enhver omstendighet bør ungdom som har takket nei til tiltak kontaktes ett år etter at alle tiltak er avsluttet, for å høre om de nå likevel ønsker å motta tiltak. Selv om ungdommen i mellomtiden har flyttet til en annen kommune, er det fraflyttingskommunen som har dette ansvaret (Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet, 2011a).*

Det finnes ikke statistisk oversikt over hvor mange av de unge voksne i kriminalomsorgen som har hatt tiltak fra barnevern før 18 og hvor mange av dem som har /ikke har ettervern. I prosjekt Ung ut ble det foretatt en telling i Oslo fengsel på en dato i 2013. Tellingen viste at

*Av tjuesyv unge innsatte mellom 18 og 23 år så hadde atten stykker hatt vedtak av barnevernet før fylte 18 år. Ni stykker hadde ikke hatt vedtak fram mot fylte 18 år. Av disse var noen forholdsvis nye i Norge. Kun tre stykker hadde fortsatt oppfølging av barnevernet etter fylte 18 år. For noen av de utskrevne var det slik at barnevernet selv tok initiativ til å skrive 18 åringen ut. Andre opplevde at barnevernet gradvis ble borte uten at de hadde noen opplevelse av ha blitt utskrevet (Gaarder, 2017).*

Prosjekt Ung ut konkluderte med at det kunne være potensiale i mer systematisk samarbeid mellom kriminalomsorgen og barnevernet om unge voksne.

Inger Oterholm undersøkte i sin doktorgradsavhandling «Organisasjonens betydning for sosialarbeideres vurderinger» hvilken betydning har det for ungdom med barnevernsbakgrunn om de får oppfølging fra barneverntjenesten eller sosialtjenesten (NAV) etter fylte 18 år. Hun skriver:

*Mange ungdommer, som har hatt tiltak i barnevernet, strever i overgangen til en voksentilværelse. En høyere andel enn andre ungdommer har lav utdanning, opplever arbeidsledighet og mottar sosialhjelp. Deres overgang til voksenlivet beskrives som*



*akselerert og komprimert sammenlignet med andre ungdommer. De har ofte manglende støtte i sitt nettverk, og kan derfor ha behov for offentlig støtte (Oterholm, 2015).*

Konklusjonen i undersøkelsen var at det var forskjeller i måten barnevernet og NAV betraktet den unge på. Mens NAV preges av en logikk om hjelpebehov på bakgrunn av syk/ikke syk og en tydelig målsetning om selvstendighet, var barnevernslogikken mer

Historien om «A» på side 12 i denne rapporten illustrerer hvordan barnevernet benyttet fengselsoppholdet til å skape et godt relasjonelt og praktisk ettervernarbeid for en ung voksen.

karakterisert av et foreldrelignende prinsipp hvor det å sikre de unge relasjonell tilhørighet også var viktig. Barnevernets oppfølging kan ikke erstattes av NAV uten at noe vesentlig går tapt (Oterholm, 2015).

En masteravhandling fra VID vitenskapelige høyskole undersøkte problemstillingen «Hva kjennetegner tjenestenes samarbeid om unge mellom 18 og 23 år, som er under soning, og i overgang mellom

barneverntjenesten og NAV?» Avhandlingen konkluderte med etatenes strukturer og organisering av samarbeidet, hva veilederne legger i et godt liv og de unges hjelpebehov har en særlig betydning for samarbeidet (Alexandersen, 2021).

Det kan være et stort potensiale i mer systematisk samarbeid mellom kriminalomsorgen og barnevernet om oppfølging og ettervern av unge voksne mellom 18 og 25 år. Dette er et tema som bør få fokus i videre forskning og kunnskapsutvikling

#### Frivillig sektor

For å komme tilbake til samfunnet etter et opphold i kriminalomsorgen trengs det mer enn arbeid, bolig og helsetjenester. Følelsen av tilhørighet hos familie eller venner er betydningsfullt for trivsel og god livskvalitet. Det bidrar til å skape en sammenheng i livet, og er viktig for egen identitet og psykisk helse. For personer i fengsel er ofte kontakten med det sosiale nettverket på utsiden sårbart, men også ekstra viktig (*tilbakeføring.no*). En rekke frivillige organisasjoner tilbyr kontakt under straffegjennomføring og ulike tilbud om praktisk hjelp, aktivitet og sosiale nettverk etter løslatelse.

Frivillige organisasjoner dannes og drives av idealisme, og har ikke lovpålagt ansvar i tilbakeføringsarbeid. Imidlertid fyller de et stort behov som offentlig sektor ikke dekker. Likepersonorganisasjoner som «Wayback», «Retretten» og «FRI» er eksempler på organisasjoner som blant annet setter innsatte i kontakt med andre i samme situasjon, både underveis og etter straffegjennomføring. Det finnes også mange tilbud i frivillig sektor for meningsfylt fritid, etablering av nettverk og anskaffelse av arbeid, for eksempel har Frelsesarmeen, Røde Kors og WayBack landsdekkende tilbud til innsatte og løslatte. For Fangers Pårørende (FFP) er en landsdekkende organisasjon som gir hjelp og støtte til pårørende. I tillegg er det en mengde lokalt forankrede tilbud som er viktige aktører for tilbakeføringsarbeid. For eksempel har Kirkens bymisjon tilbud flere steder i landet, som FRI i Drammen og kafedrift i Halden.

Kriminalomsorgen og frivillig sektor har også samarbeid på systemnivå for eksempel ved tildeling av årlige tilskuddsmidler, såkalte «post 70» midler.

Røde kors nettverk etter soning (NES) har i Oslo etablert «Tilbakeføringscenteret» hvor flere frivillige og offentlige tilbud er samlokalisert: «Nettverk ung», kafedrift, sykkelverksted, Grønland voksenopplæring, Røverradioen og NAV (*Nettverk etter soning i Oslo*).

Røde kors og Frelsesarmeen har etablerte samarbeid med kriminalomsorgen som har vart i årtier. Frelsesarmeens fengselsarbeid har gitt tilbud til innsatte i 100 år blant annet ved sin besøkstjeneste. Frelsesarmeens Elevator gir tilbud om §12soning for personer som trenger arbeidstrening (*Fengselsarbeid, 2021*) Røde kors gir tilbud om samtaler med innsatte gjennom sin visitortjeneste (Røde Kors, 2020).

Frivillige organisasjoner har programtilbud og samtalegrupper og andre tiltak som tilbys innsatte og

domfelte. For eksempel har Frelsesarmeen tilbudet «Mellom oss». Kirkens bymisjon har «Myrsnipa» som kan tilby hjelp til samvær med barn under soning.

KRUS samarbeider med frivillige organisasjoner om kompetanseutvikling, for eksempel med Røde Kors om kurs i gjeldsarbeid for ansatte i kriminalomsorgen, eller med Kirkens bymisjon om foreldreveiledningsprogram.

Wayback bidrar i stor utstrekning i prosesser der kriminalomsorgen ønsker å ha brukermedvirkning i utvikling av tjenester. I noen prosesser har andre organisasjoner bidratt med brukerstemmen, som for eksempel Forandringsfabrikken.

## Verktøy for samhandling mellom sektorer

Samarbeid og samordning mellom aktører i offentlig sektor er et nasjonalt fokusområde. Måten velferdsstaten er organisert og styrt i sektorer og linjer fører til at personer som trenger flere tjenester kan falle mellom stoler og det oppstår problemer med samarbeidet på tvers. Dette er et problem som er behørig beskrevet i forskningslitteratur og som inngår i en diskurs omkring styring av offentlig sektor. For eksempel gir FAFOs rapport «Trøbbel i grenseflatene» et innblikk i samordningsproblemer og mulige arbeidsmodeller i oppfølging av barn og unge (Skog Hansen et al., 2020).

«Innovasjon», «tjenestedesign» og «samskaping» er alle uttrykk for strategier for utvikling av tjenester ved å sette borgeren i fokus og systematisk involvere alle berørte aktører i helhetlige løsninger. Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI), nå DFØ, er offentlig sektors sentrale fagorgan for modernisering og omstilling. På deres nettsider er tjenestedesign en tilnærming som tilbys og anbefales for utvikling av tjenester. Tilsvarende kompetanse om tjenestedesign og innovasjon tilbys på KS sine nettsider (Kommunenes interesseorganisasjon). Det viser at denne tenkemåten om utvikling av tjenester har fått fotfeste i norsk offentlig sektor.

Å få til samarbeid på tvers er av stor betydning for at unge voksne i kriminalomsorgen skal styrke muligheter til å samfunnsdeltakende borgere. Det er en rekke strategier og modeller som har som målsetning å sikre samordning av innsatser på samfunnsnivå, og som er viktige for å gi retning til utvikling av praksis i tilbakeføringsarbeid med unge. Videre er det konkrete verktøy som er utformet og lovfestet for å sikre samordning av aktørenes innsats overfor enkeltindivider.

### Nasjonale samarbeidsstrategier (policy)

Noen av de viktigste tverrsektorielle strategiene som pr 2021 er av betydning for gruppen unge voksne i kriminalomsorgen mener vi er

- 0-24 samarbeidet
- Ungdomshelsestrategien
- Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff 2017–2021)
- Stortingsmelding 34 (2020–2021) Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet.

### **0–24 samarbeidet**

0-24 er et samarbeid mellom Helsedirektoratet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet og Utdanningsdirektoratet. 0–24-samarbeidets formål er å støtte opp om og styrke nødvendig samordning og samarbeid i fylker og kommuner, til beste for barn og unge og deres familier. Perioden for det strategiske samarbeidet varte til mars 2021, men skal videreføres. FAFO

har utarbeidet et kunnskapsgrunnlag om tverrsektoriell innsats overfor barn og unge, blant annet gjort tilgjengelig gjennom en powerpointpresentasjon (Skog Hansen et al., 2019) som finnes på nettsiden [www.0-24samarbeidet.no](http://www.0-24samarbeidet.no).

### **Ungdomshelsestrategien**

«Ungdomshelsestrategien 2016-2021» er regjeringens strategi for samordning for å sikre unge gode liv med mestring, både fysisk psykisk og sosialt.

Målgruppen for ungdomshelsestrategien er de unge selv og de som jobber med barn og unge. Regjeringens ambisjon er at mangfoldet av norsk ungdom og unge voksne skal ha de beste forutsetninger for å leve gode liv og oppleve mestring fysisk, psykisk og sosialt. Strategien viser hvordan myndigheter, kommuner og tjenestene kan bidra til et å nå et slikt mål og hvordan de som har behov for det, skal få god tilgang til tilpassede helse- og omsorgstjenester (Departementene, 2016).

### **Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff 2017–2021(Tilbakefallsstrategien)**

«Redusert tilbakefall til ny kriminalitet», også kalt «Tilbakefallsstrategien» er regjeringens strategi. Redusert tilbakefall til ny kriminalitet er et felles ansvar på tvers av flere sektorer og forvaltningsnivåer. Kriminalomsorgen, samarbeidende etater og kommunene må derfor samordne sine virkemidler bedre og legge til rette for at domfelte kan gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster.

Tiltakene i denne strategien dreier seg primært om å tette glippsoner mellom fengsel og samfunnet ellers, slik at innsatte kan leve et framtidig liv uten å begå ny kriminalitet (*Redusert tilbakefall til ny kriminalitet*, 2017).

### **Stortingsmelding 34 (2020–2021) Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet**

Stortingsmeldingen oppsummeres slik: *Regjeringens politikk er forebygging gjennom tidlig og samordnet innsats på tvers av sektorer. Gjentakelse skal forhindres gjennom behandling og effektive straffereaksjoner. Utsatte barn, unge og familier må fanges opp og få hjelp med sine utfordringer. For å bekjempe gjengkriminalitet trengs innsats over tid []. For å lykkes trengs et helhetlig og godt tjenestetilbud på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer. Barn og ungdom som begår lovbrudd har ofte psykiske helseproblemer og atferdsvansker som de trenger hjelp med. Det er ønskelig med en straffegjennomføring for barn og unge som tar hensyn til den enkeltes forutsetninger, behov og ressurser, men som også setter klare grenser og gir et allmennpreventivt signal* (Justis og beredskapsdepartementet, 2020).

Verktøy for samordning - Individuell Plan og ansvarsgrupper

Alle som har behov for langvarige og koordinerte helse- og -omsorgstjenester har rett til å få utarbeidet en individuell plan (IP) dersom personene selv ønsker det. For å sikre en samordning mellom de ulike instansene er retten til Individuell Plan (IP) hjemlet i ulike lovverk:

- Pasient og brukerrettighetsloven §2-5 (Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999).
- Forskrift om habilitering, individuell plan og koordinator kap.5 (Forskrift om Individuell plan og koordinator, 2011).
- Spesialisthelsetjenesteloven §2-5 (Spesialisthelsetjenesteloven, 1999).
- Sosialtjenesteloven §28 (Sosialtjenesteloven, 2009).

Ved utarbeidelse av individuell plan skal det utpekes en ansvarlig koordinator.

Det er verdt å merke seg at kriminalomsorgen ikke har IP som virkemiddel i sitt lovverk, og kan ikke vedta at en person skal få det. Imidlertid kan kriminalomsorgen informere og bistå den domfelte eller fengslede personen i å søke om IP.

Individuell plan i kriminalomsorgen er omtalt på [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no) (*Om individuell plan*) og i boken «Straffegjennomføring» (Storvik, 2017).

En individuell plan som utarbeides under straffegjennomføringen, gir en oversikt over sosial- og helsetjenester som anses som viktige under straffegjennomføringen og i fremtiden.

Planen sikrer samarbeid mellom domfelte og tjenesteyterne, og den bidrar til at tjenesten samordnes og blir vurdert i sammenheng. Individuell plan gir imidlertid ikke større rett til helse- og sosialtjenester enn det som følger av øvrig regelverk.

Når individuell plan utarbeides i fengsel, er det gjerne kontaktbetjent eller sosialkonsulent som er koordinator. Koordinatoren har, sammen med innsatte, ansvar for samordning og fremdrift av planen. I god tid før løslatelse må ansvaret overføres til ny koordinator utenfor fengselet, for eksempel en ansatt i kommunen. På den måten kan domfelte lettere bygge på videre tiltak som er igangsatt under straffegjennomføringen, og sikres nødvendig oppfølging etter løslatelse (Storvik, 2017).

En del av utfordringsbildet er manglende bruk av IP. I Sturla Falchs Sirius-rapport fra 2015 blir det vist til Synovates evaluering fra 2011. «Kartlegging av fengselshelsetjenesten i Norge 2010». Her blir det beskrevet en situasjon (s.35) der «knappt 8 prosent av innsatte med antatte rusmiddelproblemer hadde IP» (Falck, 2015).

I masteravhandlingen «Når blodet bruser og ting skjer» er Falcks rapport om manglende bruk av IP kommentert:

*Nye manuelle tellinger og tilbakemeldinger fra praksisfeltet kan tyde på dette bildet har forblitt uendret de siste 10 årene. Våre observasjoner er at det kan være flere variabler som gir dette bildet. For det første er det med IP ikke nedfelt i vårt lovverk, våre ansatte har manglende kunnskaper om dette og det tredje momentet er at det hos våre forvaltningspartnere er en manglende vilje til å ta på seg denne oppgaven (Martinsen, 2016).*

#### Ansvarsgruppe

Ansvarsgruppe er betegnelse på en samarbeidsform mellom aktører. Samarbeidsformen er ikke pålagt i lov eller forskrift, men er gjerne knyttet til samarbeidet i en individuell plan.

Hensikten med å ha en ansvarsgruppe er å sikre et tverrfaglig samarbeid, informasjonsflyt og koordinerte tjenester, der deltakerne er fastere forpliktet enn om de ulike tjenesteyterne kun kontaktes ved behov.

Ansvarsgruppe i kriminalomsorgen er omtalt på [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no) (Om ansvarsgrupper i fengsel, 2021) og i boken «Straffegjennomføring» (Storvik, 2017).

Ansvarsgruppe brukes i kriminalomsorgen også som betegnelse på tverrfaglig, sammensatt gruppe som består av enkeltpersoner som har forpliktende delansvar for innsatte. Representantene kan være ansatte i fengselet og interne eller eksterne samarbeidspartnere. Det kan være kontaktbetjent, sosialkonsulent, tilbakeføringskoordinator, representant fra skolen, helsetjenesten i fengselet, ansatte i friomsorgen, NAV, barnevern, fastlege, advokat, distriktpsikiatrisk senter (DPS), eller andre i tjenesteapparatet som har kjennskap til innsatte. Representantene i ansvarsgruppen tar utgangspunkt i en felles handlingsplan for innsatte, ofte nedfelt i en fremtidsplan eller en individuell plan. Hensikten er å tilrettelegge ulike tiltak for å sikre innsatte en best mulig livssituasjon. Innsatte og kontaktbetjenten eller annen koordinator samarbeider, ut fra behov, hvem som skal innkalles til slike møter (Storvik, 2017).

Det er et mål at personen det gjelder må medvirke i arbeidet med sin plan. Å ha en ansvarsgruppe er frivillig og personens vurdering av hvem som skal sitte i ansvarsgruppe bør tillegges stor vekt.

For at en ansvarsgruppe skal fungere etter hensikten må det utpekes en koordinator. Det er ikke lovfestet hvem som skal ta koordinatorrollen. Det vil være naturlig at personen det gjelder kan peke på den personen han eller hun tillit til, og/eller som er mest tilgjengelig. Når en person er i fengsel over lang tid kan for eksempel kontaktbetjent eller sosialkonsulent ha en koordinerende rolle, men det er avgjørende at koordineringsansvaret før løslatelse overføres til en person som representerer kontinuitet.

Modell for Samordning av lokale rus og kriminalitetsforebyggende tjenester (SLT)

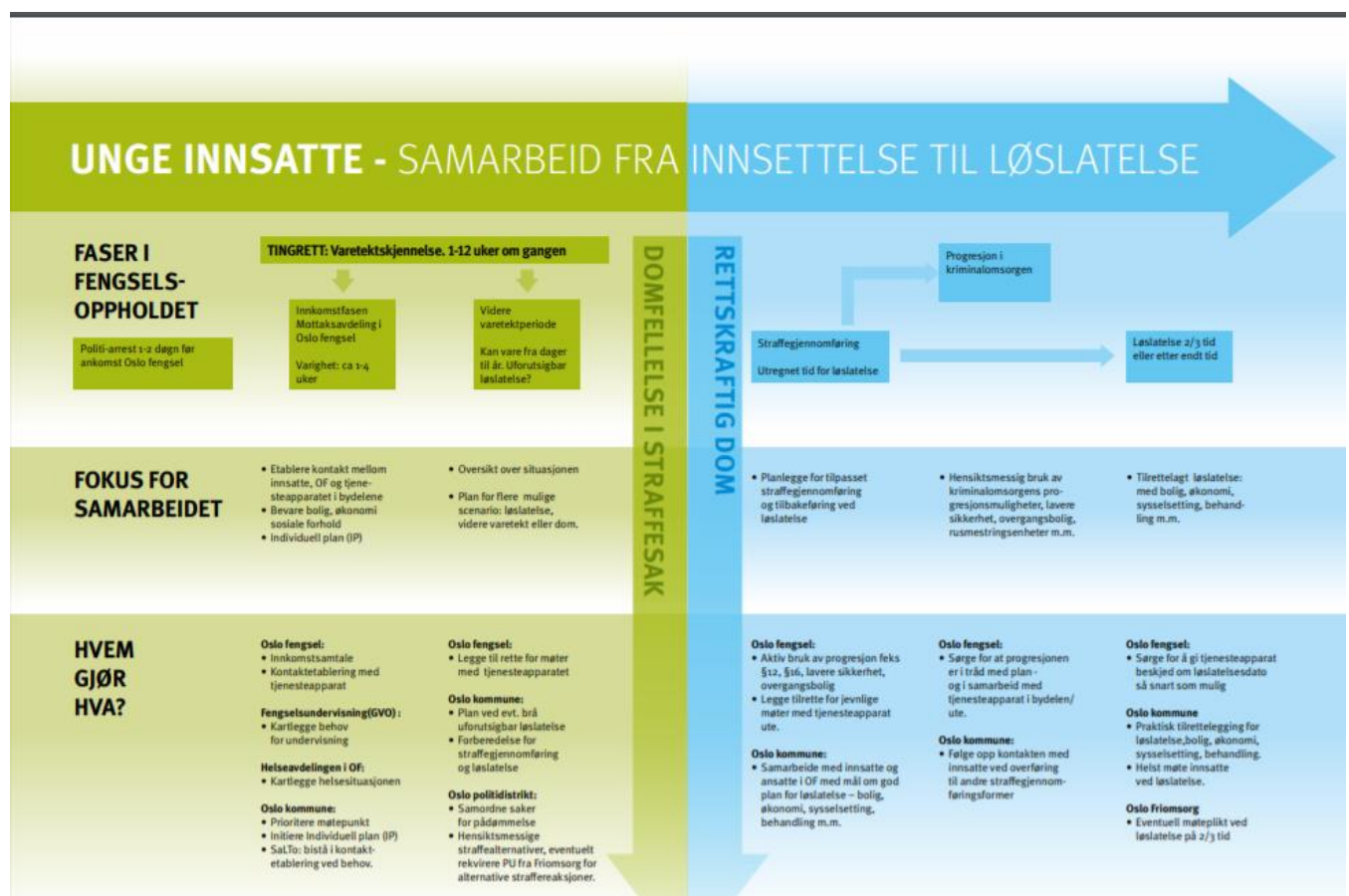
SLT (Samordning av lokale rus og kriminalitetsforebyggende tjenester) er en organisatorisk modell som kommuner kan velge å ta i bruk. Modellen gir en struktur for å samordne rus og kriminalitetsforebyggende tiltak for barn og unge, og skal sikre godt samarbeid mellom kommunale tjenester, politi og andre aktører. Målet er at kommunens barn og unge skal få riktig hjelp til riktig tid, av et hjelpeapparat som samarbeider godt på tvers av etater og faggrupper. Modellen er omtalt på konfliktrådets nettsider [www.konfliktraadet.no](http://www.konfliktraadet.no).

Sekretariatet for konfliktrådene (SFK) har ansvaret for å følge opp SLT-modellen. SLT-samarbeidet representerer en eksisterende struktur for fag- og praksisutvikling som nettopp dreier seg om forebygging av rus og kriminalitet blant barn og unge. For målgruppen unge og unge voksne kan SLT derfor være en spesiell mulighet til å koble kommunal sektor inn i arbeid. For eksempel er SLT-koordinator i noen kommuner en kontaktperson for å planlegge løslatelse til kommunen. SLT kan også være samarbeidspartner i fag og praksisutvikling på nasjonalt nivå, SLT modellen benyttes av om lag 200 norske kommuner.

Sekretariatet for konfliktrådene (SFK) har et landsdekkende fagansvar for SLT, og de har også et sentralt ansvar for konfliktrådene. (SLT-modellen - Konfliktrådet, 2021). Konfliktrådet er sentral i arbeidet med unge voksne i kriminalomsorgen i kraft at de administrerer ungdomsstraffen, og ved at de kan tilby gjenopprettende prosess. Det er lovgitt i straffegjennomføringsloven at kriminalomsorgen skal sørge for informasjon om mulighet for

gjenopprettende prosess til alle innsatte og straffedømte. (Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) - Lovdata.) SFK er slik en sentral aktør i utvikling av praksis rundt unge voksne i varetekt og straff, også nasjonalt.

Oslo kommune har utformet sin egne SLT-modell kalt SaLTo. SaLTo består av kommunal sektor, forebyggende politi og samarbeidende sektorer som utdanningsetaten, Bufetat og andre aktører som arbeider med rus og kriminalitetsforebyggende arbeid lokalt. SaLTo og Oslo fengsel og Ung Ut prosjektet utarbeidet en veileder om oppfølging og tilbakeføring av unge voksne fra Oslo fengsel i 2015 (Veileder for oppfølging av unge i Oslo fengsel, 2015). Figuren under er hentet fra veilederen og beskriver samarbeidsprosessen fra innsettelse til løslatelse.



(Veileder for oppfølging av unge i Oslo fengsel, 2015).

## Kapittel 7 Kritiske sårbarheter i kriminalomsorgen som kan hindre samarbeid om tilbakeføring

I rapporten «kriminalitetsforebygging på norsk – en kunnskapsoversikt» fra politihøgskolen er det et kapittel som beskriver på hvilken måte fengselsopphold har en kriminalitetsforebyggende funksjon. Noen av funnene i kunnskapsoversikten peker i retning av at fengsel i noen grad «virker», men at det også er en del områder som kan forbedres.

*Å skape en meningsfylt soningshverdag og være en brobygger mellom livet i fengsel og et liv i frihet er sentrale målsetninger for tiltakene som er omtalt i dette kapitlet. Mens flere av programmene har et forbedringspotensial når det gjelder mer strukturert oppfølging av deltakerne etter endt soning, tyder forskningen på at det utføres mye godt tilbakeføringsarbeid i norske fengsler. Tilbud om praksisnær opplæring og utdanning, kontaktbetjentordning og musikkterapi med mestringsfremmende og rehabiliterende virkning er noen eksempler.*

*..For eksempel i forbindelse med tiltak for innsatte med psykiske lidelser og/eller rusmiddelproblemer, er ikke problemet først og fremst mangel på utredninger men mangel på handling og iverksettelse av konkrete tiltak. Det etterlyses dessuten innsats som i større grad bygger på brukermedvirkning og vurdering av tilbud fra de innsattes eget perspektiv (Runhovde & Skjevrek, 2018).*

Vi har sett noen kritiske utfordringer som peker seg ut i beskrivelse av hvordan roller og verktøy spiller seg ut i praksis i samarbeid mellom aktørene i kriminalomsorgen. Vi har kategorisert de kritiske utfordringene i noen temaer som vi vil belyse og problematisere nærmere.

- Kontaktbetjentordningen fungerer ikke etter hensikten, og det er rolleklarhet mellom tilbakeføringskoordinator, sosialkonsulent og kontaktbetjent.
- Kultur i kriminalomsorgen som fører til at miljø- og tilbakeføringsarbeid nedprioriteres i konkurranse med driftsoppgaver og det som defineres som «sikkerhets»-oppgaver
- Kultur i kriminalomsorgen som gjør at «fengselsfag»/ «sikkerhet» trumfer andre faglige hensyn.

Utfordringene vi drøfter er generelle, og angår ikke bare unge voksne. De trekkes fram i denne rapporten fordi vi tenker at disse problemstillingene kan hindre suksess i utvikling av tjenester og praksis om tilbakeføringarbeid uansett målgruppe. Det er derfor viktig å ha fokus på i utvikling av kunnskapsbasert praksis om unge voksne.

Manglende implementering av kontaktbetjentarbeid, og rolleklarhet i tilbakeføringsarbeidet. Kritikken av manglende suksess med kontaktbetjentordningen har vært gjennomgående siden ordningen ble innført på 1990-tallet. For eksempel Skardhammars «Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler» fra 2002, konkluderer med at ordningen ikke fungerer og at de fleste innsatte ikke får den hjelpen av kontaktbetjenten som man skulle forvente (Skardhamar, 2002).



Hammerlin og Mathiassen viser i sin undersøkelse om organisatoriske endringers betydning for samhandling mellom innsatte og betjenter, at tidsressursen er et problem og derfor kommer kontaktbetjentarbeidet i annen rekke (Hammerlin & Mathiassen, 2006).

Erfaring fra Ung ut prosjektet viste at utførelse av miljø- og tilbakeføringsarbeid kunne være av tilfeldig omfang og kvalitet. Et konkret eksempel beskrives i sluttrapporten: I dette tilfellet var det utførelsen av inntakssamtalene som ikke ble kvalitetssikret.

*Mottaksavdelingen har rutiner for gjennomføring av inntakssamtaler, og det finnes mal/samtaleguide for hvordan mottakssamtalene skal gjennomføres og hvordan de skal journalføres. Ved gjennomgang viste det seg at Inntakssamtalene registreres i journal og de gjennomføres innenfor tidsfristene i stor grad.*

*Journalnotatene fra inntakssamtalene viste at samtalene enten ikke fulgte den standarden som i utgangspunktet var bestemt i malen, eller at ikke journalføringen var tilstrekkelig. Ikke uvanlig med korte og lite informative journalnotater. For eksempel bare «inntakst 2 ok» eller «Førstegangsinnsatt, røyker, høflig og grei kar». Eller bare «I.S» som er forkortelse for «Intet spes». Dette selv om den innsatte er ung, mistenkt for alvorlig kriminalitet, har rusproblemer, mangler bolig, og er utenfor jobb/skole.*

*Undersøkelse viste at samtaleguiden som var utarbeidet for inntakssamtale 2 ikke ble brukt. Flere betjenter gav uttrykk for at de ikke visste at samtaleguiden eksisterte. Andre gav uttrykk for at de ikke hadde behov/ønske om å bruke samtaleguiden da den ble oppfattet som omfattende og at det kom til å bli for tidkrevende.*

*Ved undersøkelse kom det frem at betjentene hadde ulik forståelse og lite bevissthet rundt hensikten med inntakssamtale 2. Samtalene ble i stor grad gjennomført innen tidsfristen på 72 timer, avkrysset som utført på skjema og registrert i journalsystemet. Motivasjon for betjentene til å gjennomføre inntakssamtale 2 synes å være lojalitet mot selve rutinen.*

*Betjentene på mottaksavdelingene oppgav ulike grunner til at inntakssamtale 2 ikke førte til kartlegging av kritiske behov i den sosiale situasjonen ute og kontaktetablering med tjenesteapparatet:*

- Manglende kunnskap og oversikt over forvaltningssamarbeidspartnere.
- Stor arbeidsmengde, ikke tid til lange samtaler.
- Mange innsatte er ikke motivert til å snakke med betjent og/eller til å ta tak i sin situasjon
- Mange innsatte kan ikke norsk eller engelsk og har ikke tilhørighet i Norge (Gaarder, 2017).

Erfaringer fra praksisfeltet forsterker inntrykket av at kontaktbetjentarbeidet i varierende grad fungerer, og at det er forskjeller mellom fengslene, mellom ulike avdelinger innen samme fengsel og mellom betjentene. Det synes å mangle systematisk internkontroll eller annen kvalitetssikring når det gjelder kontaktbetjentarbeidet

Trond Danielsen og Vegard Karlsen utgav «Kvalitet i varetektarbeidet», også kalt «Varetekthåndboken», i 2007. I denne beskrives utfordringer ved organiseringa av kontaktbetjentarbeid, og det trekkes frem to flaskehalsar i arbeidet med godt kontaktbetjentarbeid på organisasjonsnivå

- *Ledelsen må prioritere ordningen og gi uttrykk for dette.*

*For at ordningen skal fungere på en tilfredsstillende måte, er det helt nødvendig at ledelsen viser at de prioriterer kontaktbetjentarbeidet i praksis. Dette innebærer blant annet at dette arbeidet sidestilles med andre arbeidsoppgaver, og at det gis tilbakemeldinger på utført arbeid. En viktig forutsetning for at lederen skal kunne gjøre dette på en god måte, er at han selv har den nødvendige faglige kompetanse. Det er også viktig at ledelsen er lydhør for tilsattes synspunkter slik at man kan iverksette nødvendige endringer underveis.*

- *Ulike oppfatninger om kontaktbetjentordningen i tilsattgruppen*

*Det er et problem mange steder at betjentene har ulike holdninger til kontaktbetjentarbeidet. Arbeidet sees på som noe kommer i tillegg til andre arbeidsoppgaver. Mange betjenter opplever dermed at de får kritikk fra sine kollegaer hvis de bruker for mye tid. Det er derfor helt sentralt at både de tilsatte og ledelsen vektlegger ordningen i tråd med myndighetenes målsettinger. Ved å satse på kontaktbetjentarbeid vil mange betjenter oppleve at arbeidet med innsatte kan bli mer målrettet og strukturert, og at de får en mer utfordrende og meningsfull arbeidssituasjon (Danielsen & Karlsen, 2008)*

Fridhov og Langelid publiserte i 2017 en artikkel som handler om innføring av importmodellen i kriminalomsorgen. I artikkelen ser de på hva de importerte tjenestene førte med seg av konflikter og spenning i et fra før spenningsfylt system (Fridhov & Langelid, 2017). Artikkelen peker på at fysisk plassering av ulike velferdstjenester under samme tak, som har samme mål for sin virksomhet bør gi svært gode rammebetingelser for samarbeid, og rapporten viser at det har ført til utvikling av samarbeidsforum og økt det tverrsektorielle samarbeidet. Rapporten antyder imidlertid også at innføring av importmodellen kan ha ført til en forsterkning av sektoriseringen innenfor fengselsmurene. Skottene mellom fengselet og de importerte tjenestene kan øke ved at hver enkelt sektor forsterker sin egen kultur fremfor å bygge en felles identitet. Kriminalomsorgen ser ut til å ha overlatt ansvar for tilbakeføringsarbeid til importerte tjenester og fått mer fokus på straffeelementet (Fridhov & Langelid, 2017).

Miljø- og tilbakeføringsarbeid som «annenrangs» oppgave

Forskningsbidrag og praksiserfaring peker på at det kan synes som rehabiliteringsaspektet i kriminalomsorgens samfunnsoppdrag ikke vektlegges tilstrekkelig i den daglige praksis.

Samfunnsoppdraget til kriminalomsorgen er å gjennomføre straff og varetekt på en måte som ivaretar sikkerheten og som bidrar til å forebygge ny kriminalitet. Dette blir ofte

beskrevet som et todelt samfunnsoppdrag hvor den ene delen handler om «miljø-og tilbakeføringsarbeid» og den andre delen handler om «sikkerhet».

Uttalelser fra praksisfeltet kan være med på å forsterke inntrykket av at det er «sikkerhet» som er det prioriterte området i fengslene og at det er et «tatt for gitt» syn om at tilbakeføringsarbeid har annenrangs prioritet. Det følgende er uttalelse fra praksisfeltet i forbindelse med en workshop på KRUS.

*«Det har vært lite bemanning – da er det ikke så bra å snakke om BRIK og tilbakeføringsarbeid når man så vidt får endene til å møtes.. Det er vanskelig å drive med tilbakeføring når det er minimumsbemanning. En må sitte i vakta, de andre må drifte alle avdelingene. Skjønner det er vanskelig å drive med tilbakeføringsarbeid da».*

Uttalelsen er med på å tegne et bilde av at oppgaver knyttet til tilbakeføringsarbeid ikke ses som en del av betjentenes kjerneoppgaver og at dette arbeidet følgelig kan nedprioriteres ved lav bemanning.

Som avslutning på dette temaet viser vi til evaluering av et prosjekt i den danske kriminalforsorgen, «God løslatelse». Evalueringen er omtalt i NIBR-rapporten «Tilbakeføring av straffedømte, en kommentert bibliografi» av Evelyn Dyb, og konkluderer med de samme problemstillingene som vi peker på som kritiske sårbarheter.

*«Et siste element vi vil framheve fra rapporten er barrierer internt i de tre samarbeidende systemene. Ramsbøl og Rasmussen framholder at et sentralt dilemma innen kriminalomsorgen er forholdet mellom "brukerorientering" og aspekter rund kriminalomsorgens mål, eksistensberettigelse og legitimitet. Kriminalomsorgen skal på den enes siden fullbyrde straffer og holde straffedømte borte fra samfunnet i en bestemt periode, og på den andre siden arbeide for at den innsatte kommer ut av fengslet bedre rustet til et liv uten kriminalitet. Det er imidlertid stor enighet blant alle deltakerne i prosjektet om at dersom det oppstår konflikt mellom "harde" og "myke" verdier, mellom hensynet til sikkerhet og kontroll versus "sosialfaglig" arbeid, vinner sikkerhetshensynet. Sikkerhet oppfattes som den viktigste oppgaven for fengselsbetjentene, og derfor hadde ledelsen i fengslene i liten grad trukket med betjentene i prosjekt God Løslatelse. Midt i prosjektperioden ble det derfor besluttet å prioritere en bredere implementering av prosjektet i fengslene. Videre peker rapporten på at kriminalomsorgen er, og må være av hensyn til rettssikkerheten, svært regelstyrt både når det gjelder den innsattes rettigheter og plikter og saksbehandlingen i fengslet. Sett utenfra kan utarbeiding og gjennomføring av handlingsplanen være en rimelig enkel oppgave. Fra fengslenes side ble det imidlertid gitt uttrykk for at det er avstand mellom den "systemkunnskapen" som Direktoratet for Kriminalforsorgen sitter med og den "erfaringsbaserte" kunnskapen fengslene arbeider etter. Systemkunnskap er styringsredskaper med frister og krav til innhold, mens den erfaringsbaserte kunnskapen gjenspeiler den komplekse hverdagen man står overfor i fengslene. I den grad arbeidet og samarbeidet i fengslet defineres med utgangspunkt i "vår kunnskap", vil det oppstå en eller flere lokale kulturer, som vil prege implementeringen. Det kan for eksempel dreier som om lokal tilpasning til*

*lovgivning og regler. I hvor stor grad lokale kulturer og tilpasninger får råde grunnen, er avhengig av den sentrale ledelsen og mellomledernivået i fengslene. Prosjekt God Løslatelse ble i utgangspunktet ansett som det synes å framgå, om ikke eksplisitt beskrevet, at utarbeiding av handlingsplan er "sosialrådgiverprosjekt" og overlatt til sosialrådgiverne i fengslene. Selv om ledelsen i fengslene støttet opp om God Løslatelse, ble ikke denne støtten reflektert i høyere prioritering av prosjektet. Ramsbøl og Rasmussen konkluderer med at andre mål og kriterier for suksess har høyere prioritet i den lokale kulturen enn arbeidet med løslatelsen. Rapporten anbefaler at Direktoratet for Kriminalforsorgen i enda større grad må prioritere implementering og ledelse av løslatelsesarbeidet i fengslene»(Dyb & Johannessen, 2011, s 41).*

Kulturen som plasserer miljø-og tilbakeføringarbeidet som «annenrangs» og som kan føre til nedprioritering av dette arbeidet, er etter vårt skjønn et stort hinder for implementering av tiltak og utvikling av praksis om tilbakeføring for unge voksne.

For å utvikle og implementere praksis på dette området må forståelse av samfunnsoppdraget forankres på alle nivåer i kriminalomsorgens virksomhet. Miljø-og tilbakeføringarbeidet må anerkjennes som en primæroppgave som skal løses, også med grunnbemanning på avdeling.

I kapittel 8 presenteres noen ideer til tiltak og regelendringer. Et forslag er å rettighetsfeste et minimumskrav av tilbakeføringsarbeid for unge voksne for å sikre at oppgaven gis prioritet.

Spenning mellom fag og profesjoner om hvem som har den anerkjente kunnskap  
Kulturen som plasserer miljø og tilbakeføringsarbeidet som annenrangs oppgave har også et aspekt som vi tenker handler om synet på kunnskap og fag-og profesjonsdomener.

Marte Rua sin bok «Hva gjør fengselsleger- en institusjonell etnografi om isolasjon og helse» kan belyse at det finnes en konflikt, og en prioritering mellom fengselsfaglig og andre fag som er kritisk for utvikling av kunnskapsbasert praksis om blant annet unge voksne i kriminalomsorgen.

Rua beskriver en konflikt mellom fengselslegen og fengselslederen i et fengsel. Fengselsleder trosset legefaglig anbefaling, hvorpå fengselslegen reiste tilsynssak. Saken fortsatte med at fengselsleder nektet legen adgang til fengselet med begrunnelse i at legen var u-lojal og utgjorde en sikkerhetsrisiko. Saken fikk et etterspill i rettsvesenet og er omtalt i media. Analysen i Ruas bok tyder på at det er en dypt institusjonell praksis i fengselet hvor hensyn til rehabilitering må vike for praktisk drift av fengselet. Fagpersoner, i dette tilfelle fengselsleger, aksepterer slike prioriteringer som en inneforstått sannhet om at «sikkerhet» trumfer andre fag.

*Det er en form for institusjonell orden i forholdet mellom fengselshelsetjenesten og fengselet. Denne viser seg når legene snakker om det "stedet" der deres innflytelse stopper, der de ikke kan eller skal gjøre mer. ..Legene aksepterer – tilsluttende, pragmatisk eller kritisk – reglene og behovene fengselet har (Rua, 2012 ,s114).*

Den inneforståtheten om prioriteringsforholdet mellom fengselsfag og helsefag kommer også fram i de intervjuene med helsteansatte:

*Fengselet har sine egne regler. Når fengselet har sagt sitt, kommer faktisk helse som nummer to så lenge det ikke er akutt fare for liv og helse. Det er ikke mye å gjøre med det. "Det er slik det er." "I: [...] Og en gang imellom blir vi hørt, og en gang imellom blir vi overhodet ikke hørt. Og det kan være problematisk (Rua, 2012, s115).*

At «fengselsfag» med sikkerhet som argument er det som «teller» i et fengsel er tydelig i etterspillet i den aktuelle varslingsaken som er utgangspunktet for Ruas studie. Fengselsleder nektet legen adgang til fengselet.

*Legene reagerer på at medisinskfaglige råd blir tilsidesatt eller overprøvd uten noen form for medisinskkyndig kvalitetssikring av avgjørelsene, og mener at liv og helse dermed settes i fare. Den forhenværende fengselslederen på sin side tilbakeviser kritikken. Hun har gjentatte ganger hevdet sin rett til å tilsidesette medisinske råd, og mener at legene viser manglende forståelse for lovverket. Fengselslederen mener fengselslegen har varslet på feil grunnlag, og gjentok i mai 2008 begrunnelsene for hvorfor fengselslegen ikke var velkommen tilbake: "I et fengsel er vi prisgitt lojalitet, sikkerhetstenkning og samarbeidsevne for å gjøre jobben vår. Da har jeg vanskelig for å forholde meg til legen. Han blir en sikkerhetsrisiko." (Rua, 2012)*

Tomas Ugelvik oppsummerer det slik i artikkelen «Prison as welfare systems?»

*Rua's (2012) study of the prison health care system in general shows that when conflicts arise between security issues (as seen from the perspective of the prison staff), and individual health care issues, the healthcare of the individual may end up being seen as less important (Ugelvik, 2016).*

Fransson, Hammerlin og Skotte foretok en studie i ungdomsenhetene, «Barn skal ikke i fengsel, men noen barn må» (Fransson, Hammerlin, et al., 2019).

I denne studien kommer konfliktforholdet mellom fengselsfag og andre fagkunnskaper frem.

*Dagens norske fengselssystemet bygger historisk sett på to grunnideologier eller vesenstrekk som også preger dagens fengsler (Hammerlin 1994,2004,2008,2015). De to grunnleggende ideologiene dominerer også de to ungdomsenhetenes praktisk virke. For det første er de preget av en*

- *sikkerhetsfokusert og frihetsberøvende straffeideologi som er nedfelt i materielle, administrative, sosiale, teknologiske og symbolske innretninger som er basert på straffegjennomføringsloven og annet regelverk der sikkerheten og kontrollpraksisen er sentral. Fengselshverdagen og straffegjennomføringen består òg av kompakte og subtile, samt åpne og skjulte former for kontroll-, disiplinerings-, sanksjon- og sikkerhetsrutiner. Fengselssystemet skal beskytte samfunnet, men også forvalte en indre institusjonell ro og orden, forhindre kriminalitet, rømning osv. For det andre bygger systemene på en*

- *rehabiliterings- og omsorgsideologi. Den har feste i forskjellige behandlings-, (re)habiliterings-, hjelpe- og omsorgsideologiske virksomheter og humane prinsipper. Rehabiliterings- og omsorgsideologien har to begrunnelser: a) Som tiltak mot skadereduksjon av fengselsoppholdet og b) som rehabilitering (eller habilitering) grunnfestet i målsettinger om at fangen skal tilegne seg ferdigheter og handlekompetanse for å kunne leve et ikke-kriminelt og integrert liv etter soning[..]*

*Selv om det ofte framstilles som det er et konsensusforhold mellom de to grunnfestede hovedideologiene, viser det historiske erfaringsbildet, men også nåtidige analyser at det er et motsetnings- og spenningsforhold mellom dem. Straffegjennomføringsideologiske prinsipper, sikkerheten, kontrollsystemet og økonomiske disponeringer er og blir de styrende og regulerende prinsippene: Dersom sikkerheten svekkes eller trues, blir ofte konsekvensene at rehabiliterings- og omsorgstiltak strammes inn eller fjernes (Fransson, Hammerlin, et al., 2019).*

Forfatterne Hammerlin, Fransson og Skotte, stiller i rapporten spørsmålet: *Hva betyr det å drive etter miljøterapeutiske prinsipper innenfor kriminalomsorgen, hva blir forholdet mellom de fagselsfaglige og det miljøterapeutiske personalet og hva betyr det å ha høy kompetanse på barn og ungdom?* (Fransson, Hammerlin, et al., 2019).

Mens Ungdomsenhet Vest i beskrivelse av sitt tilbud til mindreårige sider den faglige tilnærming til barna i institusjonen er «traumebevisst tilnærming», så viser praksis at tilnærmingen gjelder innenfor de fagselsfaglige rammene. For eksempel beskrives en situasjon når et av barna utagerer og knuser møbler på rommet sitt. Personalet i ungdomsenheten klarer på et tidspunkt å roe situasjonen ned, og den unge var igjen så rolig at han kunne gå ut å mate dyrene i luftegården. Han pakket deretter klær og toalettsaker selv før han hentet av fengselsbetjenter, påsatt håndjern og transportert til «voksenfengselet» i Bergen hvor han ble visitert og satt på celle. Alle ansatte som var involvert i hendelsen ble samlet for en felles gjennomgang og defusing. Situasjonen er beskrevet i sin helhet i historien «Aksjonslaget» på side 134 (Fransson, Hammerlin, et al., 2019).

Historien kan være egnet til å illustrere en spenning mellom faglige hensyn. Dersom den unge hadde vært i en barnevernsinstitusjon eller barne- og ungdomspsykiatrisk institusjon som driver etter traumebevisste prinsipper, kunne man tenke seg at situasjonen hadde vært ansett løst når situasjonen var deeskalert og den unge igjen var rolig. Det kunne i etterkant blitt fulgt opp med samtaler med mål om læring. Det kunne skjedd uten at den unge hadde blitt flyttet bort fra miljøet og personalet, og utsatt for ytterligere stress-situasjoner som å bli fraktet med håndjern, visitasjon og overføring til nytt fengsel.

Det kan synes som om spenningen også handler om hvilke personer i systemet som besitter den «anerkjente kunnskap» og hvilke personer som defineres ut fra meningsdannelse i organisasjonen. Uttalelser fra fengselsleger i Marte Ruas bok setter ord på dette.

*De første legenes fortellinger om kritikk eller uenigheter med personer utenfor fengselet, og denne siste legens opplevelse av et usunt innenforskap, knytter seg til ulike problemstillinger som fengselshelsetjenesten står overfor. Men det berører noe*

*av det samme, nemlig hvem som defineres som innenfor og utenfor, og dermed hvilke oppfatninger om fengselet som oppleves som reelle og relevante for arbeidet der. De første opplever at de utenfor ikke forstår realitetene i fengselet. Den siste sier at hennes oppfatning av arbeidet i avdelingen gjør at hun oppfattes som naiv kritiker og plasseres i et ensomt utenforskap. Det er mange grunner til at legene ikke lager konflikt med fengselet i situasjoner hvor de er uenige i institusjonens praksis. Men dersom det er slik at kritikk oppleves som utenforstående i mer eller mindre bokstavelig forstand, kan det bidra til å forklare hvorfor så få av de kritiske innvendingene som er reist mot for eksempel isolasjon, har fått gjenklang bak murene (Rua, 2012).*

Et spenningsforhold mellom de som utøver sikkerhetsfag og andre faggrupper som vektlegger det rehabiliterende hensynet, bør vies oppmerksomhet. Trygghet er en av kriminalomsorgens kjerneverdier. Arbeid med å redusere trusler mot tryggheten er et hovedansvar for kriminalomsorgen. Både innsatte og domfelte, ansatte, samarbeidspartnere og sivilbefolkningen er avhengig av at den jobben gjøres på en god måte.

Kriminalomsorgens sikkerhetsarbeid er forankret i sikkerhetsfag og i regelverk og den operative utøvelsen har sterke strukturer. Kriminalomsorgen har metodikk for risikovurderinger, for eksempel «Sikker jobb analyse» (SJA) for å forebygge vold og trusler i arbeidshverdagen. I kompendium om «Sikker Jobb analyse» oppsummeres dette:

*Risikovurderinger og risikostyring må inneholde beskrivelser av; Hva kan gå galt? Hvordan kan vi unngå det? Hvordan reduserer vi i tilfelle konsekvensene?*

*Målet med risikostyring er å sikre den riktige balansen mellom det å utvikle å skape verdier, og det å unngå ulykker, skader eller tap. For Kriminalomsorgen handler det om å finne den rette kombinasjonen mellom bruk av ulike virkemidler sett opp mot samfunnskrav, menneskeverd, - og rettigheter.*

*Sikkerhet i Kriminalomsorgen vil være betinget av en dypere forståelse av at «riktig» sikkerhet handler om å finne en tilstand som optimaliserer fordelene ved en handling, hvor vi samtidig reduserer eller fjerner de negative sidene av denne (Ingvaldsen, 2021).*

I dette ligger at hensynet til risikoreduksjon skal balanseres opp mot verdiskapning, individers menneskeverd og rettigheter, og opp mot oppdraget kriminalomsorgen har med å forebygge ny kriminalitet. I dette perspektivet er det ikke en reell motsetning mellom sikkerhetsfaget og mer sosial- og rehabiliteringsfaglige hensyn. En kunnskapsbasert utøvelse av sikkerhets og risikoleidelse vil tvert imot søke å ivareta denne balansen på en god måte. Når praktikere opplever at hensyn til sikkerhet trumfer andre faglige hensyn på en slik måte at det går utover kriminalomsorgens verdiskapning, så kan det forklares med for lite kunnskap om sikkerhetsfaget, ikke en egentlig motsetning mellom faglige hensyn. Økt kunnskap om risikovurderinger og risikoleidelse kan i denne forståelsen bidra til å hjelpe kriminalomsorgens ansatte å finne «riktig sikkerhet» fremfor «mer sikkerhet»

Vi har drøftet noen utfordringer som vi anser å være kritiske for utvikling og implementering av en kunnskapsbasert praksis i kriminalomsorgen, og avslutter med en oppsummering og noen konklusjoner.

Kontaktbetjentordningen og de eksisterende ordninger for tilbakeføringsarbeid, som for eksempel fremtidsplan, fungerer ikke slik det er tiltenkt og bør få oppmerksomhet. Det bør arbeides mot en tydeligere rolleavklaring mellom kontaktbetjent, tilbakeføringskoordinator, sosialkonsulent og importerte tjenester.

Mye peker i retning av at det er kultur i kriminalomsorgen for at miljø- og tilbakeføringsarbeid nedprioriteres i tid og ressurser i konkurranse med driftsoppgaver og «sikkerhets-oppgaver». Miljø og tilbakeføringsarbeid bør få status som kjerneoppgave for fengselsbetjenter, og føringer og forventninger fra ledelse bør være like tydelige for tilbakeføringsarbeid som til oppgaver knyttet til det som defineres som «sikkerhetsarbeid».

Tilfeldig praktisering og manglende kvalitetskontroll med tilbakeføringsarbeid i fengsel peker på en mer overordnet problemstilling, som for eksempel om det er uklarheter om selve samfunnsoppdraget. I lovverk og retningsgivende dokumenter løftes rehabiliteringsaspektet og forebygging ny kriminalitet frem som et udiskutabelt mål. Imidlertid virker ansattes forståelse av at «miljø og tilbakeføringsarbeid er noe man kan gjøre dersom man har tid til det» å være tatt for gitt, slik at det stilles lite spørsmål ved prioriteringene. Det kan løftes frem som tema for videre forskning. Er det ulik forståelse av samfunnsoppdraget på politisk, sentralt og lokalt nivå? På hvilket nivå forandrer i så fall forståelsen seg?

Vi har reist en diskusjon om det er kultur i kriminalomsorgen som gjør at «fengselsfag» har høyere rang og at vurderingene fra ansatte i «sikkerheten» trumfer andre faglige, gjerne mer rehabiliterende, hensyn. Mer kunnskap og forståelse om risikovurderinger og risikoleidelse kan bidra til «riktig» sikkerhet som balanserer hensynet til risikoreduksjon mot verdiskapning, samfunnsoppdrag, menneskeverd og rettigheter.



## Kapittel 8 Ideer til tiltak

I denne rapporten har vi presentert det vi anser for å være viktig kunnskap, muligheter og sårbarheter som har betydning for utvikling av kunnskapsbasert praksis om unge voksne i kriminalomsorgen

Ut fra dette vil vi presentere noen ideer som vi antar kunne hatt gevinster.

De tre ideene er

- Rettighetsfeste et minimum av systematisk tilbakeføringsarbeid for unge voksne innsatte og domfelte
- Innføre «hendelses-samtale» etter modell av russamtalen
- Bruke samskapende metodikk som strategi for utviklingsarbeid og prosjekter i kriminalomsorgen

### Rettighetsfeste systematisk tilbakeføringsarbeid

En av de kritiske faktorene handler om at strukturene for tilbakeføringsarbeidet i fengslene ikke fungerer etter hensikten. Det ligger en forpliktelse hos kriminalomsorgen til å legge forholdene til rette som er forankret i straffegjennomføringslovens §§4 og 41. Dette er imidlertid ikke manifestert i rettigheter for innsatte og domfelte, det er overlatt til kriminalomsorgen selv å forvalte denne forpliktelsen. I tråd med prinsipper om brukermedvirkning og empowerment ønsker vi å løfte frem et forslag om å lovfeste rettighet til et minimum av tilbakeføringsarbeid slik at det utløser klagerett dersom en innsatt ikke blir tilbudt adekvat hjelp under frihetsberøvelsen. Vi tror at å gi innsatte/domfelte rettigheter ville bidratt til å anerkjenne tilbakeføringsarbeid om en prioritert kjerneoppgave for kriminalomsorgen. Det ville også gitt unge voksne et verktøy til mer kontroll og også mer ansvar i eget liv.

Antatte positive virkninger av å lovfeste rett til et minimum av tilbakeføringsarbeid under frihetsberøvelse

- Gi flere innsatte og domfelte vellykket tilbakeføring ved å anerkjenne tilbakeføringsarbeid som kjerneoppgave for kriminalomsorgens ansatte.
- Styrke den unges voksnes deltakelse ved å gi mer muligheter til kontroll i eget liv

### Innføre «hendelses-samtale» som alternativ til reaksjon etter §40 etter situasjonsbetingede regelbrudd

Det er av stor betydning å ha en tilnærming til unge voksne som er i tråd med aldersspesifikke behov og særlige utfordringer som unge voksne i kriminalomsorgen har.

Unge voksne er preget av at evnen til impuls kontroll og følelsesregulering er umodent. Unge voksne i kriminalomsorgen er i tillegg mer utsatt for skadevirkninger som følge av dårlige oppvekstvilkår eller traumatiske hendelser. Det kan føre til at stress-respons-systemet er underutviklet slik at man reagerer med frykt og stress lettere enn andre. Det er viktig at ansatte kan lese og forstå slike situasjoner i lys av kunnskap om utviklingspsykologi og traumesensitiv forståelse.

Å tilby støtte til regulering i en «opphetet» situasjon er svært virksomt for den unges utvikling. Et godt regulerende møte kan ifølge Bruce Perry være mer virksomt enn terapi, da det bidrar til etablering av nye hjerneforbindelser som kan gjøre at man evner å regulere impulser og følelser bedre neste gang. Man kan tenke at situasjoner som kan eskalere faktisk kan brukes som virksam læringsarena for den unge voksne. Da under betingelse av at den ansatte har ferdigheter til å lese situasjonen, regulere seg selv og tilby støtte til den unges voksnes selvregulering.

Samtaler i etterkant av konfliktsituasjoner kan også være god læringsarena dersom man har fokus på å anerkjenne den unges følelsesmessige reaksjon og samtidig «gjør avtaler i fredstid», altså legge plan sammen med den unge voksne for hvordan unngå slike situasjoner i framtiden.

En situasjon med en ung voksen som utagerer, truer eller kommer med skjellsord, vil i dag følges opp innenfor kriminalomsorgens virkemiddelapparat som er regulert i straffegjennomføringsloven. I en utagerende eller truende situasjonen kan en person utelukkes etter §37 for å opprettholde ro, orden og sikkerhet. Dersom den unge voksne har brutt noen regler, vil saken i mange tilfeller få et etterspill og det vil vurderes sanksjon etter straffegjennomføringslovens §40. Sanksjon etter § 40 ilegges etter en saksbehandlingsprosess, og det kan gå lang tid mellom situasjonen hvor regelbruddet fant sted og den faktiske straffen. Valgmulighetene for reaksjon etter §40 er

*a. skriftlig irettesettelse,*

*b. tap av dagpenger i en bestemt periode,*

*c. tap av begunstigelse,*

*d. utelukkelse fra fritidsfellesskapet eller andre aktiviteter i fritiden for et tidsrom av inntil 20 dager for brudd som utmåles i samme reaksjonssak, eller*

*e. tap av adgang til permisjon for et tidsrom av inntil fire måneder. fengsel eller under transport til og fra fengsel. Reaksjon kan også besluttes overfor den som har medvirket til brudd.*

Reaksjonsalternativene kan begrunnes med staff som individual og allmennpreventivt virkemiddel. Det er imidlertid ikke egnet for læring. Det å markere at regelbrudd er uakseptabelt og at det fører til reaksjon er sannsynligvis viktig for å opprettholde de trygge rammene som kriminalomsorgen er satt til å forvalte. Vi ønsker likevel å foreslå at

virkemiddelapparatet utvides slik at det gir som for en tilnærming som er mer i tråd med oppdatert kunnskap og som egner seg bedre for læring gjennom utvikling.

En tilsvarende utvidelse av virkemiddelapparatet fikk vi når russamtalen ble innført som alternativ til reaksjon ved brudd på rusforbudet. Bakgrunnen for innføring av russamtalen var blant annet føringer i stortingsmelding 37 hvor det heter:

*«Sanksjonsmetoder som tap av fritidsfellesskap, og tap av goder som å se TV, styrker ikke mulighetene for rehabilitering av innsatte. Slike former for reaksjoner kan tvert imot forsinke rehabiliteringen og virke mot sin hensikt. Kriminalomsorgen skal derfor i større grad bruke reaksjonsformer på regelbrudd som er mer i samsvar med praksis i de etatene kriminalomsorgen samarbeider med om rehabiliteringen.» (Justis og beredskapsdepartementet, 2007)*

Russamtalen bygger på kognitiv atferdsteori og bygging av mestringstillit, og samtalerekken formidler kunnskap som gjøre den innsatte i stand til å reflektere og ta mer kontroll på egne valg rundt rusbruk.

Tilsvarende kunne en samtale i etterkant av en hendelse hatt psykoedukativt innhold i form av å lære om kroppens stressresponssystem, toleransevidu. I tillegg til å «gjøre avtaler i fredstid» som kan forebygge nye eskaleringer. En slik samtale kunne også tjent som emosjonelt etterarbeid for den innsatte etter en situasjon med mye stress som potensielt kan være traumatiserende i seg selv.

Antatt positive effekter av å innføre «hendelses-samtale» som alternativ til reaksjon etter straffgjennomføringslovens §40

- Mindre isolasjon ved å unngå utelukkelse fra fellesskap som reaksjon.
- Mindre flyttinger mellom avdelinger ved å ha gjenopprettende fokus i samtalene
- Unngå ytterlig traumatisering ved å bearbeide stressfylt situasjon gjennom emosjonelt etterarbeid
- Støtte den unges kognitive og emosjonelle utvikling ved å gi undervisning om stress-responssystem, toleransevidu, reguleringsteknikker, og ved å gjøre avtaler i fredstid

Bruke innovativ tjenesteutviklingsmetodikk som strategi i utviklingsarbeid og prosjekter

En av de kritiske faktorene for å utvikle og implementere kunnskapsbasert praksis med unge voksne i kriminalomsorgen er evnen til god samhandling på tvers av sektorer, fag, profesjoner, kulturer og mennesker. Vi har påpekt noen sårbarheter som kan virke som barrierer for praksisutvikling.

Vi har særlig pekt på at det er silo-organisering i velferdsstaten som gjør samhandling på tvers av sektorer utfordrende. Vi har videre tegnet et bilde av kulturutfordringer i

kriminalomsorgen som gjøre samhandling med andre faggrupper utfordrende. Vi ser at ordninger for tilbakeføringsarbeid i kriminalomsorgen ikke følges opp etter intensjon, og vi har knyttet noe av denne utfordringen til at for eksempel fengselsbetjenter er sårbare for å bli fremmedgjort i egen jobb når de ikke får delta i andre sammenhenger hvor man kan få utvidet syn på egne arbeidsoppgaver.

Det er et uttalt mål for offentlig sektor å ha innovasjonsevne. Kriminalomsorgens verdier er trygghet, åpenhet og nytenking. Når det gjelder nytenking så handler det om å være kreative, se muligheter og være løsningsorienterte, videre fleksible og endringsvillige (Virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen, 2021).

Å bruke prinsippene i samskapende metodikk i utviklingsoppgaver vil sikre involvering av mennesker fra ulike faggrupper, profesjoner og roller som alle har interesser i oppgaven. Prosesser som bygger på samskapende prinsipper fasiliteres med mål om å skape trygghet, tillit, maktfrihet og likeverd. Professor Patsy Healey, som har sin spesialitet innenfor byplanlegging, er kjent innen fagfeltet kommunikativ og kollaborativ planlegging. Det er et fagfelt som inneholder de samme prinsippene som vi i denne rapporten har beskrevet med samlebetegnelsen «samskaping». Hun fremholder at det å være deltaker i prosesser som er tilrettelagt etter kommunikative (samskapende) prinsipper, genererer sosial, intellektuell og politisk kapital som vil ha virkning utover den konkrete saken. Det vil i sin tur påvirke hele organisasjonen ved at det utvikles nye allianser og meningsfellesskaper som gir kraft til endring. Healey kaller det for å bygge institusjonell kapital, og peker på at å utvikle institusjonell kapital gjennom praktisering av samskapende prosesser kan være et mål i seg selv. Organisasjonen vil øke sine kunnskapsressurser, relasjonsressurser, og mobiliseringsevne som totalt sett vil øke systemets omstillingsevne og innovasjonsevne. Dette er nærmere beskrevet i boken «Teorier om samfunnsplanlegging og styring» av Jørgen Amdam og Noralv Veggeland (Amdam & Veggeland, 2011)

Vi foreslår at utviklingsarbeider og prosjekter i kriminalomsorgen systematisk ledes etter samskapende prinsipper. Dette er i tråd med verktøy og støtte som gis til statlige og kommunale virksomheter gjennom DFØ og KS, for eksempel «Samveis veikart for tjenesteinnovasjon» (*Veikart for tjenesteinnovasjon*, 2021)

Antatt positive effekter av å bruke samskaping som strategi for utviklingsoppgaver og prosjekter.

- Skape helhetlige og treffsikre tjenester ved at metodikken ivaretar brukerfokus og medvirkning fra alle involverte aktører
- Styrke kriminalomsorgens «institusjonelle kapital» for innovasjon og omstilling ved å gi mange mennesker i organisasjonen mulighet for medvirkning i samskapende prosesser
- Styrke mulighet for vellykket implementering

## Konklusjon og avslutning

Vi stilte innledningsvis spørsmålet: Hva bør vi i kriminalomsorgen vite og legge til rette for dersom vi ønsker at unge voksne ikke tar skade, men heller kan komme styrket ut av et opphold hos oss? Og hva er de kritiske faktorene og sårbarhetene vi må ha fokus på hvis vi skal få det til i praksis?

Gjennom å hente inn erfaringskunnskap og kunnskap fra forskning og undersøke dagens praksis i lys av dette, har vi kommet fram til to hovedbudskap.

- Ansatte må ha spesifikk kunnskap om unge voksne i kriminalomsorgen for å kunne møte dem på en måte som støtter positiv utvikling. Vi må vite hva som er normalt, og hva som er behovene til unge som ikke har hatt normale forutsetninger for sin utvikling. Vi må ha ferdigheter til å møte atferd som oppleves utfordrende på en måte som ikke skader, men som heller styrker den unges evner til regulering. Vi må benytte den unge voksnes læringskapasitet og vi må utvikle en praksis som kan gi unge voksne støtte til oppvekst, både kognitivt, emosjonelt og praktisk.
- Vi må utvikle kriminalomsorgens evne til å samarbeide med andre sektorer og faggrupper. Å forebygge kriminalitet er en kompleks oppgave som involverer en mengde ulike aktører og hensyn. Vi mener å se noen kritiske sårbarheter som står i veien for hensiktsmessig samarbeid og implementering av god praksis. Kriminalomsorgens egne strukturer for tilbakeføringsarbeid fungerer ikke i praksis slik de er tenkt, og det er spenningsforhold mellom ulike faglige og praktiske hensyn i kriminalomsorgen som er til hinder for tverrfaglig og tverrsektorielt arbeid. Vi mener at praktisering av samskapende prosesser kan utvikle kriminalomsorgens evne til samarbeid, nytenking og omstilling.

Vi har sett på hva som er de rådende fagteoretiske og metodiske posisjoner som former praksisfeltet i dag. Det som preger det fagteoretiske perspektivet i praksisfeltet er ressursfokuserte og positive tilnærminger som vi mener er hensiktsmessige og gode å støtte seg til for å utvikle kunnskapsbasert praksis for unge voksne.

Til slutt har vi fremmet noen ideer til endringer i dagens praksis og regelverk som vi antar kan ha positive virkninger for målsetningen om at unge voksne ikke skal ta skade, men heller komme styrket ut av et opphold i kriminalomsorgen.

Vi har undervegs pekt på områder med kunnskapshull og behov for mer forskning og kunnskapsutvikling,

- Det er behov for mer forskning om straffegjennomføring i samfunnet og hvilken effekt og mulige implikasjoner det har for barn og unge voksne.

- Det er behov for mer kunnskap om hvordan gjenopprettende prosess fungerer i kriminalomsorgen, om unge voksnes opplevelser med det, og hvordan samarbeidet mellom konfliktråd og kriminalomsorgen fungerer i praksis.
- Uforutsigbarheten som følger av varetektsfengsling er et problemområde hvor det er behov for nærmere undersøkelser og utvikling av samarbeid mellom politi, domstol og kriminalomsorgen
- Det er behov for mer kunnskap om praksisen med BRIK i kriminalomsorgen.
- Det kan være et stort potensiale i mer systematisk samarbeid mellom kriminalomsorgen og barnevernet om oppfølging og ettervern av unge voksne mellom 18 og 25 år. Dette er et tema som bør få fokus i videre forskning og kunnskapsutvikling
- Tilfeldig praktisering og manglende kvalitetskontroll med tilbakeføringsarbeid i fengsel peker på en mer overordnet problemstilling, som for eksempel om det er uklarheter om selve samfunnsoppdraget. I lovverk og retningsgivende dokumenter løftes rehabiliteringsaspektet og forebygging ny kriminalitet frem som et udiskutabelt mål. Imidlertid virker ansattes forståelse av at «miljø og tilbakeføringsarbeid er noe man kan gjøre dersom man har tid til det» å være tatt for gitt, slik at det stilles lite spørsmål ved prioriteringene. Det bør løftes frem som tema for videre forskning.

## Litteraturliste

- 23/5-regelen. (2021). *Universitet og høyskole—23/5-regelen*.
- Ablon, S. (2018). *Changeable: How Collaborative Problem Solving Changes Lives at Home, at School, and at Work*. TarcherPerigee.
- Alexandersen, I. G. (2021). *Tverretattlig samarbeid om unges overgang fra barneverntjenesten til NAV under soning* (s. 109) [Masteravhandling].
- Amdam, J., & Veggeland, N. (2011). *Teorier om samfunnsstyring og planlegging*. Universitetsforlaget.
- *Analyse av driftssituasjonen i kriminalomsorgen etter innføringen av ABE-reformen*. (2018).. Justis og beredskapsdepartementet v/Osloeconomics.
- Andrews, T. M., & Eide, A. K. (2019). *Mellom hjelp og straff—Fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter intensjonen?* Nordlandsforskning.
- Anstorp, T., & Benum, K. (Red.). (2014). *Traumebehandling Komplekse traumelidelser og dissosiasjon*. Universitetsforlaget.
- Anthony, W. A. (1993). Recovery from mental illness: The guiding vision of the mental health service system in the 1990s. *Psychosocial Rehabilitation Journal*, 16(4), 11–23.
- Antonovsky, A. (1987). *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well* (s. xx, 218). Jossey-Bass.
- Arbeids og velferdsetaten, & Kriminalomsorgen. (2015). *Retningslinjer om ansvar og oppgaver for NAV-veileder i fengsel*.
- Arbeidsdriftsstrategien. (2015). *Strategi for utvikling av kriminalomsorgens arbeidsdrift 2015-2018*. Kriminalomsorgen.

- Askheim, O. P. (2012). *Empowerment i helse- og sosialfaglig arbeid*. Gyldendal Akademisk.
- Bakken, A. (2020). *Ungdata 2020. Nasjonale resultater. NOVA-rapport 16/20* (16/20, s. 59) [NOVA Rapport].
- Bakken, D., Eriksen, T., Johannessen, Ø., Myrland, L., Risnes, E., & Øster, L. (2006). *Miljøarbeid i fengsel.pdf* (KRUS Rapport 2/2006). Kriminalomsorgens høgskole og
- Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet. (2010). *Det magiske øyeblikket Hvordan komme i kontakt med ungdom som sliter. Veileder*. Barne-, likestillings-og inkluderingsdepartementet.
- Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet. (2011a). *Rundskriv om tiltak etter bvl for ungdom over 18 år* [Rundskriv].
- Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet. (2011b). *NOU 2011: 20 Ungdom, Makt og medvirkning* [NOU]. regjeringen.no.
- Barneombudet. (2020). «De tror vi er shitkids» *Rapport om barn som bor på barnevernsinstitusjon—2020* (s. 76). Barneombudet.
- Barnevernloven. (1993). *Lov om barneverntjenester (barnevernloven)*. Lovdata.
- Bekkevad, T., & Barlie, T. (2018). *På hvilken måte ivaretar Indre Østfolds fengsel et godt tilbud til unge voksne under soning? Evaluering av tilbud til unge voksne innsatte ved Indre Østfold fengsel, avdeling Eidsberg*. IØF Eidsberg fengsel.
- Bergander, K., Iversen, H., Skotte, S.-E., & Sund, A. (u.å.). *Evaluering av sammenheng mellom tiltak* (s. 30) [Evalueringsrapport]. Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter.
- Bjelland, A. K., Elvbakken, K. T., & Malterud, K. (2017). Kunnskapsoppsummeringer – ideologi og rutinisert praksis. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(02), 150–163.
- Brottveit, G., Catucci, S., D’Onofrio, R., Fagnoni, P. M., Fransson, E., Fridhov, I. M., Giani, L., Giofrè, F., Grønning, L., Hammerlin, Y., James, F., Johnsen, B., K, J., Porro, L., Rokkan, T., Terranova, F., & Trusiani, E. (2018). *Prison, Architecture and Humans*. I *Nordic Open Access Scholarly Publishing*. Nordic Open Access Scholarly Publishing.



- Christie, N. (1976). *Hvor tett et samfunn?* Universitetsforlaget.
- Council of Europe. (2008). *COE 2008. Council of Europe. Recommendation.*
- Cramer, V. (2014). *Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler* (s. 42).  
Kompetansesenter for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri Helseregion Sør-Øst.
- Culbertson, T. (2020). *Kontaktbetjentordningen -på tide med en revisjon?* [Bacheloroppgave].  
Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter.
- Danielsen, T., & Karlsen, V. (2008). *Kvalitet i varetektsarbeidet*. Kriminalomsorgens  
utdanningscenter.
- Departementene. (2016). *# Ungdomshelse – regjeringens strategi for ungdomshelse 2016–  
2021*
- Dyb, E., & Johannessen, K. (2011). *Tilbakeføring av straffedømte. En kommentert bibliografi*.  
Norsk institutt for by- og regionsforskning.
- *Er-Vil-Kan-programmet: Faglig veileder for rusmestringsenhetene*. (2021).
- Falck, S. (2015). *Tilbakeføringsgarantien som smuldret bort*. Sirius.
- *Fengselsarbeid*. (2021). Frelsesarmeen. <https://frelsesarmeen.no/fengselsarbeid>
- *Fengselshelsetjenester*. (2021). Helsedirektoratet.  
<https://www.helsedirektoratet.no/tema/fengselshelsetjenester>
- Finn Skårderud. (2009). *Kunsten å forstå hverandre. Aftenposten*.
- Folkebibliotekloven. (1985). *Lov om folkebibliotek (folkebibliotekloven)—Lovdata*. Lovdata.
- Folkehelseinstituttet. (2021). *Hva er et læringsnettverk?* Folkehelseinstituttet.
- Forskrift om BRIK. (2011). *Forskrift om forsøksprosjekt om kartlegging av domfeltes behov for  
tiltak med sikte på å lette tilbakeføring til et kriminalitetsfritt liv*. Lovdata.
- Forskrift om Individuell plan og koordinator. (2011). *Forskrift om habilitering og  
rehabilitering, individuell plan og koordinator*.
- *FOU Barn og unge—Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS*. (2022).  
<https://www.krus.no/barn-og-unge.6333412-520744.html>

- Fransson, E., & Brottveit, G. (2015). *LOKALE PROGRESJONS- OG TILBAKEFØRINGS PRAKSISER I ET NORSK HØYSIKKERHETSFENGSEL INSPIRERT AV ET DELEUZIANSK BLIKK*.
- Fransson, E., Gaarder, S., & Martinsen, T. J. (2015). *Når arkene aldri blir blanke: Hvilke utilsiktede konsekvenser får administrative rutiner i norsk politi for ungdom, straff og tilbakeføring*. NSFK 57. forskerseminar
- Fransson, E., Hammerlin, Y., & Skotte, S.-E. (2019). «Barn skal ikke i fengsel...men noen barn må.»: *En kritisk studie av ungdomsenhetene i Norge*. Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter.
- Fransson, E., Martinsen, T. J., & Staksrud, E. (2019). Rape in the age of Internet. I *Rape in the Nordic Countries: Continuity and Change* (1. utg.). Routledge.
- Fridhov, I. M., & Langelid, T. (2017). Importmodellen i norsk fengselsvesen. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 104(3), 259–288. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v104i3.115050>
- Fromreide-Nessler, M. G. (2014). *Arbeidsdriften – uten mål og mening?* (s. 114) [Masteravhandling]. Institutt for kriminologi og retts sosiologi Juridisk fakultet UNIVERSITETET I OSLO.
- Frønes, I., & Strømme, H. (2010). *Risiko og marginalisering. Norske barns levekår i kunnskapssamfunnet*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Grønning Riise, G. A. (2012). *Musikkopplæring i fengsel Musikk som habilitering* [Masteravhandling]. Universitetet i Tromsø.
- Grønvold, M., & Fransson, E. (2019). Møter i mellomrommet. *Uniped*, 42(02), 180–193.
- Gustavsen, A., & Gjertsen, H. (2015). *Det er de små skrittene som teller. Økt kunnskap om praksisnær opplæring i grunnleggende ferdigheter i kriminalomsorgen*. Nordlandsforskning.
- Gaarder, S. (2017). *Sluttrapport Prosjekt Ung ut—Sammen om tilbakeføring*. Kriminalomsorgen, Prosjekt Ung ut.
- Hammerlin, Y. (2021). *Hard mot de harde, myk mot de myke*. Universitetsforlaget.

- Hammerlin, Y., & Mathiassen, C. (2006). *Før og nå om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. KRUS.
- Hansen, G. (2015). Positiv kriminologi bør gi nye krav til programvirksomhet. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*, 102.
- Hansen, G. V., Dahl, U., & Samuelsen, F. (2014). EVALUERING AV BRIK – Behovs- og ressurskartlegging i kriminalomsorgen. I 141.
- Hellebust, M., & Smith, P. S. (2021). *Lengst inne i fengselet – Kvinnelige innsatte med behov for helsehjelp*
- Helsedirektoratet. (2016). *Helse- og kriminalomsorgsfaglige tjenester til innsatte i fengsel – Veileder rusmestringsenhetene*. Helsedirektoratet.
- Helsetilsynet. (2020). «En dag – så står du der helt aleine» *Oppsummering av landsomfattende tilsyn 2019 med ettervern og samarbeid mellom barnevernet og Nav*. Helsetilsynet.
- Humerfeldt, K., Kjellevold, A., Norheim, A., & Sommerseth, R. (2015). *Faglig skjønn og brukermedvirkning i helse- og velferdstjenestene | Kristin Humerfeldt mfl.* (H. Hanssen, Red.; 2. utg.). Fagbokforlaget.
- Ingvaldsen, G. (2021). *Sikker Jobb Analyse—Kompendium*. KRUS.
- *Innsikt om BRIK*. [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no)
- Johannesen, K. N., & Bakken, A.-K. (2020). *Fra uro til ro—Utfordrende atferd og barns muligheter for læring*. Gyldendal.
- Justis og beredskapsdepartementet. (2006). *Rundskriv G-8/2006 Samarbeid mellom kommunehelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten, kommunenes sosialtjeneste og kriminalomsorgen overfor innsatte og domfelte rusmiddelavhengige*.
- Justis og beredskapsdepartementet. (2007). *Stortingsmelding nr 37. Straff som virker—Mindre kriminalitet- tryggere samfunn*

- Justis og beredskapsdepartementet. (2009). *Rundskriv G-1/2008 om forvaltningssamarbeid mellom opplæringssektoren og kriminalomsorgen*
- Justis og beredskapsdepartementet. (2013a). *Retningslinjer for straffegjennomføring med elektronisk kontroll.*
- Justis og beredskapsdepartementet. (2013). *Rundskriv Rammebetingelser for drift oav rusmestringsenheter i fengsel og samarbeid mellom kriminalomsorgen , spesialisthelsetjenesten og kommunehelsetjenesten.*
- Justis og beredskapsdepartementet. (2015). *Retningslinjer til straffegjennomføringsloven, revidert.*
- Justis og beredskapsdepartementet. (2020). *Stortingsmelding 34. Sammen mot barne-, ungdoms- og gjengkriminalitet*
- Kriminalomsorgen. (2015). *Rundskriv KDI 3/15 "Retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen".*
- Kriminalomsorgsdirektoratet. (2015). *Rundskriv KDI 09/15 "Retningslinjer for kriminalomsorgens ansvar og oppgaver i samarbeidet med NAV-veileder i fengsel.*
- Kristofersen, L., & Sverdrup, S. (2013). Følger av oppvekst med rus og psykiske helseproblemer i familien. I *Ung, voksen og utenfor*. Gyldendal.
- Kriz, S., & Solberg, B. (2021). *Kognitiv atferdsterapi*. Legeforeningen. Fagmedisinsk forening for barne og ungdomspsykiatri.
- KRÅD. (2007). *Kriminalitet blant innvandrerungdom : Det kriminalitetsforebyggende råd*
- *Kunnskapsbasert praksis og politikkutforming*. (2021).  
<https://www.cochrane.no/nb/ressurser/bruk-og-formidling-av-systematiske-oversikter/kunnskapsbasert-praksis-og-politikkutforming>
- Lien, L., & Olsen, T. (2008). *Like sikkert som snø—Arbeidskvalifisering som del av soning*. Nordlandsforskning.

- Lov om endringer i pasientrettighetsloven. (2007). *Lov om endringer i pasientrettighetsloven m.m. (Ventetidsgaranti for barn og unge under 23 år med psykiske lidelser eller rusmiddelavhengighet og justeringer etter rusreformen)* Lovdata.
- *Lyden av lesing—Kriminalomsorgen.no.* (u.å.). Kriminalomsorgen.no. Hentet 10. september 2021, fra <https://www.kriminalomsorgen.no/lyden-av-lesing.5141969-275737.html>
- *Læringsnettverk bør benyttes som metode for tjenesteutvikling.* (2021). Helsedirektoratet. <https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/>
- Malerbakken, A. (2014). *Fysisk aktivitet i fengsel. En litteraturstudie* [Masteravhandling]. Norges idrettshøgskole.
- Martinsen, T. J. (2016). *Når blodet bruser og ting skjer, unge menns reise gjennom strafferettssystemet.* (s. 93). Høgskolen i Lillehammer.
- Maruna, S., & Toch, H. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives.* American Psychological Association.
- Mathias Killengreen Revold. (2015). *Innsattes levekår 2014 Før, under og etter soning* (SSB rapport 2015/47). Statistisk sentralbyrå.
- Mathiesen, T. (2007). *Kan fengsel forsvares?* (1. utg.). Pax forlag.
- Maximova-Mentzoni, T., & Frøyland, K. (2016). *Oppfølging av unge i NAV. Tipshefte med forskningsbaserte anbefalinger.* Arbeidsforskningsinstituttet.
- Mjøset, K. (2021). *Transisjon.* Ungdomsmedisin. <https://ungdomsmedisin.no/transisjon/>
- *Musikk som endrer liv.* (2021). Musikkifengselogfrihet.no. <https://www.musikkifengselogfrihet.no/>
- *NAV -enkelt forklart.* (2021). [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no).
- Ness, O., Edwards, V. I., & Karlsson, B. (2017). Reell brukermedvirkning eller bare ord? – En forskningsbasert evaluering av bruk av tjenstedesign i brukermedvirkning ved Klinikk psykisk helse og avhengighet ved Oslo universitetssykehus.

- Nordanger, D., & Braarud, H. C. (2017). *Utviklingstraumer- regulering som nøkkelbegrep i ny traumepsykologi*. Fagbokforlaget.
- Nordbø, A. H., & Thorø, A. B. (2014). «Jeg har funnet nye kilder i meg selv» En studie av virksomme prosesser i kreativ skriving og maling. *Fontene Forskning*.
- *Om ansvarsgrupper i fengsel*. (2021). [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no).
- *Om barnevern og barneverntjenestene*. (2021). Helsetilsynet.  
<https://www.helsetilsynet.no/rettigheter-klagemuligheter/barnevernet/om-barnevern-og-barneverntjenestene/>
- *Om individuell plan*. (2021). [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no).
- *Om livsområder i overgangen til voksenlivet*. (2021). [www.ks.no/fagomrader/barn-og-unge/barnevern/](http://www.ks.no/fagomrader/barn-og-unge/barnevern/)
- Omland Moe, F. (2012). *Gjenganger—En ideell kriminell?* [Bacheloroppgave Politihøgskolen].
- *Oppfølging av unge i NAV i Oslo*. (2021). [nav.no](http://nav.no).  
<https://www.nav.no/no/lokalt/oslo/satsinger-og-aktiviteter/oppfolging-av-unge-voksne-i-nav-i-oslo>
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*. Lovdata.
- *Organisering av helsetjenester og rusbehandling, i og utenfor fengsel*. (2021). [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no).
- Oterholm, I. (2015). *Organisasjonens betydning for sosialarbeideres vurderinger*.
- Pape, H., Rossow, I., & Bukten, A. (2021). Alcohol Problems among Prisoners: Subgroup Variations, Concurrent Drug Problems, and Treatment Needs. *European Addiction Research*.
- Pasient- og brukerrettighetsloven. (1999). *Lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven)*. Lovdata.
- *Play It Right—RVTS Øst*. (2021). <https://www.rvtsost.no/play-it-right>

- Politidepartementet, J. (2002). *Rundskriv KSF 1/ 02 Retningslinjer for kriminalomsorgens arbeid med fremtidsplanlegging.*
- Politidirektoratet. (2002). *Rundskriv KSF 02 / 2002 Retningslinjer for kontaktbetjentarbeid.*
- *Redusert tilbakefall til ny kriminalitet* (2017) Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff 2017–2021. Departementene
- Rindal Lundeberg, I. (2018). Myten om fengselspinen. I *Myter om velferd og velferdsstaten* Cappelen Damm Akademisk/NOASP.
- Rua, M. (2012). *Hva gjør fengselsleger?: En institusjonell etnografi om isolasjon og helse.* Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo
- Runhovde, S. R., & Skjevraak, P. E. (2018). *Kriminalitetsforebygging på norsk—En kunnskapsoversikt.* Politihøgskolen.
- RVTS Sør. (2021). *Ablon og Perry til hjelperne: – Du er viktigere enn du selv tror - RVTS Sør.*  
<https://rvtssor.no/aktuelt/230/ablon-og-perry-til-hjelperne-ndash-du-er-viktigere-enn-du-selv-tror/>
- RVTSsør. (u.å.). – *Vi må oversette barns sterke smerteuttrykk—RVTS Sør.*  
<https://rvtssor.no/aktuelt/228/nar-ett-skritt-tilbake-betyr-to-skritt-fram/>
- RVTSvest. (2018, november 7). *RELASJONENS KRAFT.*  
<https://www.youtube.com/watch?v=pfb16Loog3M>
- Røde Kors. (2020). *Røde Kors besøker innsatte i fengsel*  
<https://www.youtube.com/watch?v=EhHMOXbqg1E>
- *Røverradion.* (2021) <https://radio.nrk.no/serie/roeverradioen>
- SaLTo-rapport. (2019). *Barne-og-ungd.krim-Oslo\_2019\_SaLTo*
- Samarbeidsavtale NAV og kriminalomsorgen. (2014). Arebeids- og velferdsdirektoratet og Kriminalomsorgsdirektoratet.
- *Sammen om mestring. Lokalt psykisk helsearbeid og rusarbeid for voksne* (Veileder IS-2076). (2014). Helsedirektoratet. <https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/>

- Schwach, V., & Wollscheid, S. (2019). Forskning på straffesakskjeden 2006–2018: En forenklet kunnskapsoppsummering («rapid review»). I Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning NIFU.
- Skardhamar, T. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. [Hovedfagsoppgave]. Institutt for kriminologi og rettssosiologi Juridisk fakultet UIO
- Skarðhamar, T. (2006). Like og forskjellige: Ikke-vestlige innvandrere og kriminalitet. Samfunnsspeilet
- Skog Hansen, I. L. (2017). *NAV i fengsel—En følgeevaluering av innsattes tilgang til NAV-tjenester*. FAFO.
- Skog Hansen, I. L., Fløtten, T., & Steen Jensen, R. (2020). *Trøbbel i grenseflatene*. FAFO.
- Skog Hansen, I. L., Steen Jensen, R., & Fløtten, T. (2019). *0-24-samarbeidet Et kunnskapsgrunnlag*. FAFO.
- *SLT-modellen—Konfliktrådet*. (2021). <https://konfliktraadet.no/slt-modellen/>
- Sosialtjenesteloven. (2009). *Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen (sosialtjenesteloven)* Lovdata.
- Spesialisthelsetjenesteloven. (1999). *Lov om spesialisthelsetjenesten m.m. (Spesialisthelsetjenesteloven)*. Lovdata.
- Storvik, B. (2017). *Straffegjennomføring*. Cappelen Damm akademisk.
- *Straffearts-trappen*. (2021). [www.tilbakeføring.no](http://www.tilbakeføring.no).
- Straffegjennomføringsloven. (2002). *Lov om gjennomføring av straff mv. (Straffegjennomføringsloven)* Lovdata.
- Straffeprosessloven. (1981). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven)*. Lovdata.
- Strand, A. H., Grønningsæter, A. B., Nielsen, R. A., & Helgheim Holte, J. (2020). *Tid for aktivering Evaluering av forsterket ungdomsinnsats i NAV*. FAFO.
- Sverdrup, S. (2013). *Evaluering av tilbakeføringskoordinatorene*. Diakonhjemmets høyskole.



- Sverdrup, S., Myrvold, T. M., & Kristoffersen, L. B. (2007). *Brukermedvirkning i psykisk helsearbeid: Idealer og realiteter* Norsk institutt for by- og regionsforskning.
- *Systematiske litteratursøk*. (2021). Systematiske litteratursøk.  
<https://systemlit.wordpress.com/>
- Sørland, T. O., & Kjelsberg, E. (2009). Mental helse hos varetektsfengslede tenåringsgutter. *Tidsskrift for Den norske legeforening*.
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget.
- The Beijing Rules. (1985). *United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice*
- *Tiltak i barnevernet for ungdom over 18 år*. (2021)  
<https://www.regjeringen.no/nn/tema/familie-og-barn/barnevern/tiltak-i-barnevernet-for-ungdom-over-18-/id670234/>
- Tvedt, T. (2020). *Musikkterapi på innsiden* (s. 75) [Masteravhandling]. Norges musikkhøgskole.
- Tøssebro, J., Paulsen, V., Wendelborg, C., Riise, A., Berg, B., & Caspersen, J. (2020). *Ettervern – en god overgang til voksenlivet? Helhetlig oppfølging av ungdom med barnevernerfaring*. NTNU Samfunnsforskning.
- Ugelvik, T. (2016). *Prisons as Welfare Institutions? Punishment and the Nordic Model*. Social Science Research Network.
- *Ungdom i svevet*. (2021). <https://ungdomisvevet.no/?id=1345404>
- *Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging—Konfliktrådet*. (2021).  
<https://konfliktraadet.no/straffereaksjoner/ungdomsstraff-og-ungdomsoppfolging/>
- *Ungdomstiden, hjerne under ombygging*. (2022). Rvts Utveier. <https://utveier.no/hvorfor-ble-det-akkurat-ham/ungdomstiden-hjerne-under-ombygging/>

- *Ungdomsvennlig.no*. (2021). Ungdomsvennlige Velferdstjenester.  
<https://www.ungdomsvennlig.no/>
- Unge i kriminalomsorgen. (2021). *www.tilbakeføring.no*
- Utdanningsdirektoratet. (2009). *Retningslinjer for bruk av IKT/Internett i opplæringen for innsatte i kriminalomsorgen*
- *Veikart for tjenesteinnovasjon*. (2021). ks.no.  
<https://www.ks.no/fagomrader/innovasjon/innovasjonsledelse/veikart-for-tjenesteinnovasjon/>
- Veileder for oppfølging av unge i Oslo fengsel. (2015). *Veileder – Oppfølging og tilbakeføring av unge innsatte i Oslo fengsel*. Oslo kommune, Velferdsetaten SaLTo. 20-
- Virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen. (2021). *Virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen 2021-2026*. Kriminalomsorgen.
- Vollebæk, L. R. (2020). *Dialog om seksualitet. En håndbok fra samtaleverktøyet Play it right*. RVTSøst og Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter.
- Aase, H., Lønnum, K., Hagen, K. A., Gustavson, K., & Utgarden, I.-H. (2020). *Barn, unge og kriminalitet Hvordan forhindre at barn og unge kommer inn i eller fortsetter med en kriminell løpebane? Oppsummering og vurdering av virksomme tiltak, behandling og organisering*. Folkehelseinstituttet.